

# Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma  
Zeitschrift für Zaza – Sprache und Kultur



Amor 3-4

Çele-Marte 1993

# Teyestey / İçindekiler / Inhalt

Pelge / Sayfa / Seite

Mektuvê wendoğu * Okuyucu Mektupları * Leserbriefe		2
<b>Zazaki (Dimilki)</b>		
Ware ra		6
Dembendê 1993 ra pelga virene		7
Dersim, Lawikê Dersimi	H. Dewran	8
Verqese	H. Uşen	10
Ma Fetelnay	C. Rayvan	11
Sewdali Bine	S. Xêri	12
Mesala Heşî	H. Tornécengi	12
Biye Biye	M. Çapan	13
Koremore	H. Dewran	14
Kalo Gağan	X. Çelker	14
Xo Bızan	M. Çermug	15
Sale	M. Roştdar	16
Gulbahare	K. Astore	17
Dewrji	Uşxan	18
Piya	Akman	19
Günay Ma Çıçı Bî	Kızılcubuk	19
Lawika Dersimi	Alişêr / Azedeylem	20
Huyaiş ! Burcalkerdene	X. Çelker	21
Hewa Gule	M. Areyiz/H.Tornécengi	22
Zama	Q. Soşêni / O.Sait	23
Dersim	S. Kalan	23
Arêbiyê Pêhett	Z. Serhad	24
Hen Wazenke	İ. Laşer	24
Mesela Laji u Pi	O. Sait	24
Tiji Kewt Tari Ver	E. Pamukça/M.Çermug	25
Necmettin Büyukkaya Ma Virid		25
Qesê Anatomiyê Isani	X. Çelker , Cansa	26
<b>Türkçe</b>		
Ware'den		27
Zazaca Nedir, Ne Değildir? Kendi Olma Hakkı	H. U. Bor	28
1937 - 38 Dersim Katliamı Hakkında Kim Ne Dedi?	X. Çelker	50
Dî Roşberê Ma * İki Aydınımız		53
Türk Edebiyatında Zazalar	Roşna	54
<b>Veng u Vaz * Basın Derlemesi * Pressestimmen</b>		59
<b>Deutsch</b>		
Von Ware		64
Offener Brief an die Weltöffentlichkeit		66
Brief an die Gesellschaft für bedrohte Völker		68
Brief an WDR	A. J. Dierl	71
Sasa - Aleviten in und um Erzincan	M. Backhausen	73
Die Dimili (Zaza) - Ethnizität	G. Kahraman	77
Gulbahare	K. Astore	81
Koremore - Die Blindschleiche übertragen v.	H. Dewran	83
Kurze kulturelle Nachrichten		84
Dersa Zonê Ma / Zazaki f. Anfänger - III.	Rozşêne	85
Alfabe / Alphabet		

Resmê qapaği / Kapak resmi / Titelbild : Ein Zaza-Mädchen in ihrer Volkstracht in 50iger Jahren, nachgezeichnet von M. Diyağdar

## MEKTUVÉ WENDOXU\*OKUYUCU MEKTUPLARI\*LESERBRIEFE

**Ir'bazê Erciyayi,**  
pêseroka ma WARE amor dıdı mı wend.  
Çiyokı mı fahmkerd: Pêsoreska ma Ware  
kardê xoyo erciayiya. Pêsoreska gırdan  
miand cay xo bigiro. Hırg imbaz (olbaz)  
dest bera ci, çendık yeno, hend ardım  
bıkero, WARE dıha weş bo. Problemê  
mayê gırd ekonomiko. Ma bışe ney  
halke, kar u barê ma dıha beno weş. Mı  
tıyad imbazandê maya mışore kerd... Weş  
u war bımanê, imbazê şıma  
*M. Çermug.*

Mı WARE goret. Zof bine sa. Haq  
canweşiye sımodo. WARE qomê marê xêr  
bo!  
*Sileman G., Hamburg*

"...Qeso mıno peyen, ma wertê hode ju  
qomê zon u kulturi, ju qomê tarixi, ju  
qomê politika biyame pêser, piya rınd  
bigurimê."  
*Usxan, Berlin*

"Verê ma usaro,  
Sar sae (soe) cêno sono serê şivingi,  
Mara qe veng u vaz nêvecino,  
Koçikê sorvıke de peray çımê ma".

Veyvê kıtavu key beno? Zero wes ra,  
*Hüseyin K., Karlsruhe*

Sera şımaya newe 1993 bı zerida weşa  
embarık kena, serande rınd şımarê  
wazena. Zewbina kardê xu daha serkewê  
u rahateyd bımanê.  
*Safiya*

**Ma eve xêr!**  
Peseroka zonê ma WARE; non u sola ma!  
Ya non u solê mayê peserokê zonê ma.  
Ceyê de hata nıka zonê ma wendiş u  
nustis de çinê bi, nara tipa nun u sola ma  
ve ke camemano. Zonê ma, her dayma

raver şero. Nustış u wendiş de vo ke sarê  
ma hovira mekero. Non u sole hovira  
nêbena. Non u sola ma, non u sola ma!  
Vazo, qesey bıkeru, buwano, ho bızano.  
Tersa mı, çıke na gurenayis heçe şero.  
Miletê ma endi asimile biyo. Na pêyêna,  
qayitê dormey ben, van racêrena na miletê  
ma çına. Hetu binde şerken peseroki  
têdima vejınê. Van; beka hona herey niyo,  
yenora ho (na sarê ma), ferq keno. Çıxa  
şırino zonê ma! Eke mordemi wendis u  
nustis de di, hewes keno, qesey keno zonê  
ho. Çıke xapıto, cıra vato nustis u wendis  
nêbeno, cayê perey nêkeno. Belka sarıra  
rınd zonê sarı qesey keme! Zonê ho parçe  
parçe zoneme. Endi sayiya na peserokuna  
zonê ho ki rınd mıseme (mıseno miletê  
ma). Vengê mı ki sıma dero; bıcerê,  
bıwanê, ho bızonê, bêrê ra ho!  
Wes u war bımanê!  
*Wendoxê WAREy H. C.*

... Geme ke vêsnenê, az dana. Lêyê  
Dersımu biyê xeyle, biyê hewl. Vılıku sıpe,  
sur u çeker, hemgeni kenê top. Reçunê  
meste tozıke vınd nêkena. Usar yeno,  
amooo...!  
Wes u war bımanê,  
*ŞAHİNCE, Hamburg*

**Olvazê mınê semt u delali,**  
ez şeşt u dı seruderun. Asmero çhe çhena  
xodero; mı pesok a sıma di. zaf sa bine. Mı  
nozona serva sıma se bıkerin. Ez Estemol  
de nison ro. dormê ma butu zonê ma  
qeseykenê. Haq sımara rajıvo. Kemerê  
Duzgin bojiyê sıma bıjero ke sıma zonê xo  
vinnêkerdo.  
Ez dhara veng dan sıma, poşta xo poşta  
jumin sanê, destê jumin bıjere.

Milletê marek van ke,  
WARE buwanê !..

*Not:* Ewro asme des u diya. Qomo qevil xatırve to. Ez nıka son "onder" Türkiye. Mira ju kasete Zilfi rusnene ez sa ben. Keko braanê qaytê xove.  
*LIZGE DARE, 11/12/92 Swisre / İsveç*

**Biraênê,**  
sera newiye u gaxan şımarê xervo. Sera newiyede Haq canweşiye sîma do ke sîma zanê ma tenêna raver berê.  
Wes u war bîmanê.  
*Xeyri*

**Ma 'be xer,**  
sera newiye ma kulinere xerli bo. Seba ê dergiyarê ki şımara Heq razi bo, dayma ki mare buruşnê.  
Wekanê sılama.  
*Cemal, Köln.*

**Sayın Ware yetkililerine,**  
derginiz elime geçti. Yanlız Zazaca okumayı bilemediğim için zorluk çekiyorum, takip edemiyorum. Eğer elinizde Zazaca dilbilgisi veyahut Alfabe varsa, göndermenizi diliyorum.  
*H. P., Minden*

**Değerli Ware çalışanları,**  
ezilen bir sınıfın ferdi olarak mücedelenizde başarılı olmanızı Allah dan dilerim. Canlar göndermiş olduğunuz derginin sadece Türkçe kısmını anlayabildim. Çünkü ben bu dergide saydığınız diğer dilleri bilmiyorum, çünkü ben bir Türk Alevisiyim.  
İkincisi: Benim mücadelem sadece hangi ırktan, hangi milletten olursa olsun, islamın esas temeli olan Aleviliğin mücadelesidir. Görülmektedir ki mücadele yönümüz ayrıdır. Ortak tarafımız sırf ezilen bir sınıf olmamızdır. Anlayış göstermenizi saygıyla arz ederim.  
*A. R. Mutluer*

**Saygı değer Zaza halkı ve aydın gençleri,**  
burdan sizlere seslenmek istiyorum. Biz Zaza olarak kendi dilimize ve kültürümüze sahip çıkmalıyız. Çünkü

dilimiz Zaza dilidir. Bundan dolayı artık uyaymamız gerekir. Bu dava kişisel dava değil. Bu dava bir hal, bir kültür, bir dil davasıdır. Bu bir halk kavgasıdır. Bazı kişiler bunun farkına varmayıp ve kabullenmeyip, kendilerini başkalarının buyundurluğu altında köle gibi yaşamayı istiyorlar. Aslını inkar ediyorlar. Aslını inkar edene ne diyorlar? "Aqılra hero!", vanê.

Kendi dilimize, kültürümüze ve kimliğimize sahip çıkmıyalım mı? Biz Zaza değilsek bu dil bize nerden geldi? Uzaydan mı geldi? Bir kimlik ortaya koyulduysa bu bölücülük mü oluyor? Hayır! Bu bir halk meselesi, bir kimlik meselesidir! Bakın küçük bir örnek vereyim, küçük bir kuş çekinmeden kendi diliyle cıvı cıvı ötüyor. Bir keklik bir serçenin dilini yasaklamıyor? Keklik serçeye demiyor, kendi dilinde ötme, gel benim dilimde öt.

Bazıları Zazacanın Türkçenin yada Kürtçenin lehçesi olduğunu söylüyorlar. Bu yalandır. Bunca bilim adamları bunu araştırmış, Zazaca bunların şivesi değil. Ama bazı beyefendiler gidip dilini bir Kürt lehçesi olarak görüyorlar. Ve utanmadan diyorlar ki, "Zaza davasını, meselesini çıkaranlar Mit dir, T.C. dir. Siz bu pisliklere inanmayın. Bunlar bizi bölmek istiyor. Bu bazılarının hesabına gelmiyor, lekelemeye çalışıyorlar. Namuslu ve dürüst olan bu gerçeği görür. Bugün olmasa yarın görür. Biz kimsenin, iti, miti değiliz. Kimsenin kölesi değiliz ve kimsenin kölesi olmak istemiyoruz. Biz bir halkız, kölelik, boyundurluk istemeyiz. Ekmeğe sarıldığımız gibi kimliğimize sarılalım. Bize karşı olanların T.C. den farkı yoktur bizce. Bu günlerde faşist T.C. hükümetini görüyorsunuz Doğu ve Güneydoğuda haince katliamlar yapıp, köyleri boşaltıyor, halkımızı sürgüne gönderiyor.

Biz bütün halkları kardeş biliyoruz. Onların da bizi kardeş bilmeleri gerekir, devamıza saygı göstermeleri gerekir. Bize kim zarar verse, düşmanımız odur. Mara vanê, "çı sîma vanê, ma Zazayê."

Kay ma Zazayê eslê xo inkar nêkem,  
 Werzê Zazayêno, werzê,  
 Destanê xo bîdê pê, piya bestey bê,  
 Dîsmenê xo bîteqne!  
 C. Rayvan

**Saygı değer arkadaşlar,**  
 öncelikle göndermiş olduğunuz WARE  
 dergisi için çok teşekkür eder ve  
 çalışmalarınızı yürekten desteklediğimizi  
 vurgulamak isterim.  
 Orhan Kemal P.

**Dostlar,**  
 benim de Zazaca şiir denemelerim var.  
 Fakat onları daktilo edemedim, zira  
 Zazaca yazma pratiğim yok. Hatalarımın  
 olması olasıdır. Objektif eleştirilerinize  
 şimdiden teşekkürler. Eksikliğimi süreç  
 içerisinde gidermeye çalışacağım.  
 İrademiz dışında kendi ana dilimizi  
 öğrenme, okuma ve yazma pratiğinden  
 yoksun bırakılmışız. Böyledir diye okuyup  
 öğrenmemek en büyük  
 hatadır. Çalışmalarınızda başarılar diler,  
 selamlarımı iletirim.  
 Akman G.

**Değerli arkadaşlar,**  
 bana gönderdiğiniz dergileri aldım.  
 Dergiye abone olmak isteyen arkadaşlar  
 da var. Bana Zazaca kaset gönderirseniz  
 sevinirim. Sizinle dayanışma içindeyim.  
 Dersim'den selamlar (...)

**Sevgili arkadaşlar,**  
 size Hollanda'dan, bir iltica kampından  
 yazıyorum. Burda, yurtdışında tanıştığım  
 Zazaca dergileri bayağı özledim. Bana  
 Ware ile birlikte, varsa diğer Zazaca  
 dergilerin eski sayılarını ve yeni takvimi  
 gönderirseniz sevinirim. ... Ne demişler  
 dert, dertden anlıyana anlatılır. ... En iyi  
 dilek, sevgi ve saygılarımla.  
 Nedim

**Değerli WARE dergisi çalışanlarına,**  
 ilk sayı elime ulaştığı anda sizleri  
 kutlamayı istemiştim. Ne var ki,  
 istediğimin eyleme dönüşmesi, yazıya

dökülmesi ikinci sayıda mümkün oldu.  
 Bağışlayın beni.

Ayre'den bu yana Zaza aydınlarının,  
 Zazaca yazarların, okuyanların, toprağa  
 ve dağa vürğun olup, taprağın insanını,  
 dağların doruklarını dost bilenlerin  
 taşıdıkları meşale daha bir başka  
 yalımlanıyor.

Dillerimiz başkalaşmış, tanrılarımız  
 birbirine küsmüş olsa da, yalım yalım  
 yanan ateşin çekiciliğini biz çok iyi biliriz.  
 Onun kasıp kavuran, pislikleri yok eden  
 gücünde Ebubekir Pamukçu'nun Zazalar  
 adına yaktığı ateş güçlendikçe, bu ateşin  
 çekim gücü artacak, Zazaca yazarlar ve  
 okuyanlar çoğalacak, devlerin savaşında,  
 gölgelerin karanlığına mahkûm edilmek,  
 ayak altında ezilmek istenilenler  
 belirginleşecektir. Ve halkınız özünü  
 aldığı taprağı en güzel işçilikle  
 bezeyebilmenin o dayanılmaz özgürlük  
 ateşiyle nehirlere doğru koşacaktır.

Yolunuz zorlu. Bu yolda sizin yoldaşınızım  
 desem yalan olur. Yedi düveli üstümüze  
 güldürmeyelim. Ateşin ağırlığını nasıl  
 bilirsek, yoldaşlıkla dostluğun ayrımını da  
 su gibi biliriz. (Marksizmin çömezi, dünya  
 sosyalist devrimine başkoymuş bir  
 insanım. Devletçi Marksistlerin ulusal  
 sorun konusundaki tüm devletçi tezlerine  
 eleştirel gözle bakan birisi olduğumdan ve  
 ulusal sorunların dünya sosyalist  
 devrimine ayak bağı olmasından öte,  
 belirleyici bir kilit rol oynadığını  
 bildiğimden, ulus, ulusal azınlık, etnik  
 grup, cemiyet konularıyla özellikle  
 ilgileniyorum. Zazalara karşı duyduğum  
 yakınlık ise kökenimden geliyor. Böylece  
 biline...)

Sonuç olarak, dost içtenliğiyle  
 yapabileceğime kâni olduğunuz  
 yardımları çekinmeksizin  
 dileyebileceğinizi söylemeliyim. Başarılar.  
 Sako Zulalyan

\*\*\*

"vielen Dank für die Zusendung der 3 Zaza-Kalender und der Zeitungen WARE Nr. 2. Ich werde diese Zeitschriften z. T. an Freunde und Bekannte weitergeben, die schon vor 1-2 Monaten danach gefragt hatten.

Die 2. Ausgabe fand ich sehr interessant, weil ein Artikel von Ludwig Paul aus Göttingen dabei war, der mich sehr interessierte. Ich versuche jetzt auch immer den Sprachkurs am Ende der Zeitschrift zu lernen, aber es ist schwierig, da ich zur Zeit keine Möglichkeit habe, die Aussprache der Wörter zu üben."

I.G.; München

"...ich bin jetzt in meinem alten Dorf und voll von Angst. Heute ist hier mein erster Abend. Die Dörfler sind meist aus Angst nach Erzincan umgezogen. Die Menschen wandern wie verrückt aus. Es sind in den ganzen umliegenden Dörfern nur noch wenige geblieben und diese sind meist ältere Menschen oder die Schwiegertöchter mit kleinen Kindern, auch sie hoffen, bald von hier weg zu gehen. Die Unterdrückung durch Landgendarmarie, Armut, Verlassenheit vertreibt die Menschen täglich in die Fremde."

Gulşine, Pulemuriye (Pülümür)



## Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma / Zaza Dill ve Kültürü Dergisi / Zeitschrift für Zaza-Sprache und Kultur

Adresse: Postlagerkarte Nr.: 071367 D, 6000 Frankfurt / M, Deutschland

Hire asmu de reyê vejina / Üç ayda bir çıkar / Erscheint einmal in drei Monaten

Cereme / Fiyatt / Preis : 6 DM

Adresa nustene / Yazışma adresi / Kontaktadresse

## Ware

Postfach 1369  
7292 Baiersbronn 1

H.Dursun

Konto Nr.: 608141

Blz : 545 500 10

Stadtparkasse Ludwigshafen

## WARE RA

Olvazê hewli, wendoxê delali,

Simarê eve WARE amoro hire-çor roza rinde wazeme. Ma vineme ke, miletê ma roz ve roz horê wayır vejino, coka WAREy ra has keno. Çıxa ke kemi vo, wertê çetiniye de xeyle olvazu eve nustene, eve rotene, eve vılakerdene, eve peru dest da ma. Ma eve yexateniya yine amoro ju u di vêtî, dimera amoro hire u çor ard ve roşti. Olvazê ke marê yardım kerdo, cirê canweşiye wazeme, rozdariyê codneme. Çıke ma zoneme ke, na kar teyna nêbeno, xondeke piya beno.

WAREy rê xeyle qomu ra mektuvi amey. Na mektuvi u nustey (tekstî) misnenê ke, WARE zerrê koxa tenge de nêmendo. Zerrê koxa tenge de nêkoxekiyo. Kox nêbeno. Marê dostunê ma Almanu ra, Ermeniu ra, Kurmancu ra, Tırku ra xeyle nustey amey. No marê nisano de hewlo, çıke ma rind zoneme ke serê na dina de ju qom teyna nêbeno, teyna nêmaneno. Dosteni, rindeni, hasteni nisangê mawa.

Waê, bira! Dayê, bao! Xalo, xalcini! Dedo, dereza! Bıraza, wereza! Dost u olvaz! Duri memanê, nejdî biêrê. Veng bîdê vengê ma. Dest bîdê destê ma. Adirê Zerdüşti bivo çıla ma.

Roza rinde yê sima vo (bo). Wertê roştiye de bê !

WARE, Frankfurt, Çele 1993

**DEMBENDÊ 1993 ra PELGA VIRENE  
1993 ZAZACA (DİMİLİCE) TAKVİMDEN İLK SAYFA  
TITELSCHRIFT aus dem ZAZA (DIMILJ)-KALENDER 1993**

*Welate mara, pilunê kulturê mara  
sımarê pelga serre...  
Pir Sultan Avdal ra hata Yılmaz  
Güney kulturê ma weso, payrao.  
Ehmedê Xasi, Şêx Said, Seyd Rıza ,  
Alişer u Zerifa, Nuri Dersimi... hona  
eve hazaru, eve sehazaru cêncê ma,  
xortê ma, cini u ciamerdê ma eve  
name, eve bênamê rawa welatê xode,  
rawa zonê xode canê xo do. Zon u  
kulturê ma, marê hata ewru ardo!  
Zon u kulturê ma emaneta pi u  
kalikunê mawa. Zonê ma sitê maa  
ma wo. Zonê ma şireno, weso!  
Çınayre hona binêdeşti dero! Ça  
binêdeşti de verdame!*

*Mit Ausschnitten aus der Zaza  
(Dimili) Geschichte und Kultur  
wünschen wir Ihnen ein freudevolles,  
friedliches nues Jahr!  
In der Bundesrepublik ist  
schätzungsweise jeder sechste  
Migrant aus der Türkei ein Zaza  
(Dimili). Das Zaza-Gebiet ist in der  
Türkei das Auswanderungsgebiet  
Nummer eins. Die meisten in  
Deutschland lebenden Zazas  
(Dimilen) kommen aus den folgenden  
Städten: Sivas, Dersim, Erzincan, Muş  
(Varto), Diyarbakir, Maraş, Siverek,  
Bingöl, Elaziğ, Malatiya, Hınıs und  
Horasan (Erzurum) usw.*

*Kültürümüz, Pir Sultan Abdal'dan  
Yılmaz Güney'e değin yer yüzünde  
görülmemiş insanlık dışı baskılara ve  
yasaklamalara rağmen varlığını  
koruyabildi. Halkımıza karşı  
uygulanan kıırım ve katliamlar sonucu  
(...1921, 1925, 1938) insanlarımızla  
birlikte dilimiz ve kültürümüzde  
püskürtüldü, dağıtıldı, yaban ellere  
sürüldü. Ve bu gün hala kendi  
yurdunda aynı baskılarla karşı  
karşıyadır. Bu yasak kültürün  
tarihinden örnekler sunarak 1993  
yılının hepimize barış, kardeşlik ve  
özgürlük getirmesini diliyoruz.*



*Vetox/Herausgegeben von/Yayımlayan WARE*



## DERSİM, LAWİKÊ DERSİMİ

Dersim, welato de girano; welatê heng u cengiyo, hardê derd u sitamiyo. Vijêreniya ho wertê top u tufangi dera, ewreyeniya ho wertê ax u waxi dera.

Eke qalê Dersimi ardra ve ra, heşireni, henciteni, qırkerdene, sungikerdene, vêsaneni u têsaneni yena ra mı viri. Dersim yemo jura ke cenneto, yemo binra terteleo; Dersim bindeştiya pila, bêwayireniya dezgirana.

Dersim nameo de girano. Nameo de tometa. Dersim tariho de xoriyo. Ma besenêkeme na nameo giran, tariho xori sere binusnime. Na tarih sewle do zerrê lawikunê ma. Zerrê lawikunê made tarihê ma esto, vijêreniya ma esta. Ma ke ewru besenêkeme, vijêreniya ho sere binusnime, besenêkeme ki lawikunê ho sere çiyê binusnime.

Ma, Dersimo kan xondaye ke hesno. Ma, azo ewreyen Dersimo viren nasnêkeme. Ma ke, Avrupa de haritaa zerrê kitavunê tarihi de niadame (\*), vineme ke, Dersim 60-70 serre ra avê Varto ra hata Şevaz onceno, 100-150 serre ra avê, Gumuşxane ra hata Çermug onceno (\*\*). Ewru Dersim biya pirtley, biyo qız, biyo bênamê, koto binê deştu. Hurindiya Dersimo kande ewru newdi suki vejyê, sukê Dersimê kaniyê, sukê bindeştiye, sukê bêzoniye. Dersimo kan endi viri ra şiyoy, werte ra darno we. Endi Dersim, saniku de, lawiku de, şiiro de mendo. Ewru onciya sifte zerrê yinede royêno, yeno ra ho, azdano.

Welatde ewru mavenê Dersimi yemo şiwarde (garpde) biriyo, yanê irtibat eve kulturo aktiv (vital) payra nê mendo. Nê endi Şevaz ra lawıkvatoxi yenê Mamekiye, Xozat, Pulur, Pulemuriye... nêki endi na cau ra sonê Şevaz. Verêcoy aşirunê Dersimi ra pir u rayveri şiyenê Şevaz, şiyenê Maladiya, Maraş, Varto, Xunus... Mavenê Dersimi yemo verozde (virozde) çixake kemi vo, hona payrao. Hona Xozat ra hata Xunus (Erzurum) mavên (irtibat) lawiku de esto. Lawiki Xozat ra sonê Varto, Varto ra yenê Xozat.

Mı ke Almanya de sewunê edebiyati de kılami wendi, wertê gosedaru ra xeylê cau de yiyê ke Maraş ra, Malatiya ra, Zile ra yenê mira va, "kokê ma ki Dersim rao, gundo virende ma hetê Dersim ra ameyme".

Ez ke amune Almanya hona heşine pê ke, Siverek de, Çermug de zonê ma qeseybeno. Na cau ra zofetenev vanê, ma verecoy Dersim ra ameyme. Siverek de namê ju aşirê Desımano. Sarê Dersim hora jêde nêvano "Dersımız", jêde vano "Desımız", yaki "Desımu/Desımu". Ewru welat de mavênê ma eve na cau ra zonê made jumini ra rewra biriyo, hama ewru Almanya de onciya newdi newdi jildano, azdano.

Dersim ju kulturo. Namê Dersimi namê ju kulturiyo. Ewru çituri ke namê Dersimi tometa, kulturê Dersimi, zonê Dersimi ki tometa. Kulturê Dersimi jê hardê ho, jê gundê ho hirao, xoriyo, berzo. Eke hata ewru kulturê Dersimi kitavu nêkoto, arenêbiyo, pêsernêbiyo sevevê ho zofiyê. Dersim de kultur deyra u dengizo. Her çêde dêsra tombur dardebiyao, her keşi fekde lawiki, kılami estê, Yê her dewe şairê ho esto. Yê her dewe sanıkvatoxê ho esto. Hama ça kitav nêkoto? Çike ma corde vake, tarihê Dersimi yemo jura ke cenneto, şireno, kulturê ho deyrao, dengizo, yemo binra ki tarihê Dersimi terteleo!

Tırkiya de, Cumhuriyete ra na yem verva kulturê Dersimi her daym herv esto. Dersim, ewru dara de kulturê hencitayiya, ruçıkıtayiya. Kulturê Dersim na hervde xeyle dırveti goreti, wertê ra jêde dariya we, pirtık mend. Binê na tengede Dersim teyna mendo. Dersim herroz goç keno. Xortê ho herroz caye ra peqenê. Ewru Dersim ra domonê piru, yê rayveru, domonê şairu, yê axau, yê lawıkvatoxu Almanya de iltica kerdo. Dersim biya zar u war.

Kulturê ho binê lingu dero, verva qersunê dero.

Vaê na goçi de nufusa mara parçeo de girs dariya we ame Almanya. Na amayisde her kes welatra tol niame. Tayine zerrê hode, tayinê pêleka hode tenê piskelê adiri, tenê çivê kulturi tey ard. Nu çivê kulturi marê ita punuk de bi pungal. Nu piskelê adiri marê ita bi tani, ma peşiyê de (xeriviye) taniya hode ardimê pêser. Marê bi diyaxo pil, bibê roştiya zerri.

Hesen Uşên ki na lawiki na peşiyê de, zerrê halê maê ewreyeni de ardi pêser. Pêleke ra ve pêleke dardi are, onti qeleme. Eve sabır, eve zerrewesayeni, eve haskerdene heve ve heve çinit we. Ardi roştiya tiji.

Na lawiki Varto ra hata Xozat welat de vajinê. Doym ra (do yem) vengê D. Bavay yenê, naym (na yem) ra vengê H. Doxanay sono. Na vengi yenê; ju kitavi de benê pêser.

Na lawiki cêr u cor ra, naym u doym ra pêro welat de vajiyê. Gilê kou ra, verrê kozikê warey de, verva asm u roji de, pulê hegay de, serê hini de, wertê cemati de, verrê areyi de, mal u gau dime ra ... vajiyê, ewru vajinê. Heto bin ra na lawiki zerrê terteleay ra yenê, wertê cendegunê "Otuzsekiz" ra yenê, dirveta sungiyê cendermu ra yenê, binê bonê vêsayi ra yenê, nêçariye ra, bêkeşiyê ra yenê, bindeştiye ra yenê.

Na lawiki welat de vajiyê. Hama welat ra hire hazari kilometre duri zerrê dulgera endustiri de, Almanya de, onciyê qeleme. Na mesela tarihê made zof zof mûhima. Cumhuriyeta Tırki ra tipiye kitavi zonê made en sifê Almanya de vejine. Nu marê ewru çixaşke çêfo, xonde ki dezo.

Welatê made marê kulturê ma tometa ("yasaqo"). Dewlete ça kulturê mara tersena, ça çimşiyeni, zorbajêni kena! Baqilê a dewletê, wendoxê u nustoxê a dewletê kotiyê? Estê, çinê? Welatê ma koxa barbaruna, zorzazuna. Gosê dina ma hetra kerro. Hometa ma nêçara, hewndera, kulturê ma gilê sungirao.

Ma, kot bime va bibime, gereke ma zonê ho gesey bikerime, domonunê ho salix dime. Halê zonê ma ewru zof tehlike dero; zon u kulturê ma wertê adiri u kille dero.

Na kitavê lawikunê ma bijêrime, jê teverikê jiaru paç kerimê, jê emaneta bav u kalu qorikerime. Dormê lawikunê welati de biême pêser. Lawikê ma royê maê, vengê maê, kunya maê, diyaxê zerrê maê.

Hesen Uşên wertê mara juyo, karo hewl kerdo. Sevata na karo pil u girşi Haq eyra raji vo! Haq, ey binê perra ho sano, bisevekno, binê perre de kitavê ma ki dest de vê, lawikê ma ki zonde vê (bê)!

Hasan Dewran

Almanya, Asma payıza virenê, 1997.

\*: Nuri Dersimi:

Kürdistan Tarihinde Dersim (Halep, 1952);  
Hatıratım (Stockholm, 1986).

\*\* :Huntington, Elsword:

The Geographical Journal (London, 1902)

**VERQESE**

Ebe eşq u kêf u rîndeniya kîtava de, Kîtavê Lawîkanê Dêrsîmi II ine de dolîma diine şîma ra zer u can ra reyna van;

Ma be xeri!

Demê şîma be xer!

Mî nê kîtavi de ki, ze kîtavê vîreni; Lawîkê Dêrsîmi I, reyna tenê lawîkê ma; Lawîkê Dêrsîmi ebe vatena taê şayiranê ma, tenê lawîkanê weçinta ra, hondo ke mî ki bese kerdo, ardê pêser.

Lawîkê nê kîtavi; ebe vatîşê şayir u hunerberzanê ma; D. Bava, Q. Sur, Alaverdi, Hüseyn Doxanay-Xıdırî u ebe taê şayiranê tamaşa ra, kasetê dinanê ke kewtê ra mî dest dîna ra, lawîkanê dinanê weçinta ra, mî arê kerdi, ardi pêser.

Nê şayir u hunerberzê ma ki; lawîkanê xo, lawîkanê şayiranê binan u lawîkanê anonima ebe vatîş, qeydê, usîl u mîqamê xo ra vatê u vanê.

Dirê lawîki verziyonê de bin de nê kîtav de reyna estê. Ze lawîkanê "Sîlê Faqîrî", "Cani"... Seke şîma ki dinenê, tenê lawîki çîxa ke verziyonê de lawîkê ki, mesela misalê lawîka "Cani" de ki seke aseno, onciya ki xo sera lawîkê.

Koke u bîngê lawîkanê ma ser; şayir u hunerberzanê ma ser na satê bese nêkeme çiyê de manqul vazimê. No het ra na sate ma dest de şenik informasyoni estê. Her çîra avê raştiya nê informasyona mîqerem niya. Xora taê şayir u hunerberzanê ma heqa taê lawîka de; kami vatê, key vajiye, se vajiye tenê informasyoni kasetanê xo de vatê. Zobina ki; hama hona zaf şayirê ma weşiyederê. Tê nê qesanê xo na het ra, na sate vertepiya ceme.

Belka jüyo de xerwaştotoxê ke nê şayir u hunerberzanê ma ra jü ya ki zedinê nas keno, ya ki nas kerdenê, heqa dîna de tenê çiyê de manqul zano, ya ki şîkino bîdero pêdakerdene-arêkerdene, enoro rama Heqî ver, nê şayir u hunerberzanê ma ser tenê çiyê nusneno; pêserokê de, kîtavê de neşîr keno.

Onciya bêşik inam ken ke nê şayir u hunerberzanê ma hona zaf lawîki, kîlami vatê u vanê. Gere nê ki bêrê nustene.

Lawîkanê ma sera; hetê edebiyati u tip u qeyde u usîl ra, tamaşeniya tipê lawîka ra ez inam ken ke, hona çiyê vatenê rê rewê. No het ra gere ma hona verbigurime, lawîkanê ma ra xelê kîtava bînusnime. Lawîki kaxîte sera vera çîmanê mordemi bê ke, lawîka sera çiyê vajime, ebe misalê bumusnime ke vatena ma ki koke u bîngê u qedr u qîmetê xo bîbo; cîrm u alê mî rê ki beyan bo.

Arêsayekerdênê de lawîkanê manê de niyanenê nezdiyê peyniya nê seriyê Lawîkanê Dêrsîmi; ya ki, peyniya nê seri de vazen ke bîkerinê. Vajime; biyamenê were nasibê ma têdînê biyenê.

Îta de her çî ra avê vazen ke şayir u hunerberzanê ma têdînê ra vajinê; Heq şîma ra razi bo, bîrxudar bê.

Şarê ma ra hondê wendoxi, newdari, verđiyoxi-roştadari, politikaci, nustoxi u sairî estê. Şarê Dêrsîmi ebe milyonano, çar koşê Tûrkiya de esto. Almanya u dulgeranê bîna de Dêrsîm ra, Kîrmanciye ra ebe des hazara emigranti estê. Zaferê nê mordemeka xulamtêniya şari kenê, çîmanê xo şari rê vejenê, kenê kor; xo rê axateni kenê, axaê xuyê merdiye.

Ebe siya saxê nê şayir u hunerberzanê ma, parçê de kulturê ma şevkiyo, qori biyo, amo roca ewroy. Ma ke bîwazime, -gere ke bîwazime- merese kulturê mano ke ma rê maneno, ma ki bîşevknime, tenêna avê berime; her çira avê binusnime, nustiş kerime, neslê xo ra tepiya domananê xo rê cavêrdime. Gere ke cî rê cavêrdime; no ma sera dênê ro! Çi ke; her mîlet zonê xo de, kulturê xo de, folklorê xo de girano.

Îsano ke qîmet ro zonê xo, kulturê xo, folklorê xo, mîletê xo nêda, qîmet be xo ki nêdano. Îsano ke qîmet xo nêdano; xo nêzano, mîletê xo rê, zonê xo rê, kulturê xo rê, folklorê xo rê waireni nêkeno, şarê bin ra ki, mîletê bin ra ki çiyê de nianen nişkino bîwazo, kesi ra ki semtiye de niyanêne nêvineno.

Kulturê mîleta de caê lawîka, kılama zaf giran u berzo. Wairiye ro lawîkanê xo, her çiyê xo bikerime. No ma rê her çî ra avê şertê de isaneniyo. Lawîkanê mîletê de mîletê eno ro zon. Mîlet kêf u huaişê xo; nalayîş u barbişê xo; zibayîş u kalayîşê xo; dez u dirvetê xo; kerdenê u nêkerdena xo; rînd u xırabiya xo lawîka de ano ra zon. Ma nê zonê xo ra, nê tariqê ho ra çira bîbime?! Nê zonê xuyê nermê rîndeki de, nê lawîkanê xas u delala de weşiya xo bîdînime, weşiya xo bîzanime.

Reyna ma, kemaniya nê kari de boyê xatîrê rîndeniya xo u xêşimiya ma ver şanê. Na sate destêbera ma ra hondê ame.

Nê karide, reyna emegê zaf havala, zaf mordema esto. Têdînê ra Haq razi bo, berxudar bê, pir u khal bê.

Hesen Uşên

5.9.1992, Köln, Almanya



# Lawîkê Dêrsîmî

## 2

Hesen Uşên

### MA FETILNAY

*Kerd mêşe, kerd beraj  
Dewiji kewrnay sukide duru  
Werey ra kerdî rezili  
Welatê ma mara giroti*

*Tî xasekê, tî rîndê  
Tırka tî ma dest ra vêtî  
Tîftigi girotê ma fetilnenê  
Vanê bîkîşî nê dîşmeni  
Nê werzê pers kenê mara  
nê hesabi*

*Serê welati miji dumano  
Hukmatê Tırka sera cirû çekeno  
Varneno piro top u tîftingi zey yaxeri  
Werzê Zaza, werzê  
Welatê ma mara girot  
Welat ra ma fetilnay cadê duri  
C. RAYVAN*

**SEWDALI BÏNE**

*Gau, guku, bijeku cira çerdenê  
Kutuki lawenê, diku vengdenê  
Mal qirenê, domon bervênê  
Zerqê tiji ke eştêne  
Vengê dou santene amêne  
Nika teyr nêperenê ra, rai beli nêbenê.*

*Caê bonu beline beno, biyo botul  
Se bi na mal u gaê ma  
Caê nelawene kutikê ma  
Sanke sodir nêbeno veng nêdane dike ma  
O waxt domon bi, kotiyê nika xortê ma.*

*Ez zanen, sewdali bine, sewdali  
Sewdaliyê kou bine  
Senik nêfeteline ê kemeru, gavanu  
Heli cira perêne, zerancu wendêne  
Mırçıku qıştnenê, malo kırr remenê  
Ez sewdali bine bervênê.*

*Domon bine maa xo dime şiyêne  
Ma şiyêne şir kerdêne are  
Aveliki çinitêne,  
Hem çinitêne, hem bervênê  
Vengê mi dênê ra kemer u dar  
Ez sewdali bine, sewdali.*

*Xo ser qayt kerdêne, asmen asêne  
Mı ke Koê Jêle de niadêne tersêne  
Ez onciya bervênê  
Vengê maa mi amêne, venga mi dêne  
Ez bervênê, ebe hers şiyêne  
Maa xo zerê mixari de ronışte diyêne  
Lew nêne mura, çerez vetêne  
Meterse, meverve cigera mi, vatêne  
Nêzanitêne ke ez sewdali bine, sewdali  
Sewdaliye welate xo.*

*Tiji ke kou ra şiyêne, biyêne şiyê  
Oncia kotêne mi zere terşiyê  
Sewe gira gira biyene tariyê  
Ez zof biyêne vêsan u têsan  
Ez xapitêne, vatêne hêni nao na peyde  
Ebe omud ma feteliyênê şüyü ra  
Dewe asene, tede çiley vêsênê  
Ez zof biyêne sa raver şiyêne  
Mı dime ra maa mi u cêni amênê  
Vile de jiare biye, kêle birnênê  
Qefeliyênê oncia ez bervênê.  
Nika ginen pure ke ez dertli bine  
Hem dertli hem sewdali, bine  
Dertliyê kounê xo  
Sewdaliyê welatê xo  
Merexliyê zonê xo  
Coka bervênê ez xo be xo.*

*Xeri*

**MESELA HEŞI**

Gundê de ju axao de zaf mıqısır beno. No axa heni ke dewleti beno. Mal u gaê xo heni ke jêde benê; mordis ninê. Hawt-heşt şuwani zor anê benê. Zerê de new-des kewani bese nêkenê çê biçarnê. Usar ke ame belek ke kutve hard, gul u sosın ke binê vore ra vejıyay; axa mal u gau verdano ra ver u viradu. Eke mal ver şêrê pêyniya mali nêvinena, eke dime şêrê, vireniya mali nêvinena. Amnon ke am, axa dewızu qelevneno cı, eve berdu vas dano çinitene, keno mereku, eve vaşêru kunkor ano pêser.

Payız ke ame, velg dano birnayene, kiresneno ano dormê bonu de keno lode. Zimustoni vorê dano ra; mali cia, miyu cia, boxu u gau cia, mangu cia, mozıku cia verdano danga, alef

qelevneno ver. Eve tawıgu gemu ra koliu dano ardene, gilê kou ra vaşêru dano ontene.

Usar, waru de şuwani mêsın benê çıraynenê, peroz anê rastê waru. Mêsın hona ke tij vera mexel de bi, axa çewres qusici keno ver perzneno.

A sate de duri ra ju feqirê aseno. Axa zof çıkut beno, desinde xo fino binê pırçı ra, vano: - Hao juyê yeno,- guman ken ke, serva pırçı -, mıke perskeno, vazê: "Axa ita niyo, ma pêskarê çiyê êyi nêbeme."

Feqiro herdisê sıpe yeno lewê qusici, vano:

Ma ve xêr di! Bereket vo! Axayê sîma kotiyo?"

Qusici vanê: "Xêr mian de vê (xêr ama)! Ma nêzoneme ke kata şıyo.

Feqır fahm keno ke, axao dewleti xo dardo we. Sarê xo saneno çogana xo, tene vindeno, dimera sono verê loda pırçı ke, axa binê pırçı dero.

Çogana xo dano we dano pıro, vano: - Boro, boro!.. Gewro, gewro!..

U waxt axao dewleti beno hes, binê pırçı ra vejino, remeno sono zerê geme.

(Welatê made heşi serê zof sanıki u meseley estê, na sanıku pêroyine de hes verecoy ju mordem viyo; rozê guna kerda, hile kerdo, zot diyove pıro, mordemi ra vejıyo biyo hes. Coka eke qalê heşi bi ra, vanê: "U jê mordemi fahm keno". Ni meselu ra tayine peyra ve pey WARE de neşr keme).

Arekerdox: Hawar Tornêcengi

## **BİYE BİYE**

Biye biye biye hevalenê biye  
Biye biye biye bırayenê biye,  
Uştine ra xo ser şıyu Mamekiye  
Televurê sana pê duvara puşiye.

Urzê urzê urzê, bırayênê urzê  
Urzê urzê urzê, hevalênê urzê

Zuquma Mamekiya verra sono cade  
Şıya soni kaykerdo ama qereqoli serde  
Uştine ra şine lewê muduri,  
Cendego verde.

Urzê urzê urzê, bırayênê urzê  
Urzê urzê urzê, hevalênê urzê



Zuquma Mamekiya na heniyo  
Lazê kami ke benê pi hewirê cı niyo  
Tı vanê cor ra Kemerê Dundile  
Ma sero rıjiyo.

Urzê urzê urzê, bırayênê urzê  
Urzê urzê urzê, hevalênê urzê.

Memed Çapan

**KOREMORE**

Waxto ke koremore ama riyê dina, Wayirê Dina kemera almoşti dave cı, eke biye vêsane, xorê şêro roştiya daê de biçero.

Koremore kora. Peroz kuna ra, pesewe fetelina. Vanê, koreniya koremore rošta tiji rawa.

Koremore tari u zîemote de vinena. Eke bi tari bena tever sona. Cao vasın kena saye, vinena. Binê zonê hora kemera almoşti vezena. Roştiya kemera almoşti de çerena.

Mordeme ke biêro rastê koremore vo, çewt vo, kemera ayê bicêro, vozdo şêro peyê hot kou, koremore sona, ey kena sayê, peyê hot kou de vinena, kemera ho cıra cêna. Koremore ke rawa ho sera dar u birri ra , kemer u kuç ra, mirçike ra perskero; ko, bırr, kemere, mirçiki... pêro yenê ra zon, ciav danê.

Bado, zovina mordemê ke biêro bivino ke koremore roştiya kemera almoştide çerena, bul vo, kemera ayê bicêro, vozdo, çemi serde ravero şêro bover, koremore yena fekê çemi cıra perskena, vana:

"Çemo, çemo! Mordemê kemera mına almoşti gorêtê rema! Mı ver remêne, towa tu sera amê şî, nêşî? To di, nêdi?"

Çem yeno ra zu (zon), vano:

"Heya, mordemê amê şî, mı di. Dest de kemera almoşti biye, vışıya ra bover şî. Hama, u çemo ke mordem serra şî bover, u zovina çem vi, uwa yi çemi vêrde ra şîye, ez nıka zovına çemune."

Arêkerdox: Hasan Dewran

**'KALO GAĞAN**

Gağan zonê ma de hem namê aşma des u didino, hem ki namê zu torê o. No torê wertê qomê dimilia de hama hama her het de êno zanitene. Vacime ke no torê vere coy (rew ra) din ra peda biyo. Hama peyder pey binê giraniya din ra veciyo biyo kayê de hometa ma.

Seke ma cor nusna aşma des u didine (Gağane) de 'Kalo Gağan êno kaykerdene. Seveta nê kay camerdi u xorti jü çê de benê top, jü kenê hurinda 'Kalê Gağani jü ki kenê hurinda xanima êy. 'Kal muyanê bıza sisike ra xore zimela u herdişê de derge vırazeno. Dormê çımanê xo ebe komır sia boyax keno. Kulav ra zu kulikê de bari u derg vırazeno nano serê xo ser. Şal u şapıkanê (kıncanê) khana, diryaya dano xora (keno pay). Kemanê vaşî ra dora mianê xo u dora kulikê xo giredano. Owo ke 'Kali kaykeno eke mordemê de xurt niyo, pıstın u serê doşanê hermanê xo ebe vaşo nerm keno pır (dawaseno). Ebe na qeydê zaf heybetli aseno. 'Kal mordeme de heneno ke her vatena xo keno, kes ra nêterseno. Leşe ra gırso, hama baqliye ra zede safo, zereweşo. Destte çuyê de derge, miane ra turikê de gırs esto.

Xorto ke kuno qılığê hermeta 'Kali gere ke 'Kali ra genc bo, kıncanê rindeka xorado (fistano gulın, puşiyê rengeni, qundırêyê rindeki ç. b). Seke mordem kıncanê 'Kali u lesa ê ra terseno, gere ke hermete ki gorê naye 'Kali ra rindek bıaso ke xorti 'Kal de bukuyê lez.

Kerdena nê kar u gurea ra dima kal destê xanîma xo ceno çê be çê cereno. Ê bini ki ya 'Kal de pia ya ki 'Kal dime şonê. Hem rae ra hem ki çêa de 'Kali de kune lez, ê qarnenê. Tai ki peyinê cı ke hermeta 'Kali biremnê ke ebe na qeyde çimiyo ke 'Kali doare êra bicerê. 'Kal êyê ke dêde kunê lez, kulinedê de dano pera, cıra mılqiya vano. Destê xanîma xo ki pêt pêcêno. Hama xanîma 'Kali ki kem mordem niya. Hete ra 'Kali dera, heto bin ra ki çimê xo xorta dero. Çimke 'Kal ra zaf genca. Naye ra gegane goçine cena xo dest, pêra dızdiya kena be 'Kali ra. 'Kal hên zaneno ke domanê çêiyê ya ki xortê dewê, êyê ke goçine kenê dera, o ki kunore ine dime ine fetelnenno.

'Kal u hermeta xo şî kamci çê, oca kay kaykenê, leqi (yareniye) kenê, jûmindi ra persa persenê ya ki mucil benê. Kılmek ra ke vacime kefê kuline anê. Hurinda nine de waira çêi (wairê çêi) ra pera, ron, qaz, bılğor, arda, şekır, sabun, saa, purtetala, goza ya ki çiyô de bin cênê. Pêyniye de nê çimi benê çê jû feqiri de kenê top. A şewê oca kuli piya wenê, şimenê, kılama vanê heyran şodır. Roca bine şonê bonê de bin tedarık kenê. Çimiyo ke mendo ya roşenê kenê pere ya ki ê çimi tev perê ke dearê benê danê daulçi u zurneçi. Endi çend şewrê ke veciya hondayê daul-zurna cinenê u govende giredanê.

X.Çelker

### XO BİZAN

Ma bol berey mendê  
bol berey...  
Biyê m lete, lete  
Maya kenê qeşmerye  
Roj ki şino 'emerao  
mevinderê, mevinderê şirê ravey  
Koni welatê ma  
'erd u bostanê ma  
Vilîkê ma pelsiao  
awa ma peysao  
taqatê ma şikyao  
Kerm kewto dar'dê ma zere  
Oyo zere'ra keno wışk  
mendo bêçare  
Vaj murê birayê mi  
vaj murê...  
Çımanê xo mepêş  
goşanê xo ker meka  
No çî nêweşiyo  
tu dekewtê mian  
Bê kar u bê xem  
tiyê geyrenê virt u viran  
Henday beso  
bê xo xo bizan

Vengê xo berz ka  
wa diyax bido ma pêrknan  
Bewn finê çorşmedê xoya  
Semşero ma sera şanayeno  
Asl u cısne ma inkar kenê  
Name dê demoqrasiya  
heme çî şeh'tinenê  
'Heyrane homedê to ba  
Wil bil êyê to xapeynenê  
Mayê kamci wextud  
Rewnao rijyao padişahın  
ne xan mendo ne zi text  
Gıryanei xo medi dest  
To kaş kenê  
verdanê seqet  
Dima zi huyenê to  
vanê, "Homa ra rehmet"  
Wa rehmet estandê merdarê bo  
Bostandê diniad ju vilika  
ma zi bireso  
Namei mulet u welatdê ma bo  
rındey u şenayida دنیا bo.

M. Çermug



## SALE...

Sewledar be, rostdar be  
 Asm u tiji be heme cau de zereq bide  
 Caanê tung u tariyu de roşt bide  
 Sarê tuyo ke xerreşiyê kuncikanê tariyu  
 Sale ju bê, veciye têduma kuyê  
 Çereni biyarê be xu, destu wedarê.

Bulisk be, ver de be, verver de be  
 Şımşer be miyera be, destde be  
 Qeleme be pe goşra be, miandê beçuku de  
 be

Sarê tuyo ke xeletiyo, sas biyo  
 Raa xu kerda vindi, nevineno  
 Salê pero ju be ju  
 Raa xu bivine, terse xu biremnê  
 Bixeleşiyê ra ke, vengê xu berzkerê.

Çımver be, çımu ver de be  
 Teper be zere de, zeriya be de be  
 Çêr be her ca de lewe de be  
 Fire be zonuyu de be, qoru de be  
 Mezg be sarê de be  
 Vengê hasaren be gosu de be  
 Sale sarê tuyo ke çımu ra şefilo  
 Bê tepero, ebe terso, ebe cano bê fireo  
 Sare de, mezgo ke be izano  
 Goso ke bê vengê hesareniyo  
 Sale bialaqiyora xu ke  
 xu bızano, xu naskero  
 Bımuso, veng re xu fiyo ke  
 Sale hirayiyê, serbestiyê, paydariyê reso.

Reça newiye be, kara vırdariyê be  
 Raa gırse, raa pile be  
 Cırê gos be, cırê çım be  
 Cırê hem aqıl be, hem ki izan be  
 Sare tuyo ke reça xu xuvir niyano  
 Raa ke turo şiyênê endi nêzano  
 Raa gırse, raa pile verê xode nêvineno  
 Çımanê xora, gosanê xora bêxevero  
 Hayrê aqıl u izanê xu niyo  
 Sale biyero re xo ke lomê mordemeni,  
 Lomê welati, dügele u serbestiyê bıkeroyê.

Asmen be, asmen ra astare be  
 Sarê xu verde qılawız be  
 Çıla be, fenere be, lamba be ke  
 Sarê tuyo ke serê hardi ra bêxevero  
 Her çiyê xu satıyo we, tawayê nêzano  
 Ebe xu xorê çino, saranê binu rê esto  
 Korê xuyo, wesê sariyo  
 Bê çılao, bê fenero, bê lambao  
 Sale hasar bo ke dest xu verrakero  
 Berê pêser vera nihequ  
 Serba serbestiyê pêrodêrê

Miandê kou de kert be  
 Zerê çemu de gavar be  
 Xıraviyê de rındiyê be  
 Nêweşiyê de weşiyê be  
 Çewtiyê de raştıyê be  
 Sarê tuyo ke kou de kert nêvineno  
 Çemu de gavaru ra nêsono  
 Vera xıraviyê nêsono  
 Nêweşiyê rê panzer nêvineno  
 Rastê ser çewetiye de pêro nêdano  
 Sale xora rast kero  
 Niheqiya ke cıre bena pêro bımuso  
 Pêro ju be, gırmikanê xu pêresnê  
 Çingê meydanı derê  
 Serbestiyê, paydariyê bıwazê.

## Mewali Roştardar



**GULBAHARE**

Hata ke amê des u ses serru, derde piê xo çine bi. Serê xo rehet bi. Çıxa ke çenekê u laikê Almanu teber de, parti u de u verê mekteb de pileşienê jubin ra u jubin paç kerdênê, zanikê ei seveta Gulbahare cıra dūr bi. Hama mîqerem xo de qalkerdene, vatenê: "Ae ki endi biya pil, wextê zewezê xu amo, mebo ke domonunê

Almanu ra çiyê bumuso u çîede xıravın biero ma ser."

Helbet piê Gulbahare Almanya zaf rınd naskerdênê, hama diena xo het ra hande ki usıl u edebê Almanya ra ki xu dūr guretenê, cok ra nia çimê xo çeneka xu ser bi. Sondeke kar ra, ya ki qevaxane ra ke ama çe, temey kerdênê; "Qai, tu ke inu ra çîê musa, çio de xıravın kerd, çio de xıravın ke ama ra gosê mî, porê dî hetu ra bırrnan. "A sate Gulbahare hurında xo ra wuşte ra, wuşte, şie lewê maa xo, serê xo zonie maa xu ser na ru u berbe.

Maa xu verva piê ae da: "Qai, qai, nu ki vındeno, vındeno zerrê ma weyneno." Na qeseê cinika xo ra tene qaria, wuşta ra zerrê oda de ama u şî, birra aê ra: "Tu veng meke, tu çî zanena ke meşte ya ki birro çio de xıravın nêno ra ma ser. Şeref u namusê ma esto, cûroni gos u kerrukunê ma benê."

Mae verva cı da: "Ma, sebena ke, têwa ki nêbeno, tu zerrê xu teng meke! Qa, a endi qic nia, aqılê xu her çî ser sono."

-Nê vat Ali, tu cinika, aqılê tu çîê nianeni ser nêsono, tu nêzanena."

Sonde hiremina verê televizyon de, çıxa ke Almanki hande fahm nêkerdenê, resimê televizyon ra çimê xu bienê mird. Gegane, eke filim de mordemek u cinike lew nênenê ra jubin, Ali hurında xo ra xıl bienê u proxramê televizyon vurnênê, xu ver vacienê u kîfir kerdênê.

Verende de, Ali ke teyna ita bi, qısawuta xuya gırse welat de cinika u çeneka xo rê kerdênê. Peydona ei ki gureti u ardi ita, qısauta xu birriê.

Koro giron de guriênê, hemi ki hire wardia. Dokimê asın ra ke veciênê teber, riê xu, dest u payê xu teniê ra handeke şia kerdênê, têvana qilçı bi. Ham conê xu na karê gironrê damis dênê. Seveta çena u cinia xu hewl şienê kar u hewl amenê çe xu.

Eke perso xuyo gırs bi, endi çenaka xu biê. Çıke hetê ei ra çeneka xu ke bıwano, jê çenekunê i binu bienê xıravın. Heto bin ra helbet ei waştênê ke mekteb de bıwano u ju büro de sekreterie de bigurio. Eke mewano, zewejina u bena cinika çei. Na raa pêylene Ali re tenena rınd amenê. Gulbahare sonde oda ronistene de kotene ra. Oda maê u pi ra veng amenê. Dızdene wuşte ra, lingunê gironu ser amê çeberê odawa rakutena maa u piê xu, gos na ra cı. Ei dênê pêro. Teneke gos da, fereqet amê kote cıla xu u hurdi hurdi berbê. İştirê xu basna çiçegine kerde hit u endi dewe amê Gulbahare vir. Bawuli, zobina çimi, kartoni zerrê oda de

vinetai bi. Dı biletê teyara destê Ali de bi.

-Kotia, ça nêna, vat Ali.

-Nika yena, şia ke cûrono ra xatır bıwazo, vat Yosemae.

Ali ki vat, belka muriz kerdo, şia odawa pêylene.

Ali bawule gurete ke biero teber, çeber de Gulbahare u çûrona xu Helga tey veciayi.

Gulbahare destê Helga de guret bi pey u xu pê Helga de tenê talde de dardi be we.

-Ali vat Helga, qe nia beno, çeneka honia des u ses serru de ra, des serreê ke itawa, hemi ki endi musa ita, qe nia beno?

Beznê Ali tenê eşt. Çıxa ke kar u peru ra zobina Almanu ra hande zaf has nêkerdenê, inu rê respektê xu bi. Ravêr veng nêkerd, hama Almankio xuyo nêzet ra vat: "Mein Familie, ich Vater von Familie -nu çe, çe mîno, pie çei ki ezo-!" Helga veng nêkerd, mote Yosemae bie,

vinete. Gulbahare pê Helga ra serê xu vet, berbais ra vat: "Heya, tu ça mı rusnena, ez şier uza dewe de teyne sebikeri?"

-Veng meke, perna ra ser pi.

-Qai, qai çiton ki pernano ra ser, qe serm nêkeno lewe na cinika de, vat Yosmae.

-Zonê xu hande derg meke, nika tu con ra binê lîngunê xu, vacia Ali. Yosmae bojiê xu xu ver de ardi têlewe, veng nêkerd endi. A sate teber ra vengê kornaa makina amê. Kewraê Ali kot zerre, kilitê xu dest de sanit ra, vat: "Sima hazirê, de bitekinmê şimê!"

Ali, desto bin ra zu kartone gurete, Kewrai çimio de bin guret, çeber de vecia teber. Gulbahare voşte şie kute vîrar maa xu, dîmina berbais. Maa xu dest kerd sere ra, ri ra îştiri kerdî pak, vat: "Tewa nêbeno çena mı, tewa nêbeno. Tu ke şia ez ki to dîmera yon. Nia de ita dî asmê ma mendi, amnon yeno, kalik u pîrka tu, ma pêro pia yenmê têlewe." Teber ra Ali veng da: "Ne, ça endi nêne?" Tekit şî teber. Berbis Gulbahare ver, Gulbahare berbais ver, amê lewe makina. Wexto ke çebere pêyen ra ciniso, pey ra Helga veng da: "Gulbahar!"

Gulbahare cerie ra, voşte şie lewe Helga, dîmina vîra re nê jubin ra. Çimê Helga îştiri ra bibi pîrr. A sate Ali ki endi dî ke, çimê Almanunê pêrunê wusk nio. Nişte cî, giron giron, kewrai makina parkê verê ceberi ser dî rei çerx da, dest u dîsmale sanitene ra taldeê hawuza aznê de bi vind şî.

Kemal Astore

## DEWIJI

Dewiji amey tê are  
Eve zengenu, torjenu  
Koti rae je laşer  
Bedretino ver sono  
Xiraveni u zordariye  
Fişt ra xo ver laşerê dewiju  
Berd, berd nêqedena  
Zulme begu bas ame dewizu serde  
Îşluga Bedretinia gonine  
Dare ra sanina ra  
Lazê Dadal yo kou lerznenno  
Lazê Sefil yo  
Miyane sano kounê Bolu  
Entep de Moro Şia wo  
Torga mua de  
Mordemo çer qewetın  
Laşerê zere qelvi  
Adirê sare sur'i  
Ewro nebi meşte bero  
Roje yena torga mua xelesina  
Vejina binê hewru ra

Hardê Dersumi  
Çend seriyo binê bandıra sarde  
Xeleşiyê  
Eve tija sond sona bandıra sar  
Zulme begu qedino  
Kou serde sona hetê dengiz ser  
Uzawu ra ki nevinena xeleşiyê  
Dengiz beno mezelê  
Xiravenrê, heşirenrê  
Tiji erzena Derê Laçi  
Koyê Cizre'i  
Hardê Palu de çiçeg kena ra  
Sona vora serê Ararat'i  
Şiya zerê Zilan'i  
Roje yeno beno roşt  
Tanya tij dana ma de, hardê ma de  
Welatê Zazay de  
A roje

Usxan

**PIYA**

Vengê xo vengê mi de  
Hermê xo hermê mi de  
Serê xo biçarnere azmen  
Çıxa tora eno biçere

Madema ke kuli qule Heqime  
Madema ke kuli new aşmîme  
Na sere hardi de bira  
Qey taê cêr, taê corayme

Madema ke Heq Heqê ma kulino  
Qey taê efendiye, taê bîndestê  
Taê mîrd werdene ra teqenê  
Qey taê veşaniye ra mîrenê

Çar kutavê, çarmina ki heqê  
Tewrato, Zeburo, Înculo,  
Qurano vano  
Îsan isano ferqe çina  
Ma no çî çeçero, siao,  
no çî sisiko

Taê beg u efendiye, taê bêçareye  
Taê nişenê ro sarayo de,  
taê ca nevinenê  
Taê ebe teyaro cêrenê  
Taê ca be ca pejmurdê

Her çî ma be xo kerd birayene  
Ma vînit giyotin, pia dardekerdene  
Tî nêvana kami diya çarmîxe  
Ez, u ya ki jûye de bin

Vanê mîrdem kiştene helal niya  
Taê kişenê, qey vînenê îltîfata  
Ma ki îsanme wazenme roca rinde  
Qey marê rewa biyê zor u zametî

Vacenê kami emr da, kami kerd  
Qey taine mîrdem sere ra kerd  
Taê huyayi ebe nê hali  
Taine ki xorê kerd derd

Roc roca vînetene niya  
Sevtane raxelesyayene kuli piya  
Destê jumîdi bicêrê  
Verva koa şorê kuli piya

Ma çî nezana va hikmet  
Ma be xo vet no mîlet, no dewlet  
Aqlê xo bicêrê serê xo  
Ma xorê laiq di zulm u zamet

Akman

**GÜNAY MA ÇİÇİ Bİ**

Ju roja wesari da weş bi.

Veynddayen da dika mîyandı ma şefağ pavite. Êlaydayenda tiziya piya xelqê dewdî, juw têrabiyayen aysayê. Xelqê dew wextanokî qelfe qelfe qandê xeftiyayen raya êrda tepîştê, şûwana lolê xo hetê merâna berd bi zi.

Dewdî wextê kari bî. Bê qeçka (domana) u kokîma kes dewdî nêmendî bî. Mekteb çînêbi kî ma qeçeki şîrê mekteb. Wextê ma külîkan dê dew sero kaykerdena ravêrdê. Wextanokî germê dihir dayê pîrose, ma qeçka raşt raya deredê hama tepîştê. Sebrê xo gavda deriya sala sero Babet, Babet biye kaykerdenê, vîraştene ravyarnayê. Roja ma wûna ameyê-şiyê. Kîlme ra qeçkina ma nêbiyayen u nêzayen mîyandı ravêrdî. Ma zeydê lolîki amey dînya, zeydê vaşî bîmî gîrdî. Narê wextanokî ma külîka sera geryayê, deradî peydê lînciya kay kerdê, qeçkanê kîştâ rojawani ververê golanê (pilajanê) Marmaris, Lara dê asnaw kerdê u durî ra

qumandaya, hewa ra 'teyarey parnayê. Ez tim dişmiş bena miyaveyndê ma dî no ferq koti ra yeno ravey? Nê persi wextanokî ez pîlan dê mara pers kena, êyêk zanê marê vanê. Nare êyêk nêzanê, vanê oxil qeder dê ma dî esto. Na vatena xo anê zîwan u günay xo kenê Allay mîl. Hîma mayê newe pey zamkî, ma ray, êletirik, mekteb zeydê nîna zahf xizmeta ra marum verdeyaymî. Zîwandê xoya nuşten-wenden pers kenê? Vîrar dî nê wûnay Tîrkiya wenden fîna kesi destî nêkewtê. Neweyose mayê dişmiş bem kî, no wûna pîlanê ma nêheqey verdî bêveng vînderden ra ameyo ravey.

Ma xetay xo berey ardi xo viri. Newe zahf emego ereciyayeo deyeno. Madê nê emegdara qeyret kemî kî, de'hway kulturi, zîwandê xelq'dê Zaza'ya vera ver bemî.

*Qesê bîni: Na meqale wextê veri ser gêriyaya qelem*

Kızılçubuk



### LAWİKA DERSİMİ

*Zera bele, bê bifetelîme koê Dersimî  
Çîqa êrde weso welat Dersim  
Bê xorê niyadîme baxê Sultani  
Çîqa çiçegê weşî estê ê Gul-Dersimî*

*Saf padîsay amey Cehan  
Guretenere koti guman  
Her zu est zu ca  
Fîrre xo nêqedîya ê Dersimî*

*Welatê sêrono lüy cî nêkunê  
Sîrrê rastîyeo, nêzanîno  
Gula welatîya, zalimî nêsuçînê bîbrnê  
Raa xo raa yînona ê Dersimî*

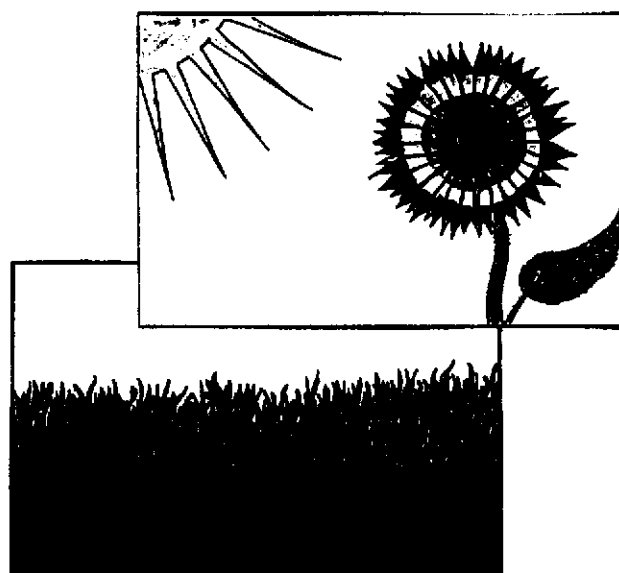
*Kam ke qarîse welatî bo  
Habe vano yeno ceng dano  
Kuno hêrs ze bulskî dano pîro  
Dormo rîznenno laserê ê Dersimî*

*Cengaverê xo zafîye sîmsêr gîredanê  
Paştîdarîye keno têde welatre  
Hawt dîgelî cîra dîr vîndene  
Paştîya xo Hudey' rawa ê Dersimî*

*Aşîre xo raa Hude comerdarae  
Koê Muzurî coko serowo sejde keno  
Saê yîre Koê Tuzîgî vane  
Xîrxê xo êrjîne ê Dersimî*

*Bîzêre pîra cube Hemedî  
Yîrawa bîna Şîx Hesênî  
Şîkîr bo duwa yî resta Hudeyî  
Her çî ra berzo ele ê Dersimî*

*Sair: Alîşêr  
Tîrki ra çarnekâr: Azedeylam*



**HUYAIŞ! BURCALKERDENE?**

Leqi (Yaraniye): cüabê nayê qesebenda de bê qelve zu şikitene, ebe kerdena dest u pay, ya ki ebe qesa mordemi huyayiş dayena. Heya, leqi bena ke mordem pê buhuyo, pê kefê mordemi bêro. Hama ca be ca ki leqiyedê henene bena ke heto jü ra mordemi dana huyaiş, heto bin ra ki mordemi dana burcal kerdene. Mordem ke sera burcal kerd, cira fam keno ke na leqi de biyena raşte ra ki qesey estê. Çimke gegane mordem nêşkino raşte qese bikero. Waxto nianende mordem qesa raşte binê perda leqi de vano.

Nê leqiye ke na cêr ame nusnayene, ne ki biyena Dersimê vereni, fikr u felê Dersimijanê a waxti musnenê ma.

\* \* \*

"Cengê 93 de waliye Erzurmi ju aşira Dersimi ra dexalet keno ke bêrê piya ceng bîdê." Aşira Dersimi xevere ruşnena, nia vana;  
-Na dem kar u gurê ma zafê, ma nêşikinme bême. Kafirê ke para ma kune, na het ser buruşnê ma, ita bikişime.

\* \* \*

Weziri xevere ruşna, vato; dişmen heyana suka pile (başkent) amo, paşa telike dero. Qeweta xo topkerê, qe mevînde na het ser bêrê. Inê ki nia cüab do: Madem ke ê cai telikeliyê, paşa destur bikero na het ser bêro, birincê mao sipe ki esto. Heqi cı da weme, Heqi rê şikir keme.

\* \* \*

Waxtê cengê istiklalê Tırku de ju êno ke seveta dewlete wertê aşira Artışıu de pera are do. Aşira Artışıu cira vana ke: Ma pêro feqirime, mara çı wazenê. Hondaye tıfangê dewlete estê, çar tena biroşo, eskeri rê çı ke lazımo bicêro.

\* \* \*

Memurê Dersim de şono derê Quti ke tewız ("vergi") are do. Oca jü Dersimij cira vano ke: Paşa koti ra zano ke Dersim de jü dere Quti esto. O dere de filan dewe, filan dewe de jü Hese esto; ê Hesi ki çar bîzê xo estê. A na xıraviye pêro şıma ra pêda bena.

\* \* \*

Ne nustey wanebendê (kıtavê) Faik Bulut, Belgelerle Dersim Raporları, Yön Yayıncılık, 1991 ra amê çarnayene.

X. Çelker

*Ho bizone, sar to bizono*

**HEWA GULE \***

*Erê Gulê Gulê  
Melema mi Gulê*

*Ez tekatu şine  
Gulê kerdo vile-vile*

*Gulê mêrdê xo kerdo cite  
Nire estove vile*

*Su ve suke beno  
Feqir nêverdana binê cite*

*Gule usar nao amo  
Waxte veyvikano  
binê birikano*

*Liskê Gule biyê suri  
Xorturê dermano*

*Milet kuto zidê jumini  
Gulê sero jumini ra heredano*

*Gula mi ke fetelina  
Kês cirê rinde nêvano*

*Miletê na dewe kunora jumini  
Rozê seveta Gule ra kokê jumini ano*

*Vanê Gule ramito  
Vireniya Qemerê Piji*

*Gule sero çimu reqesnêno  
Lazê Aliyê Nêrgiji*

*Kewto ra Gule dime  
Lazê Hesenê Seydiji*

*Vano vêrdêna mi tora çina  
Mi to sero didoni kerdê tuji*

*Gule vana vana lao mira dîri vinde  
Tora nêmendê herji*

*Bêro nayine sero qeydu vazo  
Xevere bidê Mursaê Areyiji*

*Gule vana lao xevere dêyi medê  
O ke ame ko u gêrisu ma sero keno duji*

*Erê Gulê Gulê  
Gula 'na bê bina*

*Lao Gule persenê  
Veyva Desimuna*

*Gule herediya  
Di-hire rojiyo tever nina*

*Aşire kuta zidê jumini  
Gule sero hurê nina*

*Lao Gule sero pêro medê  
Gule biraka des u di aşiruna*

*\* Derheqa na lawika Gule de çond qesê  
Mursaê Areyiji.*

*"Na qeydê Gule nia bi; ez ju dewe de  
gureene. Rozê ustne ra, hên waxtê ara bi;  
ara xo keme. Ju vake; dewe de do pêro.  
- Lao sebebiye çika? Va ke, dewe kota ra  
jumini. Lao qey sebebê xo çiko? Va ke, Gule  
sero danê pêro. Veng koto sodir, eke dewe  
de kote ra jumini, jumini qir kerdo. Sonde  
amay dormê mi, va ke hala bê di kîlamu ma  
u na Gule sero vaze. Ma na Gule sero  
honde ke do jumini ro, honde vêşêr. Mi ki  
uza a Gule sero na kîlame vate."*

*Vatox: M. Areyiz*

*Nustox: H. Tornêcengi*

## ZAMA

Zama, zama, zama  
Zama tu xêr ama  
Çene su vênda piye xode  
vaze ame meymanê ma

Zama mi çî zona  
Tu ama Emina ma remnena  
Vano niajni ez se bikeri  
Rew vo herey vo gere ke  
Beri bine qulike ma.

Zama yê to qey quliko,  
Ze ke tu hosta wa  
Niajni ez se'kêri  
Nêçariye Haqi ra ama.

Pi xevere cêno,  
Sonde hewn nêkuno  
Sodir uşira xo cêno  
Reçe fetelno  
Rae ra kami ke vineno,  
"Soyadi" pers keno,  
Cini vanê,  
pi nao vile Jele de ame  
Nafa qedayê ma juye cêno  
Yeno dewe de,  
Benô perda ro visneno.

Dotê Korta qizo sono dere  
Vano lao mi raverde,  
Ezo sono Paxi gere  
Cêncu ra ju kuno virendiye  
Vano herze ape xo bori,  
Hela ti vînde rê  
Mao nu fetelna zore berdve zere  
Jede zorkena dame qolinde tu pere  
Feke kami ke cereno  
Vano; Xîzir ney rew naza ra bere.

Vatox: Qemerê Soşên  
Nustox: Odos Sait

## DERSIM

To khela çeruna, hardê şeruna  
To roj u tijya ma, cenete ma  
Ma dar u bir, to pencê ma  
Ma gul u sosin, to bostanê ma  
To emaneta pi u kalukunê ma  
To be ma, ma ki be to nebeme  
Dersim

Disme amê !  
adîr vorna to ro  
vilikê to çinîti berdi  
Dari pezekat ro, bê lizgeo  
bê pelgu verdayi  
To binê lingude hezna  
Dersim

cêray ra şî,  
namê to vîrna  
Yînu je vatena xo wast  
To je vatena xo menda

Asmi verdi ra, serri verd ra  
Vilîki rewayi  
kesku, suru, zerki  
Daru az da, welat bive kewe  
Dirvetune to melem guret  
unca ama re xo  
Hem ki vîrende ra cênc  
Hem ki vîrende ra çip  
Endi top u tîfongê zalimu  
to de kar nêkeno

Dersim

Server Kalan



**ARÊBIYÊ PÊHETT**

Hewl u xirab nêzanê  
Rind u ari nêvanê  
"Boşboğaz"i sevanê  
Kele vengên bızanê

Dimşanê vera pirodê  
Kar u zirar temiyandê  
Welatê bav u 'kali  
War u wetenê Dimli

Serê hewad bêri ray  
Vaji derd u nê belay  
Zazay ma biye vilay  
Arêbiyê qandê Ellay

Zerweş Serhad

**MESELA LAJÎ U PÎ**

Welatê made rozê ra ju rozê, ju pi 've laji ra benê. No mordem se keno nikeno, lazê ho nigurêno. Çarnenove gangajiyê her kar ra rameno. Pi vano ke: Ero lazê mî, mî se kerd nikerd, mî tode honde emeg werd, to ra tua nivejîya. Ero to qe qul nibena. Na qese kuno ra gosê lazêki, nano ro hu ver, vano:  
- Gereke ez buwani qaymaqam vi, piyê mî ki bivino. Ala çutir lazê ho beno qul. Worte ra xeyle waxt vêreno ra. Na lazek kuno imtîanu, pörüne dano. Ez van çor ser, sima vazê ponc ser waneno beno qaymaqam. Tayinê ho caê ju qezaê rê vezino. Rozê cendermu rusneno vano: " Na falan dewê de ju mordemê de nîanen esto. Şêre ey mirê biare". Cendermey darinê we sonê a dewa ke qaymaqam tarif kerda, sonê wuza. Yi mordeme ki vinenê, cira vanê:  
"Qaymaqam tu wazeno. Tu gereke made bêre". Mordemek sas beno, cendermu ra vano:  
- O qoze qaymaqamo bego, ez hore fekirê Haqi. Çutir beno ke qaymaqam beg vênda mî dano. Cendermey eve zor mordeme ki dane we bene lewe qaymaqami. Çêverde kuno zere selam dano, sono kosê ju de hore niseno ro. Lazê ho naskeno hama qe sık cî nidano. Qaymaqam cêreno ra hetê mordemeki, vano: Bao, tu ez nas kerdine. Niade lazo ke tu vake qul nibeno, wend bive qaymaqam. Mordemek cêreno ra cî vano: Qaymaqam Beg! Mî nivake tu qaymaqam nibena. Mî vake tu qul nibena. Tu ke qulviyene dire parçey kinc ve tene iskarpinu ra rusnenê, vatenê: "Berê piyê mî ra derê hên biare. Hem ki ez niya kas nikerdene niardene. Niade, tu hona ki qul nibiya ro!". "

" Na mesela qulê mao ke amo na welatu, vano, ma wend bime qul, dine serawa!

Mordem di qesu qe ho vira mekero,  
Rindênî ve xiravênîya ke cîrê biya.

**HENÎ WAZEN KE**

Heni wazen ke zonê ma rindek bimişine  
Heni wazen ke Dêrsim de ju çê mu bi vo  
Heni wazen ke ji "Zerdüşt" amune na dina  
Heni wazen keumarê namunê çiçegunê  
xamu bumorine  
Heni wazen ke wertê welatê xode ju WARE  
vine  
Heni wazen ke ...

Îvişê Leşêr



ODOS SAÏT



Duni miyand day miro  
 Koy mi murê...  
 Siye mi, vilikê mi, 'hera mi  
 Darê mi murê dîşmen bi  
 Tiji hewna newe akewtê  
 Tariyey bol har bi  
 Ez jew koy sero kışta vilika mi  
 Gunya mina sur dolek doleki  
 Dolekand hebu bi  
 Rojda newirê  
 Tijiyak akewtê  
 Çim şikneno beno gird  
 Viliki sur bi sur  
 Biyê roşn koy u sıy  
 Biyo aya zeydê may  
 Bejna mi kena xo virar

E. Pamukçu  
 Tırkki ra çarnayox: M. Çermug

### TİJİ KEWT TARİ VER

Ez jew koy sero kışta vilika mi  
 Jew koy sero  
 Fişengi pêdîma, pêdîma  
 Paştida mura, paştida mura

Mı çimê xo rojakewtenda tiji rê akardi  
 Mı seney xo kerd kere  
 Mı tariyey roşana-u çekerd xo peya  
 Labrê tari... labrê tari...  
 Pey ra kewt mi dim vilika mi  
 Giştê xoyê gunini  
 Paştida mura, paştida mura

Ez jew koy sero kışta vilika mi  
 Koyê mi dunin dunin bi  
 Tiji akewtê azmin ra  
 Wextê roşnbiyayen bi

### NECETTİN BÜYÜKKAYA MA VİRİD

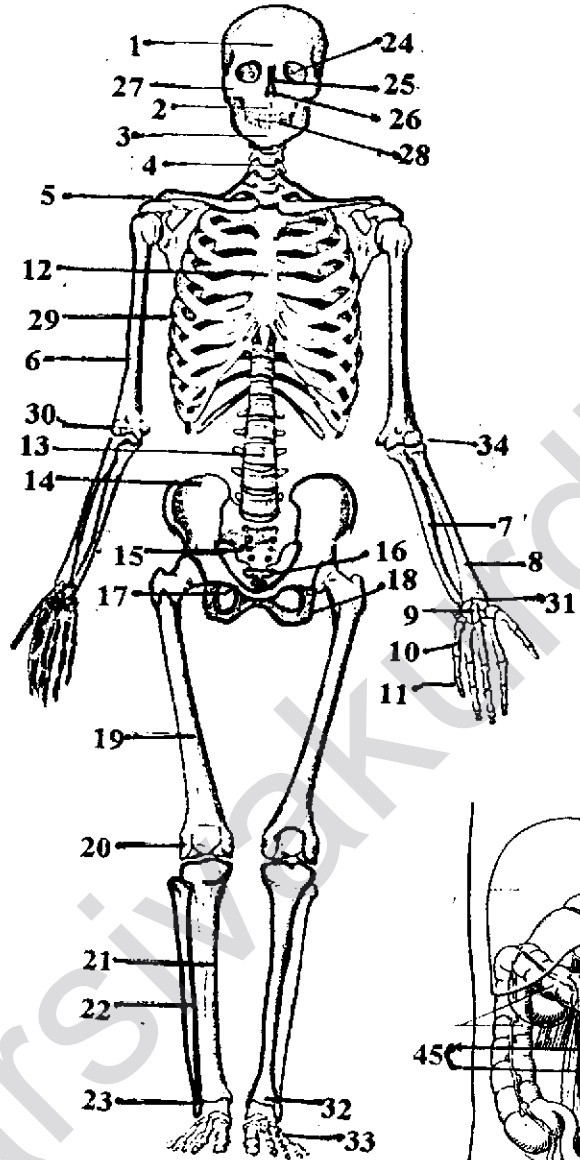
Verdê new sera roja 22. Çile 1984 de hepîsaxanê Diyarbekiri ra xeberêndo sia amê.

Lêjker, welatheskerdox Necmettin  
 Büyükkaya destê cêlatê Hukmatê Tırkana  
 ame bi kıştış. Gunewer barbari bêjna  
 Necmettini werte ra hewa da. Labre fikrê cı  
 nêşa werte ra hewa dê! Necmetino bêters,  
 camêrd bêvinderden hırg sıat qandê  
 (semed,serva) serbestey u xoserbiyayeni lêj  
 kerd. Madê Necmettini xo vira nêkerê.  
 Dîşmen kışten u qırkerdena nêşeno lejê  
 Necoya vindarno! Jew Neco şino, hezerana  
 Necoy ez dima ênê (yenê)!

Diyarbekır, Soyrege, Varto, Erzangan,  
 Tunceli, Bingol ra xortê Zazayan

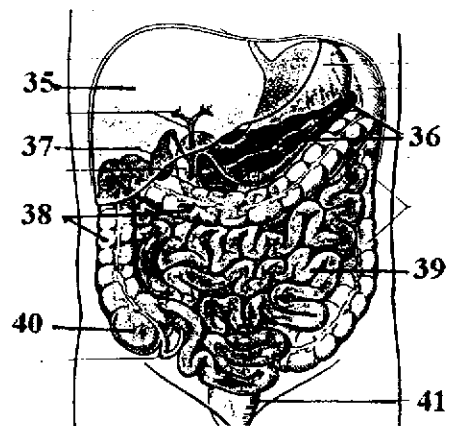
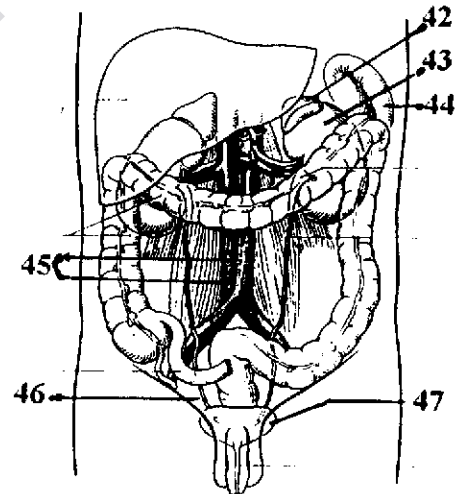
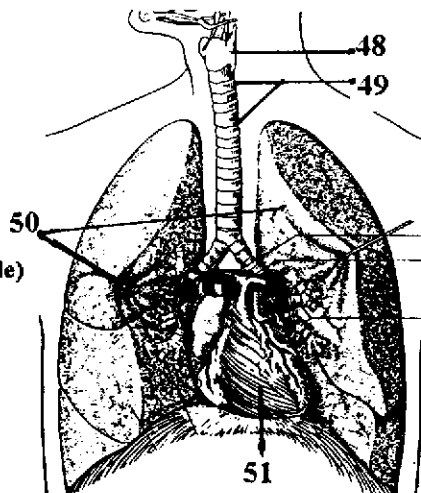
## CENDEKO HUŞK

- 1-Astê çari
- 2-Xımazığa/ê seri
- 3-Xımazığa/ê bini
- 4-Mora vûli
- 5-Astê doşi
- 6-Astê hermi
- 7-Astê boji ver
- 8-Astê boji pey
- 9-Hurikê pê desti
- 10-Hurikê desti
- 11-Hurikê beçkê
- 12-Astê seni
- 13-Mora miani
- 14-Kaboka qenesti
- 15-Qeneste
- 16-Boçak
- 17-Astê golimi
- 18-Astê qene (roniştene)
- 19-Astê qori
- 20-Saa zani
- 21-Astê peke ver
- 22-Astê peke pey
- 23-Kaboka 'kıldayene/Goziğe
- 24-Paga çumi
- 25-Astikê pırnıke
- 26-Kırtikê pırnıke
- 27-Xımagi
- 28-Dıdani
- 29-Parsui
- 30-Zend
- 31-Kaboka desti
- 32-Sevoke
- 33-Hurikê lınge
- 34-Kaboka zendi



## TIFILE ZERÊ CANİ/GANİ

- 35-Zeriya siyae
- 36-Hazarpirtık (qursang)
- 37-Hezare
- 38-Loqlıka/loqla pile
- 39-Loqlıkê/loqlê hurdi
- 40-Loqlıka/loqla kore
- 41-Bızıka xaş (loqla qene)
- 42-Serpez
- 43-Velik
- 44-Vazdê serê velıka/u
- 45-Aortê (tamara/tomora pile)
- 46-Reça mizi
- 47-Mırzori (peleka mizi)
- 48-Qırtıke
- 49-Gule
- 50-Pişke/pıske
- 51-Bele (zeriya bele)



**WARE'DEN**

Sevgili arkadaşlar, değerli okuyucular,

karşı karşıya bulunduğumuz zor koşullara rağmen, gösterdiğiniz ilgi ve dayanışma sonucu, sizlere üçüncü sayımızı ulaştırmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Dergimize gelen okuyucu mektuplarının farklı kesimlerden oluşu bizi ayrıca sevindirmektedir. Bu durum dergimizin daha geniş okuyucu kitlesine ulaştığını göstermektedir.

WARE, bir yandan halkımızın farklı kuşakları ve çeşitli kesimleri arasında köprü vazifesini üstlenirken, diğer yandan da komşu halklarıyla ve göçmen olarak yaşadığımız ülkelerdeki dostlarımızla olan bağlarımıza önem vererek, bunları daha da geliştirmeye gayret gösterecektir.

WARE, halkımızın yaşam tarzına, diline ve kültürel değerlerine yönelik yapılan her türden çalışmaları derleyip toplayarak, bunları yayınlamayı hedef edinmiştir.

Bu anlamda Hesên Uşen Bor arkadaşımızın "Zazaca nedir, ne değildir? - Kendi olma hakkı!" başlıklı makalesini yayınlıyoruz. Bu makalede dilimize yönelik yapılan bir çok araştırma ve görüşler biraraya getirilerek okuyucuya toplu bir şekilde sunulmaktadır.

Bu çalışmanın yanısıra X. Çelker arkadaşın "Dersim katliamı hakkında kim ne dedi?" derlemesi de geçmişten günümüze değin hükümetlerin halkımıza bakış açısını sergilenmektedir.

Dersim kültürü, insanı gibi dünya tarihinde örneği nadir görülen katliamlara mahruz bırakıldı, bu yüzden türkülerini ve deyişlerini kopuk da olsa ancak sözlü olarak günümüze kadar getirebildi. Bu türküler, Hesên Uşen tarafından derlenip kaleme alındı ve "Lawikê Dersimi 1" , "Lawikê Dersimi 2" olarak Almanya'da yayımlandı. Söylendiği topraklarda yazıya dökülmeye yasaklı olan bu tutsak türküler ancak üç bin kilometre uzakta, gurbette, kaleme alınabildi. Bu durum benzerine az rastlanır trajik bir olaydır. Bu trajediye değinen ikinci kitapdaki önsözleri WARE'de yayınlamayı faydalı bulduk.

Ayrıca Zazaca bölümünde okuyucularımızdan ve genç şairlerimizden şiirler ve makaleler bulacaksınız.

Almanca bölümünde ise dünya kamuoyuna yönelttiğimiz ve tehdit altındaki halklar cemiyetine (Gesellschaft für bedrohte Völker, Göttingen) yazdığımız mektuplar ile halkımızı ve kültürümüzü yakından tanıyan değerli araştırmacı ve yazar Josef A. Dierl'in Batı Almanya Radyosuna (Westdeutscher Rundfunk Köln) gönderdiği mektup yer alıyor. Erzincan ve yöresinde yaşayan Zaza Alevileri konu alan çalışmasıyla da Almanya Çalışma, Sağlık ve Sosyal Bakanlığında görevli olan doçent Manfred Backhausen'in zi izlenimlerini okuyacaksınız. Eleştiri ve her türden katkılarınızı bekleriz.

Yeni yılda barış ve dostluk dileklerimizle!

WARE, Ocak 1993, Frankfurt

## ZAZACA NEDİR, NE DEĞİLDİR ? KENDİ OLMA HAKKI!

### HESEN UŞËN BOR

Genç bir insansınız, evinizde oturmuş şu veya bu gezete veya dergiyi ve belki de bir kitabı okuyorsunuz. Yanınızda anneniz de oturuyor. Onun sizinle bir diyalog arayışına siz ara sıra "hu, hım" diyorsunuz. Anneniz: "Oğlum, ne var şu gazetede" diyor. Öyle ya, ne yazıyor bu kitaplar, dergiler, gazeteler? "Ecnebice" anlamıyor ve okur-yazar değil. Siz de kendisine okuyamıyorsunuz! O zaman bu kitaplar, dergiler, gazeteler neden ZAZACA yazmıyor diye düşünmez misiniz?

Bir dili, dil veya şive yapan öğeler nelerdir. Bizim dilimiz hangi kriterlerle, nasıl ve nerede gösteriliyor. Buna iki perspektifden bakmaya çalışacağız, biri; bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar ve yazılı kaynaklar olacak, ikincisi ise; genel ve doğal bir bakışımız ve görüşümüz olacak.

Her şeyden önce , şunu açıkça belirtelim: Bizim bir şeyler kanıtlamaya çalıştığımız yok. Ortada tüm çıplaklığı ile duran şeyleri kanıtlamaya çalışmak tamamıyla abzurd bir tutum demektir. İspatı gerekli olmayan açık ve gerçek olguları ispatlamaya kalkışmak, doğru değildir. Dilimiz üzerine, ilk etapda dolaylı ve yüzeysel bir şekilde çok az şeylerin yazılmasına karşın; bunların da, lanse edilen genellerle, genel kanılarla uyummadığını ve yine Zazaca'nın kendisi değil de, başka bir şey olarak gösterilmesi çabalarına dikkatinizi çekmek istiyoruz. Biz bu çarpıtmaları parmakla göstermeye çalışacağız. Belirli hesaplara girmeden ve bu hesaplar için de bir şeyleri çarpıtmadan

bunu yapmaya çalışacağız...

Amacımız, dilimiz üzerine yazılmış enformasyonları kabaca da olsa, insanlarımıza ve komuoyuna aktarmaktır. Bilgi aktarmanın sadece ikna etme ile bir ilgisi yoktur. Ancak bir konuda hiç bir şey bilmeyen kişi, kendisine aktarılan; cimbızla seçilmiş, tekyönlü ve maksatlı "bilgi"lerle samanlıkta iğne arama durumuna düşer. İşte, dilimiz üzerine yazılan bu çalışmalardan, kasıtlı olarak, bütünlüğü bozularak verilen bazı aktarmalarla "Zazaca şudur veya Zazaca budur" biçiminde, insanları manipule etme çabalarına bir nebze de olsa karşı durmak için bu aktarmaları yaptık. Önemli bir nokta da; Zazaca ile ilgili yazılan bu bazı bilimsel ve yazılı kaynaklardan nelerin yazıldığını kısa ama toplu bir şekilde insanlarımıza ve komuoyuna sunmaktır. Bunları dergimizin ileriki sayılarında tek tek ve etraflıca ele almaya çalışacağız.

Çok bilmişlerin aynı verisizlik veya verilerle yola çıkmalarına karşın, ayrı ayrı iddialara varmaları, başkalarını manipule etme emellerinden kaynaklanıyor olmalı.

Dilbilimin kesin kaide ve kuralları vardır. Bu kaide ve kurallar tüm diller için aynıdır. İşte bu kaide ve kurallar süzgecinden Zazaca kendi başına bağımsız bir dil olarak çıkıyor.

Zazaca üzerine çalışmaları yayınlanmış dilbilimcilerin başında sırasıyla; Peter Ivanovich Lerch, Oskar Mann - Karl Hadank ve Terry Lynn Todd ile Gorani çalışmaları dolayısıyla Zazaca'ya dolaylı değinen, David N. MacKenzie gelir. Bunların dışında kalanların Zazaca üzerine çalışmaları yoktur. İrani diller üzerine çalışanlar Zazaca ile de temasa geçmiş ve bazı konularda bu dilden de söz etmişlerdir. F. Müller'den P. Lerch'in çalışmalarının kısa bir tekrarı ile A. von Le Coq'un yazdığı bazı metinler de anılmaya değer olmakla birlikte, aynı zamanda Zazaca üzerine ilk çalışmalar da.

Zazalar'dan, hadi Kurmanclar'dan da olsun, Zazaca üzerine dilbilimsel bir inceleme yapıp yayınlayan, bilinen kadarıyla, bir kimse yoktur.

Yukarıda adını saydığımız dilbilimcilerin çalışmaları, ilk etapda Siverek ve Kor Zazacası üzerine yapılmıştır. Yine sözkonusu şiveyi veya şiveleri konuşan insanların "cami ilişkisi" çerçevesinde Kurmanclar'la iç içe oluşu ve Kurmanci ile karşılıklı ilişkilerden etkilenmiş dilimizin, sade bu şivesi üzerine vardıkları sonuç; P. Lerch dışında, Zazaca'nın kendi başına bağımsız bir dil olduğudur. P. Lerch ise Zazaca üzerine ilk çalışmış olmakla birlikte çıkarmak istediğini ilan ettiği Zaza gramatiğini de çıkaramamış. Ve Zazaca'nın Kurmanci konuşanlar için tek tek sözcüklere varıncaya dek anlaşılmaz olduğunu da belirtmekten geri kalmamıştır.

Herkesin Zazaca'nın merkezi gördüğü Dersim'de konuşulan Zazaca'nın yanı sıra öteki şiveleri üzerine de bir dilbilimsel çalışma yapılmamıştır, daha doğrusu yayınlanmamıştır. Tecrübelerimiz ışığında vardığımız kanı; Siverek ve Kor Zazacası'nın, Zazaca'nın öteki şiveleri kadar arılığını (sözcük alış-verişi)

korunmasına karşın, dilbilimcilerin vardıkları sonuç çok anlamlıdır. Durum böyle iken, dilimizin herhangi bir dilin lehçesi olarak gösterilmesi ciddiye alınır bir şey olmamakla birlikte düşündürücüdür de.

Zazaca üzerine araştırma yapan dilbilimcilerin, Zazaca'nın bir dil olduğu şeklindeki görüşlerinin yadsınıyor olmasıyla birlikte, bu görüşü yadsıyanların da Zazaca üzerine çalışmalarının olmayışı ve yine bu çevrelerce de; Zazaca üzerine hiç araştırma-inceleme yapılmamış, geleneksel bir yazı dili olmadığı gibi, üç-beş yazı dışında bir şeyler de yazılmamış tespit ve iddiaları var. Peki; hiç araştırılmamış, incelenmemiş, yazılmamış, çizilmemiş bir Zazaca'yı nasıl oluyorda başka dil veya şivelerle karşılaştırabiliyoruz ve bu karşılaştırma sonucundan da Zazaca şu veya bu dilin şivesidir diyebiliyoruz? Şivedir dediğimiz dili de ne anlıyor ne de konuşabiliyoruz.

Doğrusu bu eski "bilim" in neden, niçin ve nasıl tekrardan "moda" olduğunu anlamak güç. Bununla birlikte bunu, keyfi değerlendirme olarak da algılayamayız. İnsanlık tarihi bu konudaki örnekleriyle ibret vericidir.

Sorun, bizim dilimizi veya şivemizi veyahut dillerimizi bir kılıfa, bir şeylere uydurmamız olmamalıdır; bilakis, dilimizin nesnel olgularını görmeli ve öyle ele almakla birlikte, yine buna zorunlu olduğumuzun da bilincinde olmalıyız. Yani sorun; insanların, toplumların birbirlerini her yanları ile oldukları gibi, nesnel gerçeklikleri ile kabul etmeleri ve birlikte veya yanyana, ama kardeşçe yaşama istek ve iradelerini göstermeleri ve geliştirmeleri ile ilgili olmalıdır.

Dilimiz tarihsel ve nesnel bir olgudur. Bu olgu olduğu gibi ele alınmadan, incelenmeden; bir anlamda keyfi ve maksatlı bir şekilde Zazaca, "kesinlikle" bu değil, "kesinlikle" budur demek gülünç ve ciddiye alınır olmamakla birlikte; bu iddiaların temelinde ırkçılığın, şövenistliğin ve gericiliğin olduğu açıktır. Bu ise insan ve insanlıktan yana bir tutum değil, bilakis insana ve insanlığa karşı, emperyalizm paralelinde, düşmanca bir düşünce, tutum ve harekettir. İşte, biz; bunun karşısındayız ve herkesin de buna karşı olması gerekiyor. Çünkü biz, kendimize "layık" gördüğümüzü başkalarına da layık; başkalarına "reva" gördüğümüzü de kendimize reva görürüz. Kendimize ne istiyorsak, başkalarına da onu istiyoruz.

Yaptığımız aktarmaları kesin, değişmez gerçekler olarak algılamıyoruz. Bunlar, başkalarının bizim dilimiz üzerine vardıkları sonuçlardır. Bunları incelemekte, sınamakta ve göz önünde bulundurmakta yarar var. Ancak bir de bizim görüşlerimizin ve vardığımız ile varacağımız sonuçların dinlenilmesinin yararının da olmasının yanı sıra, bunun bizim doğal hakkımız olduğunu da kimse yadsıyamaz.

Zazaca üzerinde dilbilimsel çalışma yapan dilbilimcilerin vardıkları sonuçlardaki genel kanı, Zazaca ve Kurmanci'nin aynı dil olmadıkları sonucunun yanı sıra, zaten bir kaç son on yıla kadar yani, "hızlı devrimci"lerin de yetiştiği 1960'lı yıllara kadar kimse, Zazaca ile Kurmanci'nin aynı dil olduğunu düşünmüyordu bile. Bunun içindir ki "hızlı devrimci"ler tarafından halk küçümseniyor, horlanıyor ve bilgisizlikle, cahillikle suçlanıyor olmuştur. Halka rağmen, halkın iradesine rağmen halkçılık yapılıyor veya oynanıyordu. Bu durum; hala devam etmekle birlikte, gerçek halkçılarla yani devrimcilerle nesnel gerçeklerimizin belirliliği ve toplumumuzun iradesine

paralel olarak (gelişmesindeki zaman boyutunun da olgunlaşmış olmasından), insanlarımızın kimliğini sorguluyor ve sahipleniyor olması, başta halkımızın kendisi ve onun ilerici unsurlarının mücadeleleri ile şoka uğratılmıştır

Biz, halkımızın genel hafızasına sahip çıkma, iradesine saygılı olma zorunda olduğumuz gibi, bu istekde olduğumuzu da belirtmek isteriz. Bizim toplumumuz gibi bir toplumda, halkımızın hafızası elimize verilmiş kitabımız, defterimiz ve kalemimizdir.

İşte; bizim, doğal yaklaşımımız burada belirginleşiyor. Halkımızın hafızası ve iradesi; dilimizin, yani Zazaca'nın bir dil olduğunu ortaya koyuyor. (Bizim, kendimizi ve dilimizi, kendi dilimizde nasıl adlandırdığımız konusuna bu yazının içerisinde değinmiyeceğim. Bu konuda Desmala Sure, Berhem ... dergilerine bakınız) Kabaca belirtirsek, bir dilin; dil mi, şive mi? incelenmesinde dikkate alınan üç husus vardır; bunlar:

- 1- Tarihsel gelişme süreci,
- 2- Dilin yapısı, gramatiği,
- 3- Kominikasyon (iletişim), başkaları

ile anlaşabilmelidir.

Bunları açarsak: İrani dillerin tarihsel gelişmesine ilişkin ortaya konulan veriler, genel olarak bizim dilimiz için de geçerlidir. "Kurdische Sprachen" yani Kürtçe veya Kürt dilleri somutunda ise, durum biraz karmaşık olmakla birlikte, aynıdır. Marr, Micaelis, Schlötzer, Frederik, Heeren, Vilçevski ve misal olsun diye Dr. Cemşid Bender gibilerce savunulan:

- a) Kürtler'in yerli bir halk olduğu ve "Yafetik" bir dil konuşuyorken, sonradan bu gün konuştukları dili aldıkları toerisi,
- b) Kürtler'in sonradan buraya geldikleri ve kendi dillerini de birlikte getirdikleri teorisidir.

Birbirine zıt olan bu iki teoriyi kanıtlama imkansızlığını gözönünde bulundurarak, buna rağmen Zazaca üzerine "kesin teoriler" öne sürmeye kalkışmak gülünç değil mi? Böylece Zazaca için de tarihsel gelişme sürecine ilişkin bir şey söyleyemeyeceğimizi ve bilmediğimizi kabul edelim.

Zazaca'nın yapısı ve gramatiğine gelirsek; bu konuda yeterli ve kapsamlı çalışmaların yapılmamış olması ile birlikte, yine bu yapılan çalışmaların sonuçlarından ortaya çıkan veriler; Kürtçe veya Kürt dilleri için, şive veya şive grupları sınırlarını değil, dillerin yapılarını gösteriyor. Yapılan bu yapısal ve gramatiksel çalışmaların verileri; Zazaca'yı kendi başına ve bağımsız bir İrani dil olarak belirliyor ve ortaya koyuyor. Kürt tarih kitaplarında yazılan ve Zazaca, günümüze dış etkenlerden en az etkilenerek gelen "şive"dir tespitleri, biraz da bu gerçeği, Zazaca'nın başkaltığını ortaya koymuyor mu?

Peki; bunun da yetersiz olduğunu varsayalım. Dilbilimsel inceleme ve araştırmalar sonunda ortaya çıkan veya ileri sürülen "iddialar" yadsınıyor ve red ediliyorsa; dilimiz hangi bilimsel değerlendirme ve verilerle "Kürtçe"nin (Türkçe'yi de unutmamak lazım, onlarda iddia ediyor) şivesi oluyor? Medce ve eski Farsça'dan geliştiği savunulan Kürtçe, hangi dilin şivesidir. Neden Kürtçe, Farsça'nın "kesinlikle" bir şivesi değil de; neden Zazaca, Kürtçe'nin "kesinlikle" bir şivesidir? Buna rağmen yine dilimizin yapısı ve gramatiği üzerine hiç bir şey bilmiyoruz kabul edelim.

Kominikasyona, yani anlaşmaya gelince; Zazaca ile Kurmanci arasında kominikasyon (iletişim) sağlanmıyor.

Bu kominikasyon gerçeği şöyle dursun, Kurmanci konuşan kaç kişi Zazaca'yı

öğrendi veya öğrenebildi ki? Onlarca yıldır birlikte olduğunuz Zaza ve Kurmanc arkadaşlarınızla, eşiniz dostunuzla neden "Kürtçe" konuşmuyorsunuz? Anlaşamıyor musunuz? Neden?

İşte bu bile, Zazaca ve Kurmanci'nin birer bağımsız dil olduğunun yeterli ve belkide artan bir kanıtıdır. Bu böyle olmamış olsaydı "Kürtçe şivesi" olurdu dillerimiz ve İrani dillerinin öteki kısmını da, biraz kulak alışkanlığından sonra rahatça anlar ve bunlarada "Farsça şivesi" derdik.

Dil, insanların anlaşmalarını sağlayan bir araç ise ve siz bu aracı kullanamıyorsanız, araçsız olduğunuzdan çalışamaz, yapmak istediğimizi yapamaz ve amacınıza da ulaşamazsınız. "Zazaca konuşanların büyük bir bölümü (!) Kurmanci'yi de konuşmuyor mu?" diyorsunuz. Evet, doğru! Zazaca konuşanların en azında Kurmanci'yi bilen bölümünden fazlası aynı zamanda Türkçe de biliyor. Sade Kurmanci ve Türkçe'yi değil, daha başka başka dilleri de konuşuyor Zazalar. Bunlar Zazaca'nın şiveleri olduğu için veya Zazaca bu dillerin şivesi olduğu için değil, Zazalar bu dilleri öğrendikleri için, öğrene bildikleri için biliyor ve konuşuyorlar. Herhalde hatırlatmakta yarar var.

Ne yani şimdi, "İranice" mi konuşuyoruz? Farsça, Kürtçe İranice'nin şiveleri midir? İranice de "Ademce"nin şivesi midir? İrani diller arasında tüm şive ve dilleri kapsayan bir bilimsel inceleme-araştırma ve karşılaştırma yapılsa; acaba, nasıl bir sonuç çıkar? Bunu merak etmekle birlikte, Farsça-Kurmanci-Zazaca birbirleri ile karşılaştırılırsa, acaba ayrılıkları ve birliktelikleri nasıl bir sonuç verir? Özelde de bunu merak etmekle birlikte, sizin de merak etmenizi ve yapabildiğiniz kadarı ile karşılaştırmanızı isterim. Sizde isterseniz bir deneyin.



Aynı kaderi paylaşan insanların dayanışmasının ve kaderlerine isyanlarının; onların nesnel gerçekleri doğrultusunda kardeşçe ve eşitçe; karşılıklı anlayış ve hoşgöre ile geliştirdikleri ilişkileri ile bağıntılı olduğunu, bunun bir çok halk veya ulus olmayla bir alakasının olmadığını, olmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Bu bakımdan, mezhep, din, dil, ırk, cinsiyet ve etnik farklılıkların, başkalarınca kendilerinin çıkarları için bir araç olarak kullanılması, bizi birbirimizle karşılıklıya getirmek istemeleri ve yine bizi sürekli olarak potansiyel suçlu olarak göstermelerine karşın; biz, bu ayrılıklarımızı görmemezlikten ve duymamazlıktan gelemeyiz. Böyle görürsek en başta kendimize zarar vermekle birlikte, bize karşı olanlara da yardım etmiş oluruz. Bunun içindir ki bütün ayrılıklarımızın ve birlikteliklerimizin bilincinde olmak, açıkça ve net bir şekilde dile getirmek, karşılıklı saygı ve anlayış zeminini oluşturmak zorundayız. Aksi takdirde bu, bizim bir zaafımız olarak her zaman bizim aleyhimize kullanılabilir ve kullanılır. Şayet hepimizin isteği "insan" olarak yaşamaksa, bunun mücadelesini birlikte vermek zorunda olduğumuz gibi, birlikte veya yanyana yaşamısını da bilmek zorundayız. İşte, bu birlikte veya yanyana kardeşçe, eşitçe yaşama istek ve kabiliyetimizi kesin bir biçimde ifade edip, somut olarak neyi nasıl düşündüğümüzü, gördüğümüzü dile getirip, pratiğimizle de bunu göstermek ve kanıtlamak zorundayız. Karşılıklı saygı, güven, anlayış ve hoşgörünün gelişmesi, birlikte yaşama isteği ve yaşama mücadelesi verme zeminini oluşturur ve pekiştirir. Mazlum halkların ve ulusların özgürlüğü yakalamaları ancak böylesi bir zeminle mümkündür.

Yakın tarihimizde yaşanan Dersim katliamı ve Şeyh Said Ayaklanması'ndan bizim kendi

içimizde çıkarmamız gereken dersler olduğu gibi, Kurmancların da bunlardan çıkaracakları dersler vardır!

Kürt aydınlarının, somut gerçekliğimize karşı özellikle duyarsız kaldıklarını görüyoruz, bu yönleriyle onların Türk aydınlarından farkı ne?

Bilindiği gibi, bilim; ihtiyacı olanlar tarafında üretilir. Bizim ise bilime ihtiyacımız vardır. Ve ihtiyacımız olan bilimi de üretmeli ve kullanmalıyız. Burada toplumun ilerici unsurlarına büyük görevler düşmektedir.

Kimlik arayışı sürecinde gelişen "ulusal bilinç" yapılanmasında, toplumun ilerici unsurlarına ve sosyalist düşünceye, sosyalist tavıra düşen görev önemli olduğu gibi belirleyici bir ölçüttür de. Biz burada bunu muhatap almak istiyoruz.

Kendilerini birer "devrimci", "sosyalist" veya "komünist" olarak niteliyen bu hareketlerin, bu saydıkları sıfatlarla ne kadar uyum içinde olduklarının; bizim, yani Zazalar (Kırmanc, Dımili, Ma) açısından ne kadar "laf" ne kadar "hareket" olduklarının, bir göstergesidir. Bir sosyalist düşünün ki, bazı yabancı dil ve "has" anadilleri konuşanların ve bilenlerin dışında kalan; başka bir "ham" anadili olan, mesela tek Zazaca konuşan insanları görmemezlikten, duymamazlıktan gelerek yok kabul etsin ve arkasında da sözcük edebiyatına başlayıp, bazı basma kalıp sözler sarf ettikten sonra; "Hiç bir şeyi vardan yok, yokdan var edemeyiz" desin, Zazalar da buna inansın!

Biz, sosyalizmi her şeyden önce bir bilim, her alanda dürüstçe, kardeşçe ve eşitçe bir yaşam tarzı olarak algılıyoruz.

Özgürlüğü, eşitliği, onuru, dili, kültürü yani temel insani hak ve değerleri gasp edilmiş

insanlarımızın durumlarına karşın "sosyalist tavr"ın vurduğunu duymazlığı bizim açımızdan sosyalist hareketin ne kadar "devrimci", ne kadar "sosyalist", ne kadar "komünist" ve ne kadar "hareket" olduğunun ölçütüdür!

Bizim, kimseden kimliğimizi savunmasını istediğimiz yok. Fakat savunulan ve savunulması ile korunması gereken insanlığın evrensel değerleridir. Konumuza dönersek, bu, bizim açımızda somut anlamı ile etnik kökenimiz ve dilimizdir. Dil, çokça söylenildiği gibi bir "araç"tır, aynı zamanda; türküdür, masaldır, tarihtir, edebiyat ve insandır bizim gerçeğimizde. Kaldı ki düşünmenin yanında bu "araç" la bugün "insan"sın.

Dilimiz bir şive olsa bile, korunması, "Kürtçe"nin öbür "şive"leri ile eşit imkan ve olanaklara sahip olması gerekmiyor mu? Madem ki Kürtçe, şu veya bu şivelerden oluşuyorsa, "Kürtçe" hangisidir? Ortak bir Kürtçe olmadığına göre, nasıl ve niçin şu veya bu şive "Kürtçe" oluyor.

Bu konuda, yani hangi "şive" "Kürtçe" dir konusunda, "ayet" gibi kurallar vardır. Bu öyle bir durum ki, insanlarla konuşulduğunda "Kürtçe biliyor musun?" sorusuna "Evet" yanıtı verildiğinde "Kürtçe" konuşulmaya, yani siz Zazaca o başka bir "şive" ile konuşmaya çalıştığınızda, anlamadığınızdan ve anlamıyacağınızın da bilinci ile hemen gelen tepki şu oluyor: "Yahu, seninkisi de Kürtçe midir yani?"

Bizim böyle bir iddiamız yoktur, biz demedik. Tabi; bu, sadece "cahil" kişilerin lafı veya şaka falan değil, pratikte bunun sayısız örneklerini, Zazaca'nın şive olarak bile görülmediğini, göstermek mümkün.

Dilimizi bize karşı bir "şive" olarak göstermek çabasında olanlar, gerçekte bunu bir "şive" olarak görmüyorlar bile. Biz,

Dersim katliamı'nın 50. yılı dolayısıyla, KOMKAR tarafında basılan Seyid Rıza'nın resminin altındaki "Bo biranina, dı 50 saliya serhıldana Dêrsımê da", "Kürtçe" yazıtı buna bir örnek olarak göstermekle yetineceğiz. Bunun bir anlamda Seyid Rıza'ya ve onun şahsında Zazalara ve Zazaca'ya karşı yapılmış bir hakaret olarak görüyoruz. Ayrıca değerlerimizin bize nasıl yabancılaştırılmak istendiğini ve nasıl pervasızca çiğnendiğine de işaret etmek istiyoruz. Türk devleti de "Kürtçe, Türkçenin ...." diyor, varlığına tahammül etmeyip yok etme çabaları içerisinde. Burada da yapılan bunun kendisidir.

Bizden; bizim kendimizden başka her şey olmamızı isteyenler dilimizde bize bir "Ma 've xer di" yi bile çok gördükleri gibi, bu "merhaba"yı telafuz etmekle de boşa nefes tükettiklerini, yazmakla da boşa mürükkep harcadıklarını, bununsa "israf" olduğunu düşünüyor olmalılar.

Aksini düşünen varsa, biz yanlıyoruz ve duygusal davranıyoruz diyen varsa, "Sosyalist hareket"in şu "parti" programlarından bize hitap eden, dilimizde yazılmış bir nüshasını da bize gösterebiliriz. Rica ederiz.

Bazan kimi "ilerici" ve "düşünür"lerin karşısında olduklarını söyledikleri, T.C.'nin resmi ideolojisinden nasıl etkilendiklerini; ırkçı, şöven ve gayri insani yanlarını bile nasıl kendi yararlarına, devrim ve devrimcilik adına kullandıklarını hayretler içerisinde görmemek mümkün değildir. Yine bu "ilerici" ve "düşünür"lerin "Zaza kökenli"lerinin kendilerine ne kadar yabancılaştıklarını, içinde çıktıkları toplumdan ne kadar sıkıldıklarını, utandıklarını özellikle onların "İlerici"liğine ve "düşünür"lülüğüne yorumlamak lazım!

Devrimci insanların her şeyden önce dürüst olmaları gerekiyor. Bu, devrimci ve sosyalist olmanın yanı sıra insan olmanında bir gereğidir, kanımızca.

Bizden herkesin istediği, kendimizden başka her şey olmamızdır, bunun başında enternasyonalist olmamız istemi geliyor. Hangi "nasyon"un enter "nasyon"alisti olalım ki? Bütün ulusal ve demokratik ve evrensel insani hak ve özgürlükleri gasp edilmiş ulusun enternasyonalisti mi?

Ulusların kendi kaderini tayin hakkından bahs etmek; ideolojik söylevlerle değil, en küçük birimden "büyük" uluslara varıncaya değin hepsinin etnik köken ve tarihsel gelişme süreçleri içerisinde gösterdikleri ruhi değişimlerin somut şekli ile kavranılmasına paralel olarak, ihtiyaç ve isteklerine uygun, kararlı ve somut adımların yadsınmamasıyla, bilakis destek görmesiyle mümkündür. Kavramları kullanırken belirli tanımları bir kalıp, mutlak ve tek doğru olarak almak yerine, onları kendi somut gerçeğimize nasıl uyarlıyacağımızı, toplum gerçeğimiz ve nesnel olgularımızda incelememiz ve sınımamız da gerekiyor. Bunun yanı sıra bizim dışımızdaki oluşumları ve gelişmeleri de göz önünde bulundurumuzda da yarar var, kanısındayız.

Biz, halkların eşitliği olmadan halkların kardeşliğinin de olmayacağını; bu olmadan da, ne bağımsız bir ulusallığa nede enternasyonalizme ulaşamayacağını, gidilemeyeceğini düşünüyoruz.

İnsanlarımızı kimliksizleştirme çabalarını, toplumsal değerlerimize saldırı ve bu değerlerimizi çiğneme gayretlerini de bir ahlaksızlık olarak görüyoruz. Toplumsal ve siyasal bir bütünlük, bir beraberlik karşılıklı hoşgörü, anlayış ve toplumun tek tek bireylerine varıncaya kadar hepsinin

oldukları gibi görülmesi ve algılanmasıyla mümkündür. Ve ayrıca bunun devrimci ahlakın gereği olduğuna inanıyoruz. Bu anlamda, varlığımıza ve kimliğimize tahammüllü olmayanların karşısında sesimizi yükseltmemiz gereğinin bilinci ve sorumluluğuyla, insanlarımızı kendi kimliklerine sahip çıkmaya çağırıyor, bu kendine sahip çıkışı ve karşı duruşu ise en iyi kendi dilimizde haykırma hakkı ve isteğimizi de bilirterek, dünyanın mazlum halklarını ve tek tek devrimci demokrat insanlarını dayanışmaya çağırıyoruz.

İnsanların doğuştan itibaren sahip olduğu haklardan biri de anadilinde konuşma, eğitim görme ve bu şekilde yetişip ailesine, milletine, ülkesine ve dünya toplumuna katılmasıdır. Bu katılımın mümkün derecede eşitçe bir zeminde olmasını isteyen ve mümkün kılınması için mücadele eden insanlar, hiç bir kişinin dilinden, dininden, ırkından, renk ve cinsiyetinden veya herhangi başka bir şeyden dolayı belirli veya bir takım haklardan ve imkan eşitliğinden mahrum olmasını istememekle birlikte, bu konudaki saldırılara da karşı koymak zorundadırlar. Bu karşı koyma ise; ancak, bir devrimci ahlak, eşitlik ve kardeşlik olayıdır.

Biz tüm dünya halklarının kardeşiyiz, hepimiz bu kardeşliğe çağırılız.

Düşüncemizi kısa da olsa özetledikten sonra, dilimiz hakkında yapılan bazı çalışma, araştırma ve incelemelere (orjinal alıntularıyla) yer verelim.

PETER İVANOVIÇ LERCH  
(Forschungen, St. Petersburg 1857)

P. Lerch, Kırım savaşı (1853-1856) sırasında Palo'lu bir savaş esirine dayanarak Zazaca üzerine ilk dilbilimci sıfatıyla çalışmalar yapar. Lerch, Zazaca'yı Kürtçe'nin şiveleri arasında görmesine veya sınıflamasına rağmen "Zazaca, Kurmanci konuşanlar için tek tek sözcüklere varıncaya dek anlaşılmaz olarak kalmaktadır" da der. (Forschungen 1, s. XXII).

Kürtler üzerine bir kaynakça ve Kürt aşiretlerinin etnografyasının da verildiği çalışmasını 1857 de iki cilt halinde ilkin Rusca, sonra Almanca yayımlar. Zazaca metinlerini de çevirisi ve sözlüğü ile birlikte veren Lerch, bir Zaza gramerini yayımlıyacağını söylemesine karşın, ne yazık ki bu sözkonusu çalışmasını yayımlıyamamıştır.

Dilimizle ilk temasta bulunan P. Lerch'in böylesi bir çalışmayı sonuçlandırmamış olması üzücüdür.

Ve böylelikle o yılları takriben yapılan çalışmalarda uluslararası alanda dilimiz ZAZACA adıyla tanınmaya başlanır.

FRIEDRICH MÜLLER

(Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialekte. III- Zaza-Dialekt der Kurdensprache. von Friedrich Müller Docent der Allgemeinen Sprachwissenschaften an der Wiener Universität. 12. October 1864)

F. Müller, P. Lerch'e dayanarak ve sadece Lerch'in çalışmalarını inceliyerek Zazaca'nın Kürtçe'nin bir şivesi olduğunu, dildeki yapısal-karakteristik özelliklerini Kurmanci-Farsça ve Zazaca-Farsça karşılaştırmasıyla göstermeye çalışıyor. İncelemesinde kendi değimi ile "enteresan" bazı olgulardan söz eden Müller, dildeki ses ve harf özelliklerini inceledikten sonra şöyle

der: "Nach diser Skizze stellt sich Zaza als ein von Kurmangi in vielen wesentliechen Punkten verschiedener Dialekt dar." (s. 245) Yani: "Belirleyici bir kesimi Kurmanci'den ayrı olan bir lehçe." Kaynak olarak kullandığı Lerch'in çalışmasının çok yönü ile eksik olduğunu belirten Müller, buna rağmen Zazaca'nın Kurmanci ile aynı dili oluşturduğunu belirtir.

ŞEREF HAN

(ŞEREFNAME, Kürt Tarihi. Farsça yazılışı: Bitlis, 1597. Çeviri: M. E. Bozarslan, Hesat Yayınları, 1990)

"Kürt topluluk ve aşiretleri dil, gelenek ve sosyal durumlar yönünden dört büyük kısma ayrılırlar:

Birinci kısım, Kurmanç;

İkinci kısım, Lor;

Üçüncü kısım, Kelhur;

Dördüncü kısım, Goran." (s. 20)

Bu, her yönü ile bize garip gelen kitapta şu alıntıyı da yapmak istiyorum:

"Çemişkezek Hükümdarları Hakkındadır"

"Tarih bilginlerince açıkça bilindiği gibi, Çemişkezek hükümdarlarının soyu, kendi iddialarına göre, Abbasi halifelerinin çocuklarından olan ve Melkiş denilen bir kişiye varır." (...) (s. 188)

"...Öte yandan Çemişkezek hükümdarlarının adları da, onların Türklerin çocuklarından ve torunlarından olduklarını kanıtlar; çünkü adlarının hiç bir vesileyle Arap ve Kürt adlarıyla ilgisi yoktur; Arap ve Kürt adlarına hiç de benzemez." (...)

"...Üç kısma ayrılan melkişler Kürdistan'da büyük ihtişamları, hizmetçilerinin, taraftarlarının ve kendilerine bağlı olanların çokluğuyla ün yapmışlardır. Onlardan 1.000 kadar aile İran hükümdarlarına katıldıkları gibi, bir grubu da Şah'ın muhafız subayları arasına katıldılar.

\* Bunların bir kısmı eyaletlerde bağımsız yönetici oldu. Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe "Kürdistan" özel adıyla tanındı; öyle ki, berat ve emirnamelerde ve diğer Sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilayet anlaşılır; ayrıca Kürtler arasında "Kürdistan" sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek Vilayeti kastedilir." (s. 189-190)

A. v. LE COQ

(KURDISCHE TEXTE, Berlin, 1902.  
Apa-Philo Press, Amsterdam)

A. v. Le Coq'un Şam'da kaydettiği bu dil çalışmasında Kurmanci bazı metinlerin yanı sıra bir kaç Zazaca hikaya ve fıkra da bulunuyor. Ayrıca, Zazaca - Baba Kurdi - Lolo Kurdi karşılaştırmalı olarak sayılar ve 357 cümle Almanca çevirisiyle; bazı sözcükler de, Almanca, Baba-Kurdi ve Zazaca çeviri ve karşılaştırmasıyla kaydedilmiş.

Prof. Dr. K. A. BEDİR XAM

(Çiya, Kovara Kurd e, Sal 1, Gelarêzan  
1965. s.11. Alıntı çevirisi: Piya, Sayı 9, s. 7)

"Kürt dili ve kültürünün tetkiki, ulusun birliğini açığa çıkarır. Kürtçe Kuzey-Batı İran dilleri grubuna girer. Üç çeşit Kürtçe vardır:

A- KÜRMANCİ:

Kürtlerin 2/3 ü bu lehçeyi konuşur.

a) Kuzey Kürtleri (Türkiye)

b) Azerbeycan kürtleri (İran)

c) Sovyetler Birliği Kürtleri

d) Irak'ta; Musul ve Hewlêr Kürtleri

e) Suriye Kürtleri

B- SORANİ:

Nivro da konuşulan lehçeler

a) Süleymaniye'deki Irak Kürtleri

(Kakan, Zanganaban ve Bajilan)

b) Kermansah ve Mehabat'taki İran Kürtleri

C- LORİ-FAYLİ:

Sorani den ayrı lehçelerdir. Lorlar ve Bahtiyarlar bu lehçeyi konuşurlar."

CİGERXWİN

(Tarixa Kurdistan 1, Stockholm 1985, s. 14-15)

"Doğrusu birkaç eski şive Kürtçe içinde görülüyor ki, bunlar Kürtçe ye uzaktırlar ve Kürtçe, Farsça, Arapça ve Türkmençe ile karışmışlardır. Kurmanclar bunları anlamazlar. Örneğin, Lori, Hewrami, Kelhori, Dınbılı (Zazi). Fakat öyle görülüyor ki, bunlar eski Pehlevi'dirler. Yahut Med dilinden olup, Farsça içinde değişikliğe uğramışlardır." (...)

"Bedlisi der ki: Kürt dili dört parçadan oluşuyor, Kurmanci, Lori, Gori, Kelhori. Fakat Zaza sivesi bugün Kurmanci içinde görülüyor. Olabilir ki, Bedlisi döneminde bu şive Kelhori olmuş olsun. Fakat, Zaza şivesinin Kürtçe'den çok uzak oluşu ise bir gerçektir. Eski Pehlevi dili olması mümkündür. Nitekim onların başkentinin adı da Pehlew-Palo dur."

Belki Cigerxwin açısından "Kine em" şiirine değinmekte de yarar vardır. Bilindiği gibi Şivan Perwer tarafından müzik eşliğinden okunan-söylenen bu şiirin orijinalinde "Zaza" sözcüğü yoktur. Fakat Şivan Perwer bunu okuduğunda şiirdeki "biz kimiz" sorusuna Cigerxwin in verdiği "Ezim ew lolo\ Kardok û Kurdî\ Ezim Mad û Goş\ Horî û Gudî\ Ezim Kurmanc û Kelhor, Lor û Gor" cevabına Zaza sözcüğünü katarak söylemektedir. Düne kadar yaşayan Cigerxwin, böyle bir gereği duymadığı halde.

Prof. W. B. LOCKWOOD:  
(Überblick über die indogermanischen Sprachen. Günter Narr Verlag, Tübingen 1979, s. 279)

"İrani dillerin kuzey-batı dialektlerinin büyük bir kısmı, 11. yüzyılda bu bölgeye akın eden Azari veya Azerbaycani denilen bir nevi Türk dili tarafından kuşatıldılar. Bu dil 16. yüzyıla değin yerli İran dillerini etkisi altına alarak geriletti. Hazar Denizi kıyılarının çok az bir bölümü bu etkinin dışında kaldı. Bu kuzey-batı dialektlerinin iki tanesi bugün o eski bölgelerinin dışında varlıklarını sürdürmektedirler: Goranca ve Zazaca.

Goranlar güneye göç ettiler. Dilleri, epeyce azalmış konuşmacı sayısına rağmen, Kırmanşah yakınlarında bugün hala konuşulmaktadır. Bir gizli tarikatın dili olarak Goranca, bir zamanlar oldukça yaygın bir edebiyat dili durumuna gelmişti. Oysa bugün bir dialekt düzeyine düşmüştür...

Doğu Türkiye'de Kürtler arasında küçük topluluklar halinde yaşayan Zazalar, Hazar Denizi'nin güney kıyılarındaki Deylem'den göçenlerin devamıdır ve bunların bir bölümü atalarının dilini günümüze kadar koruyabilmişlerdir. Kendileri bu dile Dımlî demektedirler. Bu dil nerdeyse tamamıyla yazısızdır."

İNGVAR SVANBERG:

(İnvandrare Från Turkiet - Etnisk och Sociokulturell Variation. Uppsala 1985, s. 30. Alıntı ve çeviri: Piya sayı 9, s. 5)

"Zazaca, Türkiye'nin doğusunda küçük adacıklara yayılmış olarak görülen küçük bir Kuzey-İran dilidir. Zazaca konuşanların çoğu gelenekçi sunni müslümanlardır. Ama bunların arasında alevi gruplar da vardır. Dersim'de Zazaca

konuşanlar dillerini "Dımlîce" olarak anarlar. Avrupa'daki Kürt milliyetçileri Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olduğunu ileri sürerler; ki, bu iddianın dilbilimsel hiçbir dayanağı yoktur. Bununla birlikte Zazaca konuşanlar, geleneksel bir yaklaşımla Kürt sayılan çeşitli tribal gruplara bağlıdır. Çok az araştırılmış olan Zazaca, kaybolmadan önce kesinlikle daha fazla derinlemesine belgelenmelidir. Stockholm'daki Türkiye'li göçmenler arasında Zazaca konuşanlar da vardır."

ZİYA GÖKALP

(Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik incelemeler. Komal Yayınları, Ankara, 1975)

Kitabın önsözünde, 1900'ler de yazıldığı (s. 8) belirtildikten sonra "...Ziya Gökalp, Türkiye'de ilk defa olgulara ve gerçeklere dönük araştırmalar yapan bir sosyologdur" (s. 9), denildikten sonra, bir alt paragrafta şöyle devam ediliyor, "Ziya Gökalp bu araştırmada da bilinçli olarak hissi yargılara yer veriyor. Yeterli bir araştırma değil. Buna rağmen son tahlilde Türk bilim adamlarına önemli bir miras bırakmaktadır" (s. 9). "Türkçülük akımının en önemli ideologu olan Ziya Gökalp'in olgulara ve gerçeklere dönük bu araştırması günümüz sosyal bilimcilerine, yazar-çizerlerine önemli bir mesaj ve örnektir" (s. 10), denilmektedir.

Bu birbiri ile çelişen; yani, bir hissi, iki defa da olgu ve gerçeklere dönük olduğu belirtilen araştırmanın bizim kanumuz ile ilgili yanını olduğu gibi alıyoruz.

**"KÜRTLERİN TASNİFİ"**

"(Kürtlerin sınıflandırılması):"

"Kürtlerin vaktiyle edebi eserlerini tetkik ederek beş kavme ayırmıştım. Bu beş kavim şunlardır: Gurmanç - Zaza - Gûran-Lebr. (lür) - Soran."

"Bilahere, Gûran dili ile Zaza dilinin birbirine yakın yakın olduğunu gördüm. Mamafî Gûranilerle Zazalar birbirlerinin dillerini anlarlar mı, birbirleriyle konuşabilirler mi? Henüz burasını tetkik etmedim. Bunlardan başka bazıları tarafından Bahtiyari ve Gelhur dilinin, Soraniceye gelen dilinin Gûraniceye katılması mümkündür. Fakat bu bapta hüküm verebilmek için, bu aşiretlerin içine giderek tetkikat yapmak gerekir."

"Gûran, Bahtiyari, Gelhur dillerini ayırırsak, elimizde istiklalleri malum olmak üzere dört dil kalır: Gurmanç - Zaza - Soran - Lebr."

"Du dört dilin sahipleri birbirlerinin konuşmasını anlamazlar. Sarf (gramer), Nahiv (sözdizini) ve Lûgat itibariyle aralarında büyük farklar vardır. Binaeyleh aralarındaki farklar lehçe farkları değil, lisan (dil) farklarıdır. Bu dört dilin, her biri lisaniyet (dilbilim) itibariyle müstakil bir lisandır. Her biri (ayrıca) çeşitli lehçelerden oluşur."

"Bununla beraber bu dört lisan, birbirine tamamıyla yabancı değil. Hepsi "Kürdiî Kadîm" namı verilen eski bir Kürtçeden türemişlerdir. Neo-Latin lisanlarıyla Latince arasında ne gibi bağlar varsa, Kürdiî Kadîm ile bu yeni Kürtçeler arasında da o bağlar vardır."

"Bu dillerle bazı edebi eserler yazılmıştır. Gûran dilinde, Mevlana Halid'in şiirleri vardır. Bu şiirler sözü geçen şairin "Farsî Divan"ının sonunda yayınlanmıştır."

"Gûranilere "Uraman" namıda verilir. Bunlar "Gülgür" kazasında otururlardı. Mevlana Halid bu taifeye (kabileyeye, tayfaya, bölüme) mensuptur. İsiminin tanıklığı ile Molla Gûranî'yi de bu taifeye mensup

sayabiliriz."

"(Gûran taifesi, Gevran ve Gûran aşiretlerinden ayırılmemelidir. Birinci kelime "Behram Gür" terimindeki "Gür" gibi telaffuz edilir. İkinci kelimenin kâf'ı farisi meftuh okunur. Üçüncü kâf'ı ise Arabinin zammei makbuzesi ile teleffuz edilir."

"(Açıklama: Eser eski yazı ile yazıldığından eski yazı harflerini okumada yanlışlığa düşülmemesi ve düz okunursa iki ayrı kelimenin bir tek kelime olarak anlaşılacağı nedeni ile bir uyarıdır. Latin harflerinde bu telaffuz ifade edilemeyeceğinden, bu uyarı bir anlam ifade etmez.)"

"Lürre (Lebr) dilinde Baba Tahir Ureban'ın "Kitast"ı vardır, ki, Bombayda basılan Ömer Hayyam Rubaiyat'ının sonuna ilave edilmiştir. Soran lisanında Şeyh Rıza-î Talabanî'nin şiirleri meşhurdur."

"Zaza lisanında Efendi'nin Tevellutnamesi basılmıştır. Germanç (Gurmanç) dilinde de Molla'yı Cezayiri (Ceziri)'nin divaniyle Ahmed-ı Xani'nin Mem-û Zin adlı manzum hikayesi ve Ahmet Batınî'nin Mevludî Şerifi meşhurdur."

"Bu kürt kavimleri gerek kendilerine, gerek birbirlerine başka isimler verirler. Mesela kendi dillerine "Kürt" namını vermezler. "Gurmançız" derler. Bunlar Zaza'lara Dumbüllü (veya Dımıllı) derler. Türklerin "Baban Kürtleri" adını verdikleri güneyli Kürtlere "Soran" namını verirler. Kendilerinin konuştuğu dile de "Gurmanç" [Metin içinde (Kırmanç, Kırmanç ve Kermanç olarak geçen kelimeler genel olarak "Gurmanç") olarak yazıldı.] derler."

"Zazalara gelince bunlar kendilerine (Arapça kaf harfinin kesri ile) "kirt" derler. Gurmanç'lara da "kürdasi" veya "kırdasi" adını verirler. Türkler ise Kürt adını Gurmanç'lara ayırmışlardır. "Filan adam Kürt müdür yoksa Zaza mıdır" denildiği zaman Kürt'ten maksat "Gurmanç"tır.

Dımılı'lere Zaza ismini veren gene Türklerdir. Zaza kelimesini ne bizzat Zazalar nede Gurmançlar kullanmazlar."

"Kürtlerin en büyük kısmını Gurmançlar teşkil eder. Soran ve Güran Kürtleri Musul vilayetine mahsustur. Lur Kürtleri İran dahilindedir. Diğer vilayetlerdeki Kürtler Gurmançlarla Zazalardan ibarettir. Yalnız Soranilerden (Seyh yeznî) taifesi her tarafa dağılmıştır. Diyarbakır'da, Trabzon'da, Ankara'da bile bu aşiretin batınlarına tesadüf edilir. Soranilerle Gurmançların bir kısmı yerleşik, bir kısmı göçebedir. Zazalardan (Zekdî Koçerleri) göçebedir. Kürtlerin bu muhtelif kısımları dil bakımından birbirlerinden ayrı oldukları gibi, elbise ve adetleri bakımından da farklıdır. Mesela Zazalar başka dilleri çabuk öğrenirler. Gurmançlar ise başka dilleri geç ve güç öğrenirler. Zazaların halk edebiyatı fakirdir. Gurmançların halk edebiyatı ise çok zengindir." (s. 48-52).

C. P. B.

(Muhtasar Kurdistan Tarihi, s. 16)

"Kürtlerin dili "Ari" bir dildir. Asya ve Avrupa arileri; milattan üçbin sene önce aynı dili konuşuyorlardı. Bu dile Ari dili denilir."

"Kürtçenin üç lehçesi vardır: Kürdmanci, Zaza, Soran. Bu lehçelerin aynı asıdan ayrıldıklarını, alimler ve müşteşrikler kabul etmişlerdir. Dikkat edecek olursak; cümlelerin teşkilatındaki ve fiillerin çekimindeki ayniyet, binlerce müşterek kelimelerin bulunması, günlerin, hafta, ay, mevsim isimlerinin, bütün sayıların tıptına aynı olmaları; bütün kürt şivelerinin bir kökten ayrıldıklarına, hiç bir şüphe bırakmamıştır."

YAYLA MÖNCH-BUCAK

(KURDEN; Alltag und Widerstand.

Eigenverlag 1988 Bremen. s. 104-112)

"Die kurdische Sprache"

"Bugünkü Kürtler ve dilleri çok karmaşık bir karışımın ve çeşitli halkların bileşiminin bir sonucudur" (s 104), diyen yazar daha sonra Kürtçe ile Farsça arasındaki karmaşıklığa değindikten sonra Kürtçe'nin, Medce ve Merkezi-Orta Farsça'dan geliştiğini bir tabela ile gösterip belirler. Bu belirlemede nasıl bir güçle, hangi etkileşim ve tarihi olgularla Kürtçe'nin oluştuğunu ise açık bırakmaz. Daha sonra Kürtçe'nin dialektleri konusunda şöyle devam ediyor: "Kürtçe'nin dialektleri ve ağızlarının belirlenmesi bu dialektlerin Kürtçe'nin dialekti veya kendi başına bir dil oluşları konusu bilimsel çevrelerce tartışmalı bir konu olmasına rağmen, genellikle fazla tartışmalı olmıyan şu tablayı göstermek istiyorum" (s 107) diyen yazar, Kürtçe'nin dialektlerini şöyle sıralıyor:

"KÜRTÇE

1) Kuzey Kürtçesi:

-Boti  
-Cezîrî (yazı dili)  
-Badînanî  
-Afrînî

2) Merkezi Kürtçe:

-Sorani  
-Silemanî  
-Mukrî

-Sınayî

3) Güney Kürtçesi:

-Feyli  
-Kirmansahi  
-Kalhurî  
-Lakî"

Zazaca hakkında ise şu görüşleri belirtiyor:

"Süpheli olan; Türkiye, Irak ve İran'ın küçük bir parçasında konuşulan Zazaki ile İran Irak sınır bölgesinde konuşulan Gorani'nin kendi başlarına birer İran dili mi, yoksa Kürtçe'nin dialektleri olarak görülmeleri gereği veya zorumluluğu



mudur?" diyen yazar aynı süpheyi Lori ve Bahtiarı için de dile getirir (s 108).

Daha sonra Zazaki ve Kurmanci'nin, en azında Türkiye'de konuşanlar tarafında Latin alfabesiyle yazıldığını fakat Zazaki'nin kendisini bir yazı dili olarak kanıtlamadığını belirtir. Kendisinin Zazaca metinler yazıp, Kurmanci konuşanlara okuttuğunu, onların bu metinleri okuyabildiklerini belirtiyor. Bu okunan metinlerin okuyanlar tarafında anlaşılıp anlaşılmadığına ise dağınmıyor yazar. Daha sonra "Yazı dili olarak Kurmanci bir kaç istisna dışında "Exildili" oldu ve kaldı" (s 110), diyor sayın Yayla Mönch-Bucak.

**MUHSİN KIZILKAYA - HALİL NEBİLER**  
(Dünden Yarına KÜRTLER. [12-25 Mart 1991'de Güneş gazetesi 14 gün boyunca seri olarak yayınlandı.] Yurt kitap-Yayın, Ankara, 1991)

"Kürtçe'nin Lehçeleri"

"Türkçülüğün Esasları"nın yazarı sosyolog Ziya Gökalp "Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tetkikler" adlı kitabında Kürtçe'nin dört büyük lehçesinden sözeder. (Lütfen yukarıda Ziya Gökalp'in sözkonusu kitabından aldığımız orijinal metine bakınız... Bizim notumuz.)

Ziya Gökalp'in sözkonusu eseri, 1968 yılında bir kısmı Barış Dünyası dergisinde yayınlandı. Daha sonra kitap 1975 yılında Komal Yayınları tarafından sadeleştirilerek ve "Tetkikler" sözcüğü "İncelemeler" şekline dönüştürülerek tamamı yayınlandı.

Gökalp'in Kürtçe'nin lehçeleri açıklaması, daha sonra bir çok Kürdolog tarafından benimsendi. Ziya Gökalp'in Kürtçe'nin lehçeleri sınıflaması şu şekildedir:

1- Kurmanci, 2- Lori, 3- Sorani, 4- Gorani."

"Bitlis Emiri, Şeref Han Bitlisi ise ünlü "Şerefname"sinde bu lehçeleri, Kurmanci, Lori, Kelhori ve Gorani olarak

sınıflandırır."

"Şeref Han ile Ziya Gökalp'in açıklamalarından sonra, çağdaş dilbilimcileri bu sınıflamayı şu şekilde netleştirdiler:

1. Kuzey Kürtçesi veya Kurmanci lehçesi: Türkiye sınırları içinde Kürtler'in büyük bir bölümü ile Suriye, Lübnan ve Sovyetler Birliği'ndeki Kürtler'in tümü, Irak ve İran Kürtler'inin ise bir bölümü tarafından bu lehçe konuşulur. Kurmanci lehçesi yeryüzündeki Kürtler'in çoğunluğunca konuşulan bir lehçedir.

2. Merkezi veya aşağı Kurmanci lehçesi: Bu lehçeye zaman zaman Güney Kürtçesi (Kurmanciya Xarê) veya yaygın olarak "Sorani" de denilir. Bu lehçe Irak ve İran'daki Kürtler'in çoğunluğunca konuşulur.

3. Zazaki, Kırdiki veya Dım'ılı lehçesi: Kürtçe'nin bu lehçesi Türkiye'de Erzincan, Tunceli, Bingöl ve Elazığ illerinde konuşulmaktadır. Öte yandan Varto (Muş), Dicle, Hani, (Diyarbakır), Zara (Sivas), Siverek (Urfa), Hınıs (Erzurum), Eğin (Erzincan) gibi ilçelerde de bu lehçe yaygındır.

4. Gorani lehçesi: Hawrami lehçesi olarak da adlandırılan bu lehçe Kırdiki (Zazaki, Dımılı) lehçesine yakın bir lehçe olup Irak ve İran'da az sayıda Kürt tarafından konuşuluyor.

5. Güney'de konuşulan diğer lehçe grupları: Bu grubun Kermansahi, Lekki, Lürri, Sencabi, Kelhuri gibi değişik adlarla anılan kolları vardır ki bunlar İran ve Irak sınırları içinde bulunan Kürtler'in bir bölümünce konuşulur. (Medya Güneşi, 11 Eylül 1989, s. 39.)" (s. 92-93).

Tekrardan Zazaca'ya, konumuza dönersek:

"Kürtçe'nin Zazaki veya Dımılı lehçesinde eskiden yazılmış ürünler pek azdır. Bilindiği kadarıyla bu lehçeden günümüze ulaşan en eski eser, Lice'nin Hezan bucağından Ahmede Xasi tarafından 1898'de yazılan Mevli'tir. Bu kitap 1899'da

Arap alfabesiyle Diyarbakır'da, 1984'te de Latin alfabesiyle Paris'te yayımlandı. Aynı lehçeyle yazılan bir başka eser de, Siverek'in eski müftülerinden Osman Efendiyo Babij tarafından 1903'te yazılan "Biyişe Pexamberi Mewluda Nebi" (Nebi Resulullahın Mevlidi) adındaki kitaptır. 1908'de Pötürge kaymakamı Feiz Bege Bedirxani tarafından yayınlanmak üzere İstanbul'a götürülen o tarihte yayınlanmadıysa da 1933'te Şam'da Arap alfabesiyle yayımlandı. (Medya Güneşi, 11 Eylül 1989, s. 42-43)" (s. 99).

"...Alman araştırmacısı, A. Von Le Coq 1903 yılında Zaza lehçesi üzerine, 1903-1906 yılları arasında yine Alman araştırmacı Oscar Mann, Kürtçe ve Farsça üzerine yapmış olduğu araştırmaları "Kurdisch-Persischen Forschungen" adıyla 4 cilt olarak Berlin'de yayınladı. İslam Ansiklopedisi'ndeki "Kürtler" maddesinin yazarı Prof. V. Minorsky, 1938 yılında Bürüksel'de yapılan 20. Uluslararası Doğubilimciler Kongresi'nde ileri sürdüğü tezlerle Kürdolojiye yeni boyutlar getirdi." (s. 100)

Dr. CEMŞİT BENDER  
(KÜRT TARİHİ VE UYGARLIĞI, Kaynak yayınları, İstanbul 1991)

"Kürt dili de kendi yapısı içinde çok zengin bir dildir. Leningrad Üniversitesi Kürdoloji Enstitüsü'nce yayımlanan Kurdosko-rusi Slovari adlı sözlükte 35 bin kelime yer almıştır. Sorbon Üniversitesi Yaşayan Diller Yüksek Okulu'na bağlı Kürdoloji Enstitüsü ise, 75 bin kelimelik Kürtçe sözlük yayınladı."

"Oysa Türk Dil Kurumu'nun büyük katkısı ile hazırlanan ve 1969 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük'te tüm çabalara karşın 29 bin kelime yer alabilmiştir. Ancak bu 29 bin kelimenin 3 binin Türkçe, 6 binin ise bozularak (yapım eki) ulanmış yabancı

kelimelerden olduğu, 20 bininin ise, tamamen yabancı kelimelerden oluştuğu görülmüştür." (s. 48) (...)

"Gerçeklerin böyle olması Türk dilinin değerini hiç bir zaman azaltmaz. Diğer dillerden etkilenmeyen hiç bir dil olmadığına göre bunlar doğal ve olağan karşılanmalıdır." (...)

"...Bir dilin, bir başka dili boyunduruğu altına alması da düşünülemez. Hiçbir uygarlığın kültürü, dili, sanatı bir başka ülkenin tekelinde olamaz. Bu eşyanın tabiatına aykındır. Günümüzde Kürtlerin kendi dilini konuşma, yazma, kendi türkülerini dinleme özgürlüğüne kavuşturulması istenmektedir. Hiçbir topluluk bize göre kendi dilini konuşmak, kendi sanatını yaratmak için bir başka topluluktan izin almak zorunda değildir. Beş bin yıldan beri varlığını sürdürmüş, halan sürdürmekte olan bir topluluğun dili, sanatı, kültürü eskiden olduğu gibi bundan sonra da yaşayıp gidecektir. Tarihin şafağında beri yaşayan bir dil ve bu dille yazılmış sanat eserleri, söylenen türküler ve destanlar elbette kendi önüne konan engelleri kaldıracaktır. Bundan kimsenin kuşkusu olmasın." (s. 49)

V. MİNORKSKY  
(KÜRTLER, İslam Ansiklopedisi, cilt VI)

"XX. asırda, kürtler arasında, bu kavme mensup olmayan bir irani unsurun (Guran-Zaza zümresi) mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır; kürtler içinde, bir çok yerlerde sırası ile yeni gelenlerin siyasi hakimiyetine müstenit içtimâi tabakalar görülmüştür. (Süleymâniye'de Sâvuc-bulak'ta ve Şakaklara boyun eğmiş Küresinlilerin (?) görüldüğü Kotur'da) Sistemli tetkikler kürt adı ile örtülen bir tabaka altında bir çok eski kavimlerin mevcûdiyetini ortaya çıkaracaktır." (s. 1091)

"...Esas itibari ile, şimâl-i garbi ve

cenûb-i garbi İran dilleri büyük farklar ile ayrılmış olmamakla berâber, umûmî kullanılışı bakımından, kürtçe bâriz bir enmûzec mahiyetini hâizdir ve bu da kendisini yalnız bugünkü farsçadan değil, diğer şimâl-i garbi şivelerinden (Samnani, "me. kezi" şiveler v.b) de ayırmaktadır."

"Bununla berâber bizzat kürtçenin de birbirinden oldukça farklı şiveleri vardır. Kürtçenin ekseri şiveleri kurmanci tâbiri ile anılır. Şaraf-nâme (s.13)'ye göre "kürt" kavminin mecmuu 4 kısımdan mürekkeptir: Kurmanc, Lur, Kalhur ve Gûran. Bu kabilelerden Lur, dış görünüşüne ve cenûb-i garbi zümresine doğru yaklaşan diline (O. Mann, Die Mundarten der Lur-Stämme, Berlin 1910) bakılırsa, ayrı bir vahdet teşkil etmektedir. Guranlar (bk. med. ZOHAB) tıpkı aynı menşee mâlik olan Avramiler (Bk. mad. SENNA), Zazalar (b. bk.) v.b. gibi, kürtçeden büyük mikyasta farklı şimâl-i garbi şiveleri konuşmaktadırlar. (krş. "üç" için Gurani: yeri, Zaza: hirye, bu hususta Samnani hayra ile müşterektir. hâlbuki kürtçe sê'dir. Andreas'ın mütalasına (Christensen'den naklen) göre, Zazaların eski Deylemliler ile akrabalıkları vardır ve bu faraziye Avramilerde yaşayan an'anelir ile te'yit edilmektedir; bk. E. Soane, In diaguise to... Kurdistan, s. 377)." (s. 1111-1112),(bkz., krş. Untersuchungen zum Westkurdischen: BOTİ UND ÊZÂDİ, von Karl HADANK, Berlin 1938, s. 14).

O. MANN - KARL HADANK  
(MUNDARTEN DER ZAZA,  
HAUPTSÄCHLICH AUS SIWEREK UND  
KOR, Berlin 1932.)

"ZAZA DİLİNİN ARAŞTIRILMASININ  
TARİHİ:"

"Zazaca ile ilk ilgilenen Peter Lerch olmuştur. Kırım Şavaşı dönemindeki araştırmalarını 1857 de iki cilt halinde ilkin Rusça, sonra Almanca yayımlar.

Kullandığım Almanca nüshada Lerch, Kürtler üzerine yazılanın bir bibliografisini (kaynakça) ve Kürt aşiretlerinin etnografyasını verirken hatalı bir şekilde Zazaları da bunlara katmaktadır. Lerch, metinleri çevirisi ve sözlüğü ile birlikte sunar. Bu arada bir Zaza gramerini yayınlı; acağını söylemesine karşın bir türlü bunu gerçekleştiremez. Bunu gerçekleştirememesini ise Zazaca ile ilk karşılaşan biri için çok görmemenin yanısıra, Zazaca'da çok alanda başarısızlığa düştüğü sonucu çıkarılabilir. Buna rağmen o dönemde Lerch İranistiğin önünü açıyor, (Forschungen, St. Petersburg 1857-1858)" (s. 9-10).

"Wilhelm Strecker'in Dersim'im Duzik lehçesi üzerine derlediği notları O. Blau tarafında 1862'de yayımlanır, (ZDMG, Bd. 16, s. 626'dan itibaren)" (s. 10).

"Friedrich Müller, Strecker'in eksik ve özensiz verilenini dikkate almadan Lerch'in tekstlerine dayanarak Zaza-Gramatiğini abartılı bir adla, "Kürt Dilinin Zaza Lehçesi" başlığıyla sunmaya çalışır. Oysa Strecker; yalnız Dersim'de, yedi Zaza lehçesinin konuşulduğundan söz etmişti. Zazaca'nın önemli özelliklerini fark etmeyen Müller, seslerde bir kaç isabetli saptama yapmıştır, (Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, 1864, s. 227-245)." (s. 10)

"Kürdistan'ı gezen Türk Mehmed Arif, 1874'de Dersim'i ziyaret eder ve Zazalar'ın Kürt olup olmadıkları konusunda kuşkuya düşer. Kendisi bir Zaza dilinden bahseder ve bunu Kurmanci'ye dahil etmiyor-görmüyor." (s. 11)

"Wilhelm Geiger ve Albert Socin, Zazaca'ya değinmemelerine karşın bir Kürt şivesi olarak kabul ederler. Gurani'ye karşı da tavırları aynıdır." (s. 11)

"Ermeni Antranig'in ilk olarak Dailemi-Daylemi kuramından sözeder, (Därsim, Tiflis 1900)."

"Dersimlilerin dili; Farsça, Kürtçe

(Kurmanci), Türkçe, Arapça, Ermenice ve özellikle dilin dörtde üçünü oluşturan Zazaca (Dımıli) ile Ermenistan'a egemen olarak gelip geçmiş diğer halkların dillerinin bir karışımıdır." Thomas Arcrumi'den aktarmalı olarak "Dersim'e ve başka yörelere dağılmış bulunan ve dilleri Dersimliler tarafında konuşulan "Tımgı"ler; şimdi Tımıli veya Dımıli olarak bilinenlerin bizce aynısı ve kendileridirler." (s. 11-12)

"A. v. Le Coq, Şam'da Kosa Zazaca'sını kaydetmiş olanağını bulur. Daha sonra "Kürt Tekstleri" olarak pirivat yayımlar, (Kurdische Texte, Berlin 1903). Sonraları bazı uzmanların eline de geçen bu yazılardan O. Mann habersiz kaldı." (s.12)

"O. Mann, bu dili ilkin Siverek'te (Temmuz 1906) inceledi. Bu nedenle Zazaca'nın bu kasabada konuşulan lehçesi onun çalışmalarında ön planda yer alır. Metinlerin kapsamına bakacak olursak, onun derlemeleri arasında en iyi temsil edilen lehçe Kor köyünün (Çabakçur) lehçesidir. Bucak Zazacasının küçük bir sözlüğü (250 sözcük), yakın komşusu Siverek Zazacası ile ilgili olan notları pekiştirir-zenginleştirir. Bu arada Kor Zazacasını ise; Çabakçur ve Kığı Zazacasının kapsamında saymak gerekmektedir."

"Biribirinden bağımsız olarak kaydedilmiş (P. Lerch, A. v. Le Coq ve O. Mann) bu Zaza kayıtları, bize, şiveler elverdikçe, bir karşılıklı inceleme, karşılaştırma ve doğruluğunu onaylama imkanını veriyor." (s. 12-13)

"Albrecht Wirth'in bir Çarıklı'dan (Duziki) kaydettiği Zazaca notları Josef Markwart'a verir. Markwart ise, bildiğim kadarıyla, bir kitaba düştüğü nottan başka bir şey yapmamıştır. J. Markwart'ın ölümünden dokuz ay sonra A. Wirth'e sormam üzere, (4 Aralık 1930) aldığım cevap, notların şu sıralarda el altında olmadığı- göremediğiydi." (s. 13)

"İngiliz yüzbaşı L. Molyneux-Seel, Dersim gezisi anılarında (The Geographical

Jornal, London, vol. 44 Nr. 1, Temmuz 1914) Zaza lehçesi Kurmanci'den, yani esas Kürt dilinden ayrıdır. Öyleki, Kürtçe konuşan biri için tamamen anlaşılmayan bir dildir. Farsça, Arapça ve bazı Türkçe sözcükler içeren bu dil, Kürtçe'nin bir lehçesi olarak biliniyor. Bu belirlemenin dilbilimsel nedenlerden mi, yoksa Türklerin baştan savma bir sınıflamasından mı? kaynaklandığını öğrenemedim." (s. 13-14)

"E. B. Soane, Gurani şiirleri üzerine yaptığı çalışmasında Zazaca sözcüklerle de bir karşılaştırma yapmıştır. Ne yazık ki Zaza dili malzemesinin kökenine ilişkin hiç bir bilgi vermiyor, (Jornal of the Royal Asiatic Society. London 1921, s. 57-81)." (s. 14)

#### "ZAZACA KÜRTÇE DEĞİLDİR"

"P. Lerch "Zazaca, Kurmanci konuşanlar için tek tek sözcüklere varıncaya dek anlaşılabilir olarak kalmaktadır" der, (Forschungen 1, s. XXII)".

"F. Müller'e göre: Zazaca, "Belirleyici bir kesimi Kurmanci'den ayrı olan bir lehçe" dir der, (y.a.g.e., s. 145)."

"Ferdinand Justi, Şeref Xan'ın Şerefname'deki görüşüne ek olarak "Zazaca konuşan Kürtleri beşinci dal olarak katmak gerekir" der, (Ferdinand Justi, Kurdische Gramatik, 1880, s. XXV)."

"W. Tomaschek; "Zaza lehçesi"nin Kurmanci Kürtçesine göre özellikle sayılardaki farklılığına dikkati çeker, buna rağmen Zazaca "kuzey lehçeleri grubu"na girer der, (Algemeine Enzyklopedi, Leipzig 1887)."

"A. Socin için, Zazalar, "Kurmanci'den başka olan bir şive konuşan, Zaza konuşan Kürtlerdir," (Grudriß der Iranischen Philologie I, 2, 1898)."

"Sir Charles William Wilson (ölümü 1907) ve Sir Henry Rawlinson (ölümü 1895) için; Zazaca ve Gurani, Kermanci Kürtçesinin birer verziyonuydular. Zazaca'nın tanımlamasında kendilerine nasıl güvenmedikleri aşağıda yazdıklarından

görüüyor: "Zazaca, Dersim Ülkesi'nin batı kesiminde konuşuluyor ve Kermenci konuşan Kürtler tarafından anlaşılmıyormuş. Zazaca geniş ölçüde Ernenice ile karışmış ve eski Kapadokya dilinin kimi izlerini taşıyabilir. Ama kuşkusuz örnek Kürtçe gibi Ari kökten gelmektedir." (Encyclopaedia Britannica XV, 1911, s. 950, "Kurdistan" mad.)"

"E. B. Soane 1909 yılında, "Erzincan ve Diyarbekr Kürtleri tarafından konuşulan Zaza lehçesi, çok büyük farklılıklar göstermekte ve görünüşe göre Kermenci grubuna karşın, başka bir dönemin-çağın eski Farsça konuşma şeklini korumuş görünmektedir" der, (Jornal of the Royal Asiatik Society, s. 896)."

"A. v. Le Coq, bir görüşme sırasında (10 Eylül 1921) bana Şam'daki (1902) gözlemlerini anlatırken; orada hiç bir Kurmanci Kürt'ün Zazaca'yı konuşmadığını, fakat tüm Zazaların Kurmanci'yi de konuştuklarını anlattı."

"O. Mann, bir yayınında Zazaca'nın Kürtçe'den ayrılması gerektiğini savunan ilk Alman dilbilimcisidir, ( 1909 yılı, Kürt ve Fars Araştırmaları planında). Ondan iki yıl önce, 1906 ve 1907 yılında çıktığı ikinci inceleme gezisinden, Prusya Bilimler Akademisine gönderdiği bir raporda şöyle der: "Şimdiye kadar kakullenildiği gibi; Zazaca, Kürtçe'nin lehçesi değildir." (s. 18-19)

"Benim tarafımdan çoktan savunulan ve Zazaca'nın hiçte Kürtçe olmadığı, tersine İranın Gurani-Lehçeleri, Kendule (Keremanshah yöresi) ve Awramanca ile en yakın akrabalık ilişkileri içerisinde olduğu görüşüm doğrulanıyor. Görüşümce Med dili soyundan ... Merkezi (Orta) Farsça'nın Kuzey lehçelerin de yazılmış Turfan metinlerindeki o ilginç fiil çekimlerini burada, Zazaca'da yeniden görmekteyim-bulmaktayım," (Prusya Devlet Kitaplığındaki 4 Temmuz 1906 tarihli mektup)." (s. 24)

"Bu görüşün nedenleri aşağıda irdelenmeye çalışılacaktır" diyen Karl Hadank, dilbilimsel karşılaştırmalarla Zazaca ile Kürtçe-Kurmanci, Gurani, Ossetce, Paraçice, Ormurice, Paştu dillerinin yanı sıra, İrani olmayan Yunanca, Ermenice, Türkçe ve Arapça ile de ilişkilerine değinir.

Kitabın sonuna olduğu bir ekte de Minorsky'nin, yayınlanmakta olan bir kitabında, O. Mann ve kendisinin Farsça ve güneybatı İran lehçeleri üzerineki görüşlerine katıldığını da belirtir ve söz konusu kıtaba değinir (s. 387).

#### TERRY LYNN TODD

(A GRAMMAR OF DIMİLİ - Also known as Zaza, Michigan, 1985. Çeviri alıntısı: Piya, sayı 5, s. 38-40, İsveç)

290 sayfa olan kitap, dilimizin sesbilimi (fonoloji), biçimbirimi (morfoloji), sözdizimi (syntax) ana bölümleri ve bazı fiil çekimi ile küçük bir Dımilice - İngilizce sözlüğünden oluşmaktadır.

"Dımilice, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran dil grubuna dahil, İrani bir dildir." (...)

"Günümüzde yapılan modern çalışmalar ve analizler, Mann'la Hadank'a olan güvenin doğru olduğunu ve onların son derece dikkate değer ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Onların çalışmaları, şu anda var olan Dımilice sözcük yapılarını incelediği gibi, sözcüğün artık ortadan kalkmış eski yapısını da incelemektedir." (...)

"Windfuhr (1976) Mann'ın yazılarından önemli bir kısmını esas alarak, bir "Mini-Grammer of Zaza" (Zazaca Küçük Dilbilgisi) taslağını hazırlayıp tamamladı. Bu kitapta Dımilice'nin kısa bir dilbilimsel ve tarihsel incelemesiyle 16 sayfalık bir dilyapı özeti yer almaktadır. Güncel bu çalışmada, sözkonusu minik dilbilgisinden yararlandık ama dilbilgisinin

kendisi ne yazık ki halan basılmamış olarak duruyor." (...)

"Dımıliler kendilerini psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan Kürt olarak görüyorlar. "Kürt" sözcüğünün ne kadar kötü tanıtıldığı gözönünde bulundurulursa, Dımılilerin başkalarınca Kürt sayılmaları daha kolay anlaşılır. Oysa Dımılıce, Kürt diyalektlerinden tamamen ayrılmaktadır."

"MacKenzie (1961b) Kürtçe'nin bütün değişik diyalektlerini inceledi ve bu diyalektleri İrani diyalektlerle karşılaştırdı. Kürtçe'nin bütün diyalektlerini İrani diyalektlerden ayıran bütün unsurları buldu. (...) MecKenzie: "Ben Kürt diyalektleri arasında hepsi tarafından paylaşılan özellikler bulamadığım gibi, hepsinin dışında kalan bir özellik de bulamadım," diyor (1961b:72). Fakat bu özellikler Dımılıce tarafından paylaşılmıyor. Tedesco (1921:199) kitabında Lerch'in araştırmalarına dayanarak Dımılıce'yi ortada kalan bir dil olarak sınıflandırdı."

#### DAVID N. MACKENZIE

(Peter Alford Andrews (Hg.), Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wisbaden 1989, s. 541-542. Çeviri alıntısı: Piya, sayı 10, s. 42-43, İsveç.)

#### ETNİK OLARAK KÜRT DİLİNİN ROLÜ

"Hem Kürtlerin hem de Doğu Anadolu'nun Zaza diye bilinen halkının dilleri İran alt grubunda, giderek büyük Hint-Avrupa dil ailesi içindedir." (...)

"Goran dili Zazaca'yla en yakın ilişkisi olanıdır. (...) Yeterince açıklandığı gibi (Edmonds, 1957: 12-42. V. Minorsky, 1943, 77 ff.) Dımli, Daylami'den, yani Hazar Denizi'nin Güneybatısının üst kesimlerindeki Gilan'ın Daylam yöresinden gelmektedir. Bu giderek Zazaları köken olarak gene aynı bölgeden gelen Goran'a

bağlıyor (V. Minorsky, 1943, 86)."

"...Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki kabile olmayan köylülüğün büyük bir kısmının Dımli konuşan Kürt-öncesi bir İran nüfusundan gelmiş olması olasılık olmaktan ötedir." (...)

#### JOYCE BLAU

#### GURANİ ET ZAZA

(R. Schmitt: Compendium Linguarium Iranicarum, Wisbaden, 1989 Çeviri alıntısı: Piya, sayı 15-16 s. 11-20 ve Raştıye, sayı 1, s. 13-19)

"Genellikle Zaza ve Gurani veya Gorani dillerini kuzey-batı İran dilleri arasında sınıflandırıyoruz. Dilsel komşuluğa ve bu dilleri konuşanların soyut Kürt ulusal yapılanmasına duydukları yakınlığa rağmen, bu iki dili Kürtçe'ye bağlayamayız." (...)

"Bitlisli Şeref Han Şerefname'sinde (16. yy. sonu 17. yy. başı) Gurân adını Ardalan (günümüzde Kordestan'nın ilçesi) ve Kirmanşah bölgeleri halklarını belirlemek için kullanır."

"Gurani d'li, Ardalanlı yönetici soyluların konaklarında, şairlerin kullandığı edebi bir dildi. Öylesine ki Süleymaniye'deki ünlü Baban Sarayı'nın şairleriyle başlayıp geçtiğimiz yüzyılın başlarına dek sürmüştür. Yine bu dilde, bölgede etkinliği olan Ehl-i Hak tarikatına ait kutsal talimat ve öğretiler yazılmıştır." (...)

"Zaza dili, kuzey-batıdan Sivas'ın Zara ilçesi, kuzey- doğudan Erzincan, güney-batıdan Adıyaman'ın Gerger ilçesi olarak tespit edebildiğimiz coğrafi noktaların çevrelediği dörtgen içinde yaşayan toplulukların konuştuğu lehçelerin bütünüdür. Türkiye sınırları içindeki "Kürt" toplumunun yaklaşık 6'da 1'ini (İstatistik verilerden yoksunuz) Zazalar oluşturmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin tüm büyük kentlerinde cemiyet halinde

yaşayan bir iç diasporadan söz edilebilir. Sovyetler Birliği'nin Batum (Gürcistan) şehrinde de Zaza toplumu bulunmaktadır. 1960-70 yılları arasında, Türkiye'den Avrupa'ya yönelik işçi göçünün önemli bir kesimini de Zazalar teşkil eder." (...)

Kim kimi nasıl adlandırıyor tespitinden sonra şöyle diyor:

"Sorunun ne denli karışık olduğunu anlayabilmek için İran ve Irak Kürtlerinin Türkiye Kürtlerini Zaza olarak adlandırdıklarını da eklemeliyiz."

#### GARO SASUNI

(Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri, (15. yy'dan Günümüze). Orfeus Yayınevi, Stockholm, 1986)

"...Osmanlı sınırları içinde fakat İran sınırlarından epey uzaklarda yaşayan Kızılbaşlar ismi ile tanınan Dımbıllı (Zaza) Kürtlerini de dikkate almak lazımdır. Osmanlı idaresinin ilk döneminde Ermeni ve Kürtlerin siyasi yaşamından bahsederken kızılbaşların kendine özgü gelişim yolunun değerlendirmesini yapmanın zorunlu olduğunu anlamaktayız. Bunların kendine özgü olan bu yolu günümüze dek devam etmektedir ve bu durum Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi yönünde önemsenmesi gereken bir sorundur ve çok karışıktır." (...)

"Thomanshek, Heartman, Nöldeke ve benzeri bilginlere göre Zaza lehçesini konuşan Dusıkiler (Dersimliler) o yörelere çok eski dönemlerde yerleşmişlerdir. İrani bir kavimdirler ve kendilerine özgü bir çok yönleriyle asıl Kürtlerden ayrılırlar. Ayrı bir kavimdirler." (...)

"Hernekadar Kürtler ve Zazalar büyük İran kökeninden gelmiş olsalarda yukarıdaki notların ışığında Kürt diye kendini bilen Zazaların çok eski devirlerde başka bir kavim oldukları anlaşılır. Çok derinlerde kalan bu farklılık bilhassa orta çağlarda ve bu çağları takip eden devrelerde

ve geçmiş bütün olaylar süresinde izlerini taşımıştır." (s. 28-29)

"Şeyh Ubeydullah nüfusundan ve Sultan Hamid'in himayesinden faydalanarak, bütün Kürtleri (Zaza ve Kızılbaşlar hariç) bayrağı altında topluyarak bir "Kürt Birliği" oluşturabilmişti." (s.105)

#### YALÇIN KÜÇÜK

(KÜRTLER ÜZERİNE TEZLER, Dönem Yayınları, Ankara 1990)

"Mehabad'ın ortasında bir meydan var; "Çuwarçıra" adını taşıyor. "Çuwar" Kürtçenin Sorani lehçesinde "dört" anlamını veriyor. Kürtçe, Kurmanci ve Sorani olmak üzere iki lehçeye sahiptir; Zaza, çokça sanıldığı aksine Kürtçenin bir lehçesi değildir. Zazaca, Kürtçe dışı kalıyor kimi Kürdologlara göre. Sorani lehçesini konuşanlar az olmakla birlikte Kürt tarihi açısından önemli Süleymaniye ve Mehabad'da konuşulduğu için daha büyük bir itibara layık görülüyor; Kürtçenin üstün lehçesidir." (s. 37)

"...Anadolu'nun ortalarına yakın bir yerde yaşayan, etnik kökenleri tartışmalı Zazalar var. Bunlar Dımbıllı Kürtleri olarak de biliniyorlar; "Kızılbaş" sayılıyorlar. Ancak Kürtlükleri çok tartışmalıdır; Kürtler bile kendilerini "Mervan" ve "Nemervan" olarak ikiye ayırırken, "insan" ve "İnsan olmayan", Zazaları "Nemervan" olarak niteliyorlar." (s. 65)

"Minorskiy, on dokuzuncu yüzyıl ortasına kadar Kürdistan eyaletinin "eyalet de Kurdistan", Diyarbakır, Muş ve Dersim Livalarını, "les Liwa de Diyarbakır, Mush et Dersim", içine aldığı kaydediyor. Kürtler ise "Kürdistan vilayeti" dendiğinde özellikle Çemişgezek'i anlıyorlar; bugün bakımsız bir ilçe olan Çemişgezek, Kürt tarihinde çok önemli bir yere sahip bulunuyor."

"Kürdistan, Kürtlerin oturduğu yerdir. Ancak bu tanım doğru olmakla

birlikte, "Kürdistan" yine de Kürtlerin oturduğu yeri netlikle göstermiyor. Bu nedenle olabilir, Nikitin şunları yazabiliyor: "Kürtlerin oturduğu ülkeyi tanımak istersek Kürdistan adına dayanamayız. Çünkü bu ad zaman ve mekan içinde itibarı değişen bir terimdir " Hem kendisi ve hem de "Ermenistan" nedeniyle değişiyor." (s. 34)

#### MARTİN VAN BRUINESSEN

(AĞA, ŞEYH VE DEVLET, Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi, Öz-Ge Yayınları, Ankara)

"Kürtçe, İrani bir dildir ve bu dil grubunun Kuzeybatı, Güneybatı koluna aittir, (Kürtçenin kuzeybatı İran dillerinden biri olduğu yaygın bir kabul görmüştür)."

"Çok sayıdaki lehçeleri, karşılıklı anlaşılmayan yada tam olarak anlaşılmayan bir takım farklı gruplarda sınıflandırılabilir."

"1. Kuzey-Kuzeybatı Lehçeleri:" (...)

"2. Güney Lehçeleri:" (...)

"3. Güneydoğu Lehçeleri:" (...)

" 'Gerçek' Kürtçe'nin bu lehçe gruplarının yanısıra, iki farklı lehçe grubu daha vardır. Bunlar da İran dillerinin bir başka koluna aittir, (Orta İran Dilliri). Kuzey Kürdistan'da çok sayıda aşiret (Dersim, Erzincan, Bingöl, Sêwerek) Zaza lehçelerini (Dimilî de denir) konuşurlar. Zazaca konuşanlar Kurmancîyi daha kolay öğrenirlerken, Kurmancî konuşanlara Zazaca öğrenmek çok güç gelmektedir."

"...özellikle Zazaca için; hakkında kesin ifadelerde bulunmamızı olanaklı kılan bilgi kaynaklarına sahip değiliz." (s. 41-42)

"Kürt ulusalcılarına göre Guranların (ve Hawramî'lerle Zazalar'ın) Kürt olduklarına şüphe yoktur. Dilbilimci Mann, Hadank ve Mckenzie kararlılıkla bu görüşü reddetmektedirler. Açıktır ki dolaylı yada dolaysız olarak kimlerin Kürt olup kimlerin olmadıklarının tanımlanıp tanımlanamayacağını pekçok farklı yolları

vardır. "Ulus" ve "etnik grup" gibi kavramlara, belli özel grupların bir ulus oluşturduğu, diğerlerinin oluşturmadığı gibi, önceden kesin tartışması yapılmayan düşüncelerle varılmıştır. Böylece tanım, bu tür spesifik örneklerle uydurulur. Bu konuda keyfiliğin olduğu inkar edilemez." (s. 144-145)

#### L. RAMBOUT

(Çağdaş Kürdistan Tarihi, Rohani Yayınları, 2. Baskı, 1975)

"Kürtler ari ırka mensupurlar ve Farsça ile aynı aileden olan, fakat Farsça'dan kesinlikle ayrılan hindo-avrupai bir dil konuşurlar. Kurmanci bu dilin en yaygın şivesidir." (s. 9)

#### M. EMİN ZEKİ

(KÜRDİSTAN TARİHİ, Komal Yayınları İstanbul, 1977)

"Eski Pers kırallarından Dara'nın yazısı bulunan tablet, en eski İran dili olarak kabul edilir. Kürtçenin ise bundan önce varlığı ispatlanmıştır. Dil uzmanlarına göre Kürtçe, M. Ö. VI yüzyılda biliniyordu, bağımsız bir dildi." (s. 37)

"Gerçek olan şudur ki Hint-Avrupa dil grubundan olan Kürtçe ve Farsça Ari ırkının iki ayrı dilidir. Kendi aralarında lehçelere ayrılmışlardır. Aynı zamanda bağımsızlıklarını da korumuşlardır."

"Etnografik, filolojik, coğrafik durumlar, tarihi belgeler, rivayetler, toplumsal kanıtlar gösteriyor ki, Sabalah bölgesindeki Mukri Kürtlerinin lehçelerini Kürt dili için temel olarak almamız gerekir" (s. 174)

"Kürt dili Şerefname'de dört ana lehçeye ayrılır.

1- Kurmanci, (Bu lehçe de doğu kurmanci ve batı kurmanci olarak ikiye



ayrılır.) [Kurmac sözcüğünün aslı hakkında elimize sağlam bir bilgi geçmemiştir. Bunun Kürt ve manc sözcüklerinden oluştuğu bilinmektedir. manc sözcüğünün, Medlerin bir aşiretine verilen ad olabileceği sanılıyor. Doğubilimci Andris'e göre Zaza lehçesi de Deylemi dilinden ayrılmıştır.]

2- Lur,

3- Kelhur,

4- Goran." (...)

"Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde

Kürt lehçelerini onbeş bölüme ayırır:

1) Zaza, 2) Lulu, 3) Avniki, 4)

Mahmudiye, 5) Şirvani, 6) Cizirevi, 7)

Pesani, 8) Sincari, 9) Hariri 10) Ardalani,

11) Sorani, 12) Haliti-Halidi, 13) Çekvani,

14) İmadi 15) Rojki-Rociki. (Evliya Çelebi, "Seyahatname" Cilt: IV, s. 75)" (s. 176-177)

"...Doğubilimcilerden Soane, Zazalar ve Zaza lehçesi ile ilgili olarak şu belirlemeleri yapar: "Diyarbakir ve Erzincan dolaylarında yaşamakta olan Zazalar kesinlikle Kürtler. Bir çokları dağlık bölgelerde yaşayan bu Kürtler cesaretleri ile ünlüdürler. Başları yuvarlak ve vücut kemikleri iridir. Temiz bir Ari lehçesi konuşurlar. Bu lehçe ne Mukrilerin ne de diğerlerin lehçesine benzemez." (s. 178)

### BAZİL NİKİTİN

(KÜRTLER, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Özgürlük Yolu Yayınları, 2. Baskı, 1986)

"...Fırat'ın iki yukarı kolu arasında bulunan bölgede Kürtler, diğer unsurlara oranla sekiz kat daha kalabalıktırlar. Bu Kürtler, ayrı bir lehçe (Zazaca) konuşurlar ve ayrı mezhebe (Ali-İlahi) mensupturlar." (s. 83)

"Minorsky, Guranlar problemini, adları (bu ad iki bin yıllıktır!) ve kökenleri bakımında çok sıkı bir tahlilden geçirmiştir. (...) Dersim'deki Zazalar (Dımbılı'ler) tarafından da konuşulan bu Gurani lehçesinin şuraya buraya serpilmiş başka

adacıkları da vardır." (s.225)

"Hawar'ın kurucuları, (...) otuz bir harfli, basit bir alfabe yaptılar."

"Bu alfabe, bazı bölgesel telâfuzları tasfiye ederek Kurmanci Kürtçesinin birliğini kurma girişimini başlatmaktaydı. Büyük Kürt lehçelerinin her birinde olduğu gibi, Kurmanci içinde de, gerçekten, az ya da çok farklı bir sürü "ağız" vardı." (s. 496)

### KEMAL BURKAY

(GEÇMİŞTEN BUGÜNÜ KÜRTLER VE KÜRDİSTAN, Deng Yayınları İstanbul, 1992)

"Hint-Avrupa dil grubundan olan Kürtçe, Fars, Afgan ve Beluci dilleriyle birlikte bu grubun İran dilleri şubesine dahildir. Kürtçenin, eklemli bir dil olan Türkçe ve Sami diledirden olan Arapça ile hiçbir akrabalığı yoktur. Binyıllar öncesinden beri ve geniş bir coğrafyada konuşulan Kürtçe'de, doğal olarak zamanla bir çok lehçeler oluşmuştur."

Burkay; Kurmanci, "Sorani", Zazaki ya da Dımbılı ve Gurani lehçelerinin yaygınlıkları ve konuşulduğu alanları kabaça verdikten sonra, "Lur ve diğer Kürt aşiretleri arasında konuşulan lehçe ise değişik şiveleri içermekte ve Luri, Lekî, Sincabi gibi adlarla anılmaktadır" diyor. (s. 199-200)

"Lehçe ayrılıklarını bugünden gidermek mümkün olmadığı gibi, bu sorun gelecekte, ulusal birliğin sağlanmasıyla da hemen giderilecek türden değildir. Bazı Kürt aydınları, bu lehçe ayrılıklarına bir tepki ve çözüm olarak, şimdiden ayrı lehçelerin sözcüklerini kullanarak karma bir dil oluşturmaya özeniyor, bunu öneriyorlar. Dilin doğal gelişimine aykırı olan bu tür bir zorlayıcılık, yazı dilinde anlaşılmaz, iğreti biçimler yaratmaktan öte bir sonuç vermez. Kürt yazı dili her lehçede de gelişecektir ve doğal olan budur. Lehçelerin çokluğundan ürkmemeliyiz. Bu gerçeğimizdir; bir

anlamda da onu, eski bir tarihe sahip ve geniş bir bölgeye dağılmış olan Kürt ulusunun dil zenginliği olarak görmek gerekir. Kurmanci de, Sorani, Zazaki, Gurani ve ötekiler de özgürce yazılınsınlar ve çiçeklensinler." (s. 274-275)

#### E. XEMGİN

(İslamiyete Kadar KÜRDİSTAN TARİHİ, Cilt 1, Agri Verlag, Köln, 1987)

"Kürtçe, Hind-Avrupa dilleri içinde doğu dil grupları içinde yer alır. Bu gruplar içinde de İran dil grubu içinde yer alan, Paştu, Pers, Tacik ve bellucu dilleri ile daha yakındır." (...)

"İran dil grubu da, kendi içinde doğu İran dilleri ve batı İran dilleri diye ayrılırken, Kürtçe batı İran dilleri içinde yer alır. Yine batı İran dilleri de kendi içinde güneybatı İran dilleri ve kuzeybatı İran dilleri diye ayrılır. Güneybatı İran dilleri, Farsça ve Tacikçe, kuzeybatı İran dilleri ise, Kürtçe, Hazar şivesi ve Belluci dilleri diye ayrılır." (s. 221)

"Kürtçe, kendi içinde Kurmanci, Sorani, Zaza ve Feyli olmak üzere dört şiveye ayrılır. Bu şiveler arasında tam bir farklılığın olması, geçmişte Kürtçenin bir yazı dili olarak uzun süre kalamamış olmasından kaynaklanıyor." (...)

"Türkiye Kürdistanı'nın Diyarbakır, Erzincan ve Dersim'in bazı yörelerinde Kürtçenin Zaza şivesi ile konuşulur." (s. 222)

#### ADNAN GERGER

(Kürtlerde Toplum Gerçeğinin Yaşamsal Temeli, DAĞLARIN ARDI KİMİN YURDU. Başak Basın Yayın, Ankara, 1991)

"...Sıkça karşılaştığım ve tartıştığım konuların başında Zazacanın Kürtçeden ayrı bir dil olup olmadığı, daha doğrusu

Zazaların Kürtlerden ayrı bir nitelik gösterip göstermediği konusu geliyor. Bu kitabı yazdığım günlerde Türkiye'de yayımlanacak olan bir günlük gazetede hem Kürtçe hem de Zazaca yazılar yer alacak. Bu konuyu hemen vurgulamamın nedeni, yaptığım araştırmalarda geniş boyutlu ve ikna edici bir şekilde Zazaca'nın Kürtçeden ayrı bir dil olduğuna dair bir veri elde edemedim. Ama zaten bu konudaki verilerin genel olarak kısıtlı olduğunu biliyorum. Yapılabilecek tek şey dikkatli gözlemleri sosyolojik teorilerle mantıklı bir biçimde birleştirmek. Avrupa'da Zazalar üzerine yayınlar olduğunda biliyorum. Ama bilimsel veriler eksik olsa da Zazaların Kürtlerle toplumsal yaşam biçimleri aynı olmasına rağmen Zazacanın ayrı bir dil olduğuna inanıyorum. Buradaki çatışmaların keşistiği nokta, her ne kadar Kürt dilleri ayrı ayrı özellik gösterse de benzerliklerinin bulunma noktasının çokluğudur. Oysa Zazacada böyle bir olabilirlik çok zordur." (s. 28-29) (bkz. s. 38-40)

#### DR. VET. M. NURİ DERSİMİ

(KÜRDİSTAN TARİHİNDE DERSİM, KOMKAR Yayınları, 2. Baskı, Köln, 1988)

"Dersimliler, kürtcenin en eski lehçesi olan Zaza dilini konuşurlar. Bir kısım aşiretler de, Kurmanc lehçesi konuşur ve Zaza lehçesini dahi bilirler."

"Dersimde konuşulan Zaza dili, genel Zaza dilinden farklıdır ve halis kürtce olup, yabancı hiç bir kelimeyi ihtiva etmemektedir. Dersim kürtcesinin Horasan kürt lehçesine yakınlığı vardır" (s. 21)

*Zoné ma - non u sola ma*

## 1937-38 DERSİM KATLIAMI HAKKINDA KİM NE DEDİ?

### X. Çelker

Çağlar boyunca bağımsız yaşamış olan Dersim, yakın geçmişine değin (1940'lara kadar) bağımsızlığı için kahramanca direnişler vermiştir. Bağımsızlığına tutkun olan Dersimli'lerin bu özgürlük mücadelesi ise, işgalciler tarafından amacının gizlenmesi için bilinçli bir şekilde hep çapulculuk, eşkiyacılık v.s.olarak kamuoyuna yansıtılmıştır.

İşgalciler Dersim'i sömürgeleştirmek için her türlü oyuna çekinmeden başvurmuşlardır. Yerel ve uluslararası kamuoyunun dikkatlerini üzerlerine çekmemek ve yerel destek bulmak için işgal hareketlerini "uygarlık götüreceğiz!" maskesi ile lanse etmeye çalışmışlardır. Ve hatta zorunlu kaldıklarında utanmadan Dersim'in ulusal varlığının kabulüne varıncaya dek bir çok yalan beyanda bulunmaktan da çekinmemişlerdir (İnönü Lozan Görüşmeleri 1922).

Uygarlık götüreceğiz dediler, bebekten yaşlısına insanlarımızı katledip, kimlik ve kişilik kaybına uğrattılar. Dersim'in gelişmesi için yol yapacağız dediler, ancak panzer ve cemse araçları ile insanlarımızın cesetleri üzerinden geçebilecekleri stabilize yollar yaptılar. Cahilliğimizi (!) kırmak için okullar açılmalı dediler, dil ve kültürümüzü bize yasakladılar. Adnan Gerger'in de "Dağların ardı kimin yurdu" adlı eserinde belirttiği gibi hizmetler çoğaldıkça her ne hikmetse baskılar da o derece çoğaldı. Lafi uzatmadan işgalcilerin iç yüzlerini bir daha -yine kendi anlatılarından- okuyalım.

Başta M. Kemal olmak üzere bütün T. C. 'cilerin Dersim hakkında ayrı ayrı

görüşlerinin yanısıra birde ortak görüşleri vardır; "Dersim Cumhuriyet Hükümeti için bir çıbandır. Bu çıban üzerinde her ne pahasına olursa olsun katı bir ameliyat yapılmalı, kökünden kazılıp atılmalıdır."

Zamanın C. Savcısı Hatemi Şahmanoğlu'nun Dersim-Tunceli karşılaştırmasına bakalım bir de;

"Tunçeli'ni Dersim'in ta kendisi farzetmek doğru olmaz. Dersim çapul, silah ve serkeşliktir. Tunçeli emek, çapa ve huzurdur. Dersim esirlik ve koyu bir cehalettir. Tunçeli kendi varlığını öğrenme ve buna inanarak kendine bir kıymet vermedir. Dersim mağara ve çadır hayatıdır. Tunçeli üstünde elli kilometre süratle otomobiller koşan yollariyle ve her açılan çocuklarını tahakuka doğru mektepleri ile ideal çalışmanın ve yeni hayata intikabın tecelligahıdır. Dersim kin ve korku ve intikamdır. Tunçeli resmi ve hususi hayatına mihrer olan şümülü bir kardeş sevgisinin ifadesidir. "

1937 yılında yapılan Tunceli Tenkil Harekatına Dair Bakanlar Kurulu Kararında ise;" ... Sadece taaruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzümlü görülmüştür... Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır", denilmiş.

İ. İnönü:"...Şimdiye kadar olan Dersim tecrübeleri orada hükümetin bir emrine karşı

muhalefet olunca mühim bir kuvvet toplayarak mıntıkada ciddi tedibat yapmak ve bırakmak.... Biz buna Sel Seferleri dedik. Sel Seferleri Dersim üzereinden geçer gider, daha köklü tedbirler lazımdır".

F. Çakmak ise tek cümle ile "... tedip (cezalandırma, edeplendirme) ve tenkilin (ortadan kaldırma, tepeleme) zorunluluk olduğunu gördüm", demiş.

C. Bayar da Dersimlileri teslim olmaya çağdırdıktan sonra şöyle diyor;"Aksi takdirde bizim sesimizde şefkat(!) olduğu kadar kudret de vardır. Bilinmelidir ki şefkatimiz de kahrımız da doludur".

Zamanın Umum Müfetişi İbrahim Tali;"Dersim işini, Cumhuriyet hükümetinin şerefine yaraşır ve kesin sonuçlar alacak biçimde kökünden haledecek kuvvet ve kudrette bir hareket istiyoruz... Dersimli okşanmakla kazanılmaz. Silahla işi çözme ıslahatın temelini oluşturur".

Zamanın CHP genel sekreteri Recep Peker;"Türk demokrasisi taklit değildir. Amacı da kuvvet yoluyla ulusal birliği sağlamaktır.

CHP yazarı N. Uluğ da "Dersimde doğa asidir, tarih asidir, görenek asidir." dedikten sonra bir de "Ya Dersim taşarsa?" diye soru sormuş ve yine kendisi şöyle cevaplamış:"O zaman Dersim büyük bir bela selidir. Etrafa kurt sürüsü, sırtlan sürüsü yayılır".

Cumhuriyet yazarı Yunus Nadi:"Dersimliler cahil dağlıdırlar".

Yine yazarlardan Y. Mahzer Aren de Dersimlilere acımış olsa gerek(!), şöyle buyurmuş;"... Anadolu'da öyle köyler vardır ki oralarda herkes iş güç sahibi olduğundan sığırtmaç (çoban) bulamazlar... Bunlar (Dersimliler) müteraki köylere ikişer hane

olarak verilmiş olsa hem şekavetten (haydutluk, soygunculuk) hem cehaletten, sık işgal olmaktan kurtulurlar".

O zamanın içişler bakanı Şükrü Kaya; "Cumhuriyet hükümetinin bunları (Dersimlileri) cezalandıracağı muhakaktır... Seyit Rıza'nın günden güne etkisi ve hükmü artıyor... İstikbalin Dersim için hazırlanmış şefidir o. Kati tedbir alınmalıdır... Dersim sistemini zararlı ve tehlikeli yapan en büyük etken aşiretin silahlı olmasıdır. Dersimin silahtan tecridi (arındırılması) ve aşiret reislerinin uzaklaştırılması, hareket sırasında bazılarının rehin alınması gerekir", diye belittikten sonra ayrıca "Dersimin sert ikliminde yakası ve bağı açık yürüyen, sarp dağlarında seke seke yürüyen Dersimlilerin muhtemel harpte kullanılması iyi olur", diyor.

Dahiliye Vekaleti Mülkiye Müfetişi Hamdi Bey de Dersim'i bir çıban olarak gördüğünü belirttikten sonra;"... Dersim için süratle tedbir alınmalıdır. Silah toplanmalı, umumi te'dip (haddini bildirme) yapılmalı ve bu esnada hizmete koşanların hareketinde daima hile sezinlemelidir", demiş.

T.C.'cilerin Dersime geçmişte ki bakış açlarına biraz da olsa gözattıktan sonra, insanın aklına hemen günümüzdeki bakış açıları nedir? sorusu takılıy or. Bence T.C.'cilerin Dersime bakış açılarında köklü bir değişiklik olmadı. Var olan değişiklikler ise çağımızın getirdiği yeniliklerden (!) kaynaklanıyor olsa gerek. Örneğin uluslararası kamuoyuna en ufak bir şey sezdirmeden yapılan sinsice imhalar, daha modern işkence yöntemleri, kültürel soykırım v.s v.s.

Evet Dersim hakkında ki düşüncelerinde köklü değişiklikler olmadı. Çünkü onlar Dersimi hala potansiyel suçlu olarak görüyorlar. Yazıyı noktalamadan önce, bir

de Yeni Nesil gazetesinin 1989 da yaptığı dizi yazılardan bölümler aktaralım:

..."Dersim'e yapılmaya başlanan yol, köprü ve kırsalardan maksat bura halkının refah ve rahatı değildi. Böyle bir gaye ittihaz edilse bile, sıralamada çok çok sonra gelebilirdi. Bu altyapı faaliyetlerinin birinci planda gayesi, yapılacak olan büyük askeri hareketlara zemin hazırlamaktı. O gün kü şartlarda Kemalist iktidarın ordularının Dersim'e girebilmesi, ancak bu altyapının gerçekleştirilmesi ile mümkündü."

...Dersim'i "medenileştirmek" bahanesiyle karşılıklı savaş başlamış, bu arada mağaralara sığınan çocuk kadın ve ihtiyarları öldürmek için çok iğrenç ve korkunç bir vahşet örneği sergilenmiş, mağaraların ağzı betonla kapatılarak veya önünde ateş yakılarak içerdekiler öldürülmüştür.

...Zehirli ve boğucu gaz bombaları atılmıştı. ...Belgede anlatılanlara göre sadece taruz da yeterli değildi. 7000 Kilometre karelik bir alandaki 50000 insanın toptan tesirsiz hale getirilmesi gerekmekteydi. Zamanın sansürlü basını;ölenlerin sayısını bir kaç yüz olarak veriyordu. Halbuki 7 bin kilometre karelik bir alanda ceryan eden bombalı, silahlı, yangınlı bir hadisede bu kadar az insanın ölmesi mümkün değildi. Gerçek rakamlar verilenin çok çok üstündeydi.

**Kaynakça:**

1. Faik Bulut , Belgelerle Dersim Raporları, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1991.
2. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952.
3. Ali Kemali, Erzincan Tarihi, 1931.
4. Desmala Sure, Amor 4, 1992.
5. 2000'e Doğru, Sayı 13, 1991.
6. Yeni Nesil, 1989.
7. Adnan Gerger, Dağların ardı kimin yurdu, Başak Yayın, Ankara, 1991.





Yılmaz Güney

Biraz geç de olsa Yılmaz'ı özkaynağında yakalama, araştırma fırsatını buldum. Tarih 20 Ekim 1988. Ve ver elini Siverek deyip "Özdiyarbakır" otobüsüne atladım.....Siverek halkı genelde Zaza imiş. Söylendiğine göre Zazalar da çok inatçı olurmuş..... Sonunda gerçek akrabalarından bir kaçını buldum:

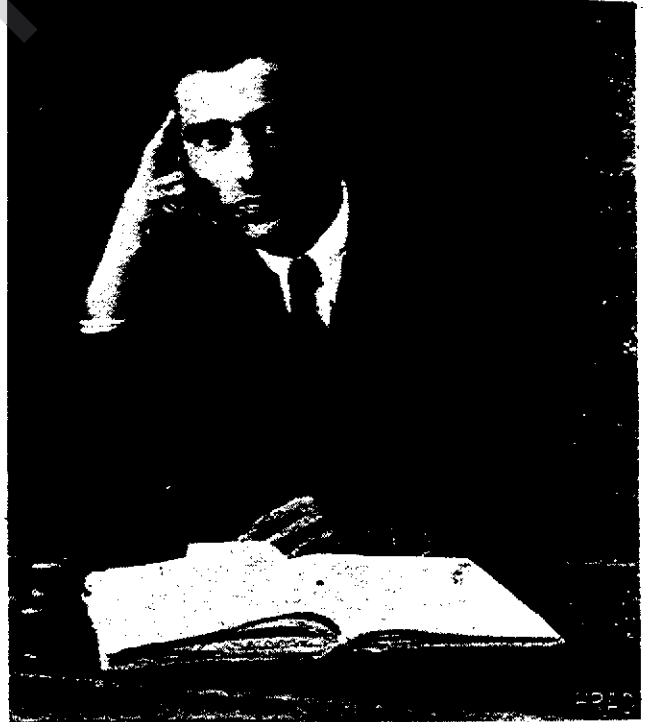
"Adım Hacı Pütün. Desman köyünderim. Yılmaz'ın babası Hamit amcam babamın büyük kardeşidir. Kan davasından Adana'ya göçmüş, benim aklım yetmez. Evlerimiz (eski Desman'dakiler) yıkıldı. Köyü sonradan daha düz, daha iyi yere taşdılar..... Yılmaz'ın babası Halit amcamın ilk karısı Guley "Güllü" bacım, Muşlıydu.... He, o da Zazaydı, bizim Desman köyünün aslını sorarsanız hepimiz Dersimliyiz. Dedelerimizi buraya sürgün etmişler. Onun için bizlere Desman aşireti derler. Dersim sözcüğü sonradan Desman olmuş"...

Hasan Kıyafet, "Mahpus Yılmaz Güney"  
Sayfa: 164, 165-166

"...Bütün bu insanlık dışı uygulamalara rağmen, Dersim'in halis Zaza halkına dilini, geleneklerini ve milliyetini unutturamayacağı sonucuna varan medeni (!) Türkiye Cumhuriyeti, bu mazlum halkı yüzyıllardan beri üzerinde yaşadığı yurdundan uzaklaştırmağa karar vermiş ve Dersim halkına her türlü zülmü reva görmüştür".

"Dersimlilerin konuştuğu Zaza dili, ataları olan eski Ari ve Medlerin dili olduğuna hiç şüphe yoktur".

Dr. Nuri Dersimi



M.Nuri Dersimi

## TÜRK EDEBİYATINDA ZAZALAR

### Roşna

CEMO, Bilbaşar Kemal, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.  
(1925'den bir yaprak. )

*Zazaları cahil, medeniyetten uzak, ağasına, şeyhine köle, devlet ve gücünü tanımayan (medeniyettin ölçütü olarak !) iklimi kadar sert ve vahşi v.s. olarak tanımlayan, geleneksel bakış açısına sahip, önyargılı Türk yazarı Kemal Bilbaşar'ın Şeyh Said İsyanı sonrası dönemini işleyen "Cemo" ve bir başka romanı olan "Memo" da da T.C. ve Kemalizm de her zaman ki gibi uygarlığın sembolü olarak işlenmiş. Bütün bu olumsuzluklara rağmen dikati çeken bir yön var. O da o dönemlerde Türkiye'deki halkların romanlarda dahi hala kendi adları ile anılmalarıdır. Yakın tarihe baktığımızda 1970'lere kadar Zaza adının kullanıldığını görüyoruz. Özellikle 1970'ten sonra doğu ve güneydoğuda ki halkların bütünü için "Kürt" terimi kullanılmaya başlanmış. Evet askeri kışlanın bir mektep ve medeniyet ocağı olarak yansıdığı bu kitaptan bir kaç sayfa örnekleyelim.*

...Dayımla aralarında şöyle konuşmuşlar:

-Sen Memo'nun dayısısın ?

-Belli begim, dayısıyım.

-Memo'yu asker kaçağı, diye bize ihbar ettiler. Cendermeye yazdık, getirttik. Nüfus kağıdında gördük ki, askerlik çağında, velakin kacaklığı yoktur.

-Yoktur beyim.

-Madem askerliği gelmiş, askere gitmeli.

-Gitmeli beyim.

-Gitmesi iyi. Yeğenine düşmanlık edenler rahat durmazlar, başına yeni belalar açarlar.

-Doğrusun beyim.

-Memo deli çağında, gözünü budaktan sakınmaz bu yaşta er kısmı. Karşısına kim çıkarsa çıksın, onunla cenge girer.

-Girer beyim.

-Memo'nun karşısında on beş köyün şihı imiş. Böyle bir adamla toy delikanlının başa çıkması zor. Ayıplamam. Cumhuriyet hükümetimiz bile henüz onların hakkında gelememi. İyisi mi Memoyu sevkiyat edelim. Hem vatani borcunu bir ayak evel bitirsin, hem de başı deritten, beladan kurtulsun.

Dayım sakalını kaşıyarak düşünmüş:

-Peki beyim, demiş, sevkiyat olsun ya, bedelini vererek.

-Ne bok yer ağanın beygiri! Neye bedel verecekmışsin? Parana yazık evladım. Asker ocağında ne kadar uzun kalsa, o kadar hayrına olur Memo'nun. Kışla bir mektep, kışla bir medeniyet yeri. Gözünü açarsa, bir buçuk yıl içinde yetişir, adam olur. Okuma yazma öğrenir, Cumhuriyetin vatandaşa tanıdığı hakları öğrenir, zagonları öğrenir. Sözün kısası,

iyiyi kötüden ayıracak bir adam olur. Memo'nun açık göz bir delikanlı olduğu suratından belli. Sen para vererek Memo'yu bu fırsattan mahru mu edeceksin? İnsan para ile pula sağlayamaz böylesini.

Dayımın aklı yatmış:

-Peki demiş, bir yol Memo'nun gönlünü edek.

Beni Çağırdılar, girdim içeri.

Dayım:

-Bak reis beg ne der, bedel vermek iyi değilmiş. Sözümden döndüm belleme. Paran burada hazır. Sen ne dersin?

Duraladım. şube reisinin gözleri gür kaşları altından baba gibi bakardı:

-Memo bedelden vazgeç, dedi. Uzun zaman köyden ayrılmak iyidir senin için. Gençsin, geride bıraktığını çabuk unutursun. Seni Diyarbekir'e yollayacağım. Bir cennet, doğunun cenneti orası. Hiç pişman olmayacaksın. Bedel parayı çıtır çıtır yer, keyfine bakarsın.

Düşündüm. Askere gidecek olduktan kelli altı ay da bir, onsekiz ay da.

-Peki begim, dedim, sözün hak bilmişim, başım üstüne. Bedelsiz gidereim.

Şube reisi sırtımı dövdü:

-Afferin Memo! dedi. Şimdi daha çok gözüme girdin. İyi bir asker olacaksın sen.

Askerliğin birinci şartı itaat. O da sende var. Gittiğin yerde kendini sevdireceğine hiç şüphe etmezim. Ama gine de şu sözlerim kulağına küpe ola:

Subaylara seni döğse, öldürse, ses çıkarmayacaksın. Subaya karşı gelene af yok. O saat Divanı Harbe verirler. Kurşuna dizilmesen de, hapiste çürürsün.

-Yoh begim, dedim, öldürseler ses çıkarmazım...

-Afferin, dedi şube reisi. Sesini yükseltti:

-Postaaa!

İçeri bir er girdi, topuk vurdu, selam durdu:

-Buyur komutanım.

-Memo'nun sevk kağıdı hazır mı?

-Hazır komutanım!

-Al da gel!

-Başüstüne komutanım!

Şube reisi ellerini oğuşturdu. Dayıma:

-Benim çalıştığım yerde işler tıklar tıklar yürür, dedi.

Devrisi gün Diyarbekir'e doğru yola çıktık. Dayım şube reisine verdiği sözü tuttu, beni kendi eliyle götürdü, kışlayya teslim etti. Kışla kapısına girmeden, para kemerimi soyuhup dayıma emanet ettim, helallaştık, gitti dayım.

Beni verdikleri bölüğün komutanı çok sert bir subaydı. Çavuş demez, onbaşı demez, yaradana sığınır, döverdi ya, asıl Zaza'lara düşmandı. Onlara hiç dur otur tanımaz, haklı haksız verirdi sopayı.

İlk geldiğim gün soyunup temizlendikten, asker urubalarını giyindikten sonra huzuruna çıkanda:

-Nerelisin? diye sordu.

-P..... köylüğündenim, cevabını verdim.

-Zaza mısın? dedi.

-Yok, dedim. Elhamdülillah müslümanım.

Öyleyken P.....lı olduğumdan, bir türlü ısınamadı bana. Bed bed bakardı suratıma.

Bir Zaza, sabah teftişinde küçük bir kusur etse, yüzbaşı deli olurdu:



-Ule Zaza, ule it oğlu, arkadan vurmaya alışkındır soyun senin. Şih Sayitliye Diyarbekir kapısını açan dürzilerin ahfadından hayır gelir mi bu memlekete? der de bir daha demezdi, verirdi Allah silleyi, tokadı.

Yüzbaşının hışmını üzerime çekmemek için talimlerde, paydoslarda, gece derslerinde gözümü dört açardım. Onun dayağı korkusuna, okuma yazmayı ilkin ben söktüm. Teftişlerde tarihten, yurt bilgisinden bölüğün yüzünü ben ağarttım. Öyleyken bir kez olsun Yüzbaşının benden hoşnutluk getirdiğini görmemiştim. Tersine ben gibi ona dayak fırsatını vermeyenleri dövabilsin diye Yüzbaşı, olur olmaz sebeplerle bölüğü sıra dayağına yatırırđı.

Acemi devrinin son aylarında bir olay, büsbütün delirtti Yüzbaşayı: subaylardan biri, Zaza bir emireri almış. Acemiliği sırasında subayından çok dayak yiyen Zaza, kin tutmuş, subayın beyaz, güzel kızının ırzına geçmeyi aklına koymuş. Bir gün kızı evde yalnız bastıranda, namertliğini göstermiş. Eri zor kurtarmışlar subayın elinden. Divanî Harbe vermişler, divan da layık olduğu cezayı kesmiş Zaza'ya.

Olayı duyduğunda Yüzbaşının tüm cinleri toplanmış başına. Öğlen paydosunda bölüğü kışlaya getirmede. Dicle kenarına çekti, Zazaları ayırdı, onlara bir gözdağı vermek için sopaya yatırdı. Ben de kendimi dayaktan koruyamadım. Yediğim sopalardan ayaklarım şişti, yere basamadım. Erlerin sırtında taşıdılar bizi. Kışlaya dönende Yüzbaşı, itaatsizlikten bizi hapse attı. Kışlanın bodrumuna kapadılar bizi. Hiç birimizde can kalmamıştı. Üç gün hep yattık, ofladık. Yüreğim kararmıştı gayrı. Hiç bir şey gözümde yoktu. Buralardan gitmeliydim. Boru sesi duyulmayan, kumanda edilmeyen, nöbet tutulmayan, kekik kokulu dağlarıma kavuşmalıyım. Sila hasreti bağırımlı delerdi. Hapisten çıkanda bir yolunu bulup kaçmaya ahdedtim. Hasretlikte bir türkü tutturmışum.

Gurbet elde bir silen yok yaşımı

Kendim eder, kotarırım aşımı

Ben türküyü söyleyende, pencerenin önü sıra Alay komutanı geçermiş. Durup dinlemiş. Türkü yüreğine dokanmış, nöbetçiye kapıyı açtırıp içeriye girmiş.

Nöbetçi:

-Dikkat! diye bağırdı.

Bizde kalkacak mecal nerede? Doğrulup ayağa dikilemedik diye, özür diledim komutandan. Neyimiz olduğunu sordu.

-Heç sorma perişan ettiler bizi komutanım, diye olanları anlattım, bir kendini bilmez vebalini bize çektiirmeleri reva mı komutanım? Biz güle oynaya geldik buraya, asker ocağından tüm soğuttular bizi, dedim sustum. Komutan bir şey demedi. Çeneleri kısılmış, düşündü bir zaman. Sonra:

-Türküyü söyleyen hanginiz? diye sordu.

-Benim komutanım, dedim.

-Memleketini çok mu özledin evlat? dedi. Sonra çıktı gitti.

İki saate kalmadan iki nöbetçi görüldü kapımızda, bizi aldılar hastaneye götürdüler. Onbeş gün yattık hastanede. Çok iyi baktılar doktorlar, hemşireler.

Taburcu olanda alay komutanı çağırılmış. Huzuruna varıp topuk vurdum.

Yüzüme baba gibi baktı:

-Arslan gibi olmuşsun Memo! dedi.

-Sayende komutanım, dedim.

-Seni bir ay silaya gönderirim. Nasıl meımnun oldun mu?

-Sağol komutanım, Tanrı ömrün arttıra.

-Dönüşte de seni mahfele alacağım. Geri kalan hizmetini orada tamamlayacaksın.  
 -Emrin başım üstüne, gözüm üstüne komutanım.  
 Silaya varanda derdim tazelendi. Senem kor gibi düştü hatırıma. Bağrım tüm ateş kesildi.  
 Dayıma:  
 -Ben yokarlara çan satmaya gideyim iznin olursa, dedim.  
 Dayım elini omuzuma attı:  
 -Boşuna yorulursun kurban! dedi. Senem'i çoktan sattı şıh babosu.  
 Sırtımdan ter boşandı:  
 -Sattı mı, kime?  
 Dayım başını salladı:  
 -Beli, sattı, dedi, çok irak illere sattı hemi de. Sınır dolaylarında yaşlı bir şıha sattı.  
 Elim ayağım buz kesti, dikili duramadım, çöktüm. Dayım da yanıma oturdu:  
 -Aklından çıkarman gerek gayri onu yeğen. Dünya güzeli de olsa, satılmış kız, koklanmış gül gibi... değeri düşük olur. Bizim  
 Zozana'da ne dilber kızlar var. Senem eline su tökmez onların.  
 Yarın bir gidek de gör.

KOPO, Yeşilova Mustafa, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.  
 (1937-38'den bir sayfa)

*Mustafa Yeşilova da bu romanında 1937-38'de Dersim'de yaşananları Kopo'nun ağzından anlatırken, aşağıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi, Dersim'lilerin dine olan bağlılıklarını (!) katliamın gerçekleşmesinin tek nedeni olarak göstermeye, Dersim Katliamının gerçek nedenini gizlemeye ve ayrıca generalleri aklamaya çalışıyor. "Bu düşmanlık nedeninin hâlâ var olmasına yazık. Yazık gören gözlerimize. Bizlerle, törelerimizle ne ilgisi var, o yüz karası Kербela vahşetinin... Nasıl birbirinizin gırtlığına sarılırsınız. Laiklik ilkelerinin yararı ulusa sunulmuşken."*

...Ordu Havaçor, Ovacık, Kakbil, Kalan, Nazımiye bölgelerine kadar ilerlemişti. İlerleme hızı gittikçe yavaşlıyordu. Başpınar, Germili, Hozat, Çemişkezek, Vaskovan, Şavak, Pertek, Vaskert, Dere, Muhundu, Mazgirt ve Türüşmek gerilerde kalmıştı. Buralar temizlenmiş bölgelerdi. Genelkurmay Başkanı olayları yerinde görmek üzere, kalkıp Dersim'e gelmişti. Durum hiç de iç açıcı değildi. Sivil halk yok ediliyordu. Kayıp fazlaydı. Türüşmek ve Kalan bölgelerine toplanan halk ölümü bekliyordu. Yoksulluk için bunlar birer örnekti. Gönülleri gibi gözleri de donuktu bunların. Ölüm sıralarını bekledikleri yüzlerinde yazılıydı. Fevzi Çakmak, Alpdoğan Paşa'nın katılımını şimdi daha iyi anlıyordu. Duygulanmıştı. Kesin buyruk verdi. Abdullah Paşa da tam yetkiliydi. Mareşal Fevzi Çakmak Dersim'den ayrılınca, her şey eski yöntemiyle devam etti. Genelkurmay Başkanı'nın Dersim'e gelişi birlikleri canlandırmıştı. Ordunun hareket noktası Dersim'in kuzeyinde, en dağlık bölgeye kaymıştı. Munzur sıradağları, Mercan dağları, ordunun önüne dikilmişti. Erzurum-Bingöl-Erzincan-Dersim il sınırlarının düğüm noktası Cemal dağı, Bağırpaşa dağı

bir karmaşa içindeydi. Kaynaklar, kar suları hızlı akan dereleri oluşturuyordu. Dereler insana ürperti veriyordu. Ordu buralardan, Kutu deresine, Laç deresine girmiş, doğaylada savaşarak en büyük kayıplarını vermeye başlamıştı. Halk yaşam hakkını yitirmişti. Altmış bini aşkın insan, hayvanlarıyla birlikte dağlara tırmanıyor, çil yavrusu gibi dağılıyordu. Kutuderesi, Keçisekmezi kayalıkları, insan kanıyla noktalandıktan sonra, toptan yoketme yöntemleri hızlandı. Kaçan aşiret artıkları da, Kırmızı dağ, diğer bölgelerde, hayvanlarıyla birlikte mağaralara çekildi. Pisliğe, bite tutsak bu insanların karınları da açtı. Çamaşırları temizlemek için kara gömüyorlardı. Bir kaç gün sonra çıkarıp giyiyorlardı. Bitlerin direnci insan direncini aşmıştı. Temizlenmek olanaksızdı. Taze meşe külü lapa yapılıyor, vücudun kılı yerlerine sürülüyordu. Bir süre sonra yıkanarak temizlendiklerini sanıyorlardı. Soğuk alanlar, taze kesilmiş hayvan derilerine sarılıyordu. Birkaç gün deride kalan hasta, çıkarılıp yıkanıyor. Deriden çıkarılırken duyulan koku, dayanılır gibi değildi. Bağırsak hastalarında ise kekik otunun suyu içiriliyordu. Ateşli hastalıklarda, hastaya küflü peynir yediriliyordu. Küflü peynirin ateş düşürdüğünü, Mazgırtlı Veli ağa bulmuştu. Bunların dışında bir de manevi ilaçları vardı. Ali sevgisi... Bu sevginin besleyip büyüttüğü Alevilik ve Seyitlik...Seyitliğin mucizesine olan inanç, onları canlı, dirençli tutuyordu.

...Tarihsel gelişim içinde, Muhammed'in, Ehli beytin, Oniki İmam sevdalılarının hep sefil olması, çile çekmesi doğal kabul edilmiş, yoksulluğa, kaderciliğe, seyit nefesine teslim olmuşlardı. Bu inanç onları felaketlere sürüklemiş, ama dün olduğu gibi bu gün de dirençli tutmuştu.

Pokir dağı mağaraları, Kutuderesi, Kızıldağ, anaların, bacıların, yavruların hayvanlarla birbirine karıştığı yerd.

...Savaş alanındaki çocukların feryadı, anaların haykırışı arasında, ilahi bir çığlık gibi, dağ doruklarını aşip gidiyordu...

...Yavrularının ölümünü görmemek için, analar kendilerini uçurumlardan atıyordu. Eli silah tutanlar, kımıldayan her şeye basıyordu kurşunu. Kutuderesi bir mezbaya dönmüştü.

...Artık bu insanları, ne seyit nefesi, Hızır, Ali, ne de Muhammed kurtarabilirdi. Kurtuluş bu dağlardan, Sultanbaba'nın, Dujikbaba'nın, Munzurların doruklarından, ak bulutlar ve ak umutlarla birlikte çekip gitmişti.



# BERHEM

Zazaların ayrı bir ulus olduğunu ileri süren kimselerin tutumunu doğru bulmamakla birlikte, bu insanlara karşı hiçbir zaman düşmanca bir tavır içine girmeyi düşünmedik. Bazılarının öteden beri yapageldiği gibi kimseyi ajan, provokatör olarak suçlamayı gerçekçi bir yöntem olarak değerlendirmiyoruz. Bize kalırsa yapıcı olmadığı çoktan anlaşılın tutum ve politikardan artık herkes kaçınmalı. Başka görüş, düşünce, inanç ve anlayışa sahip kişi ve örgütlerle aynı toplum içinde ve birlikte yaşamayı kabul etmeli. Bize aykırı gelen hemen her şeyi düşmanın marifeti sayıp onun başarı hanesine yazmanın kolaycı bir yaklaşım olmakla kalmadığı, topluma ve genel mücadeleye çokça zarar verdiği artık akıllarında herkesçe kabul ediliyor.

Ulusumuzun son derece etkin, önemli ve en azından diğer kolları kadar saygın bir kesimini oluşturan Zazaların (Kırmanclar da içinde), dil ve kültürleri karşısında kimi çevrelerin içine düştükleri korku ve rahatsızlıkları anlamak zor olmadı.

"Berhem yayını dili olarak Türkçe, kimilerinin ayrı ayrı diller ve kimilerinin de Kürtçe'nin lehçeleri olarak adlandırdıkları Kırmancki (Zazaca, Dimili) ve Kurmanci (Kirdaski) yi benimsemiştir. Kuşkusuz bu yöndeki tartışmalar ve belirlemeler biz Berhem çalışanları tarafından da ilgiyle izlenip değerlendiriliyor. Yayın organı olarak, politik istek ve kayguların etkisinde gelişen iki tutumdan birini yeğleyip diğerine karşı olmak gibi bir seçenikle karşı karşıya bulunduğumuz kanısında değiliz. Kimilerinin dili ulusal birliğin tek ve belirleyici ögesi gibi görüp ulusal birliğin hatırı için dilbilimsel kriterleri bir yana atmasına; bazılarının sosyal ve tarihi faktörleri göz ardı ederek dilbilimsel kriterleri önemser gibi görünüp bunları ayrı bir ulus olduklarını kanıtlama yönünde kullanma niyetlerine, bilimsel bir yayın organının taraf tutup destek olması beklenmemelidir..." (Berhem, Nisan 1992, s. 1, agy.)

Kimi örgüt ve kişilerin Zazalar ve Zazaca karşısında son derece hatalı bir tutum içine girdikleri, işi ağır suçlamalara vardırıan düşmanca bir politika izledikleri acıça gözlemleniyor. Bu çevrelerin daha çok sözlü olarak önesürdüğü düşünce ve yaklaşımları şöyle:

1. Kurmanci ve Soranca'dan sonra Zazaca'nın da yazı ve edebiyat dili haline gelmesi önlenmelidir. Doğallıkla Gorani, Lori ve diğerleri için de bu yapılmalı. Zaza folkloru derlenebilir; ancak öykü, şiir, roman gibi edebî türlerde yazı yazılmamalı, özgün eser verilmemelidir. Bu iş sadece Kurmanci ve Soranca'ya bırakılmalı. Çünkü Kürtçe diye adlandırılan dil, bu iki lehçe arasındaki güçlü bağlara dayanmakta ve onunla güçlenmektedir.

2. Zazaların ayrı bir ulus, Zazaca'nın ayrı bir dil olduğunu önesürenler, düşmanın hizmetinde veya düşmana hizmet eden kişilerdir...

Peki Zazaca, Gorani, Lori ne olacak? Tıpkı Kurmanci ve Soranlar gibi bir Zaza, Goran ya da Lor çıkıp kendi anadilinde edebiyat yaparsa, başına üşüşüp "aman yapma, birliğimizi bozacaksın! Sen düşmanın adamısın" mı denilecek? Geleneksel görüşe göre bunlar Kürtçe'nin lehçeleri sayıldığı halde, içine düşülen bu kaygı ve korkular neden? İster dil isterse lehçe olsunlar, bunlar Kürdistan kültürünün zenginlik kaynağını oluşturan başlıca gözelerden değil mi? Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu tutumun sahipleri ya sayındıkları

tavrını ne anlama geldiğini, ne gibi sonuç ve istihamlara yolaçacağını kestiremiyor ya da ülke ve ulus gerçeklerimizle bağdaşmayan zoraki, iradeci ve ham milliyetçi dürtülerle soruna yaklaşıyor ve de kolaycı yollardan çeşitli lehçelerden kurtarılmış, tek dilli ve tekdüze bir ulus yaratacaklarını sanıyorlar!

Hem sonra insanın kendi anadilinde düşünüp yazmasının güzelliği, tadı ve sorumluluğu bu denli kavranmışken, her ne adına olursa olsun insanları bundan mahrum etmek kimin haddine! Gerçekte özgürlük salt toprak ve pazar üzerinde egemenlik kurmak değil, en başta dil, kültür, inanç gibi özünde ulusal ve demokratik hak ve özgürlüklerin kazanılmasından geçer. Zaza, Goran, Lor ve diğerleri çaba gösterip dillerini geliştirir, edebiyatı yapıp ürün verirlerse hangi Kürt, ne adına onlara engel olabilir?

Berhem çalışanları olarak bizim açımızdan Kurmanci, Zaza, Soran ve diğerleri arasında ayırım yapmak, kimilerini yok saymak, birini diğerinin güdümüne sokup eritmeye göre, Kurmanci ve Soran'ın değil Ortak bir Kürtçe gelişme olmalarına tasavvur etmek bile sıkıntı vericidir.

Kimi kişi ve çevreler, lehçelerden sözcükler alıp harmanlayarak birleşik bir dilin oluşturulabileceğini sanıyor, bir an önce tek dile kavuşup rahata ermek için de zorlama yöntemlere yönelim gösteriyorlar. Bu boşunadır ve dili bozmaktan başka bir işe yaramaz.

# Dersim Devrimcilerinin Protestosu

bu insiyatifin düzenleyicilerine tekrar "Bu isimlerinizi duyuyoruz. "Bu isimlerimez bir direnişi ifade ettiğini kazandığını biliyoruz."

Kasım-Aralık aylarında "Dersim Kültür Ş. toplam sekiz merkezde düzenlenmesi kar insiyatifler, bu insiyatifin düzenleyiciler edilmeleri nedeniyle iptal edildiler.

Desmala Sure ve Dersim Kurtul Dersim-Kırmanciye Devrimcil Zaza (Dimli) yurtseverlerin protestoya katılmaya çağır

PKK'nun engellemele hazmedemeyen PK ötedenberi baskı ölüm fermanlar

Kendini d tavrılar ce

PKK, T.C. devletinden fikir ve örgütlenme özgürlüğü talep ediyor, ama bu özgürlükleri kendi dışındakilerine yasaklamaya kalkıyor. PKK, Kürt dili ve kültürü için eşitlik ve özgürlük istiyor, ama bu eşitlik ve özgürlüğü -ken kastettikleri Kırmanc-Zaza dili ve kültürü için inkar ediyor. PKK, Kürt varlığını ve kimliğini tanımasını istemiyor. Adının, Türk Kürtlerin kendi kaderini tayın hakkını savunan PKK, bu aynı hakkı Kırmancılara ve kimliğini tanımak istemiyor. Açık ki, ileri de Kırmanc-Zaza devrimcilerinin mücadelesi önünde herkesten önce kendisi barikat olmaya kalkıyor. Orda burda cami açan, in böyle bir hareketin ortada savunulan layıkla açıklan karşı çıkan bir hareketin demokratik ve laik bir rejim için yeterince destek bulamadığından yakın PKK'nun, buna hakla yerle iken, Dersim de ve Alevi toplumu içinde yapılan bir hareketin Dersim de ve Aleviler arasında güçlenmesi nasıl beklenebilir? Açıkça Dersim ve Alevi karşıtıdır.

"Dimilî" Kürtçenin lehçesidir

## Mezhepleri sömürgecilerin işidir

konusan Kürtler arasında dil açısından bu kadar kesin çizgiler yoktur. Buna rağmen Zazaların Kürt olmadığını savunmak çifte standarta çok güzel bir örnektir. Halkımız bu yalan ve saçma görüşleri yenilgiye uğratmıştır.

Abidin İdore / Ankara

Ö. Gündem 1992

Bilindiği gibi bu çevreler bir dönem de Zazaların Kürt olmadığını savunmuşlardı. Bir Kazak Türk ve bir Azeri Türk birbirlerinin dillerinden anlamazlar, ama yine de Türk olarak kabul edilirler. Oysa Zazaki ve Kurmanci

Ez Kurmanclım  
Lê ma kl Kurmançime.  
Em here- were cezdlîkin, lê un?  
Ma kl be- so (so) qesê kê me

Biz Kürdüz,  
Biz de Kürdüz  
Biz here-were (gel- git) konuşuyoruz ya siz?  
Biz de be- so (Gel-git) konuşuruz.

Görüldüğü gibi kendilerine ne Zaza ne de Dimilî diyorlar.



MANNHEIMER MORGEN  
**MORGEN**  
Sa./So., 15./16. August 1992 / Nr. 188

Hasan Dewran beim Literarischen Forum

# Drei Kulturen, Welten und Seelen leben in mir

19.11.91  
Die Rheinfallz

## Im Gespräch

### Hasan Dewran

Als F... gibt es denn...  
...politische Situa...  
...überhaupt keinen H...  
...Doch... mein...  
...Auf...  
...Die Auseinandersetzung mit den politi...  
...schen und sozialen Mißständen in seiner...  
...Heimat zieht sich durch Hasan Dewrans...  
...ganzes Werk...  
...eine Muttersprache...  
...endlich wieder zum öffent...  
...Deutsch sprach...  
...Heimat am obere...  
...wiedersehen würde.

Hasan Dewran hat sich sehr um diese Sprache verdient gemacht. Viele Gedichte schreibt er zuerst in Zazaki und übersetzt sie danach ins Deutsche oder Türkische. In seinem Gedichtband „Feuer seit Zarathustra“ ist das lyrische Märchen „Wohl den anderen“ (Hojive sari bo) sogar zweisprachig, in Deutsch und Zazaki, abgedruckt. Er möchte den Menschen zeigen, daß die Sprache lebt, daß sie nicht dem Untergang geweiht ist. Sehr aufschlußreich ist auch der Anhang des Gedichtbands, in dem Hasan Dewran auf die Geschichte und Verbreitung seiner Muttersprache eingeht. Anhand von Literaturangaben beweist er überdies, das Zazaki bei einer ganzen Reihe von Wissenschaftlern auf großes Interesse stößt. Das ist eine Tatsache, die man in der Türkei auch heute noch nicht gerne hört.

Und was hat sich Hasan Dewran für die Zukunft vorgenommen? Ich möchte meine Kindheitserlebnisse aufschreiben. Außerdem reizt es mich, die Märchen meines Volkes zu sammeln und sie dann auf Zazaki und Deutsch zu veröffentlichen. Vielleicht gelingt es mir auch, Bücher in der Türkei herauszubringen.“ Einem so mutigen und engagierten Schriftsteller wie Hasan Dewran dürfe es sicherlich nicht schwerfallen, seine Pläne in die Tat umzusetzen.

Annette Kolb  
„Feuer seit Zarathustra“ ist im Verlag Brandes & Apsel (Frankfurt) erschienen und kostet DM 24,80.



„Auch wenn das Err...  
...on nicht meinen V...  
...n ich keineswegs f...  
...freut, daß es noc...  
...fühl haben.“  
...deutschland alle...  
...eben vom 13...  
...n. Tief betroffen b...  
...n und wandte sich a...  
...ganisationen. Doch a...  
...n, worauf der Schriftste...  
...delte. Er schrieb seine k...  
...egen an, sprach...  
...Landsleuten und richtete ein Spendenkon...  
...ein.

## Bekenntnis zur kurdischen Identität

Wie er...  
...Tausend...  
...er, bis...  
...Dem...  
...nderts...  
...spiegeln diese...  
...Menschen zum Preis...  
...vereinsamen. Zentrales...  
...Gedichte ist zugleich De...  
...Wie ist jetzt die Situation der Kurden...  
...Mittlerweile bekenne sich die...  
...Öffentlichkeit zu dieser Minorität von...  
...rund 300 000 Menschen, unter ihnen zahl...  
...reiche Zaza. Dewran gehört zu dieser auch...  
...als Dimilien bezeichneten Minderheit in...  
...der kurdischen Minderheit. Und wenn er...  
...von der Kultur seines Stammes erzählt...  
...durchbricht er das Schweigen, das auf die...  
...sem Volk lastet. Seine Sprache nämlich...  
...das Dimilische oder Zazaki, wurde in der...  
...Türkei verboten, ist dem Untergang ge...  
...weiht. Ein gewichtiger Grund für Dewran...  
...außer in Türkisch und Deutsch auch in...

diesem Idiom zu schreiben. Um es leben...  
...dig zu erhalten, verfaßt er Beiträge für...  
...eine in Schweden erscheinende dimilische...  
...Zeitschrift.

Auf der Spurensuche nach Zeugnissen...  
...seines Volkes stieß er völlig überraschend...  
...auf in Leipzig gesammelte Publikationen...  
...deutscher Wissenschaftler, die zum Teil be...  
...reits im 19. Jahrhundert Kultur und Spra...  
...che der Zaza erforscht hatten. Wenig be...  
...kannt ist übrigens, daß die Dimilien als...  
...Alewiten Elemente des Christentums und...  
...des Islam in ihrer Religion vereinigen.

Auf die Frage, wie er die Zukun...  
...spektiven seines Volkes beurteilt...  
...er, seit dem Golfkrieg und...  
... Pogromen an den Kurden...  
...Türkei eine Veränderung...  
...Druck der Weltöff...  
...Bewußtseinswan...  
...heute Diskur...  
...derheiten...  
...der Fra...  
...nen



den bei Hilfsaktionen be...  
...n. Mit seinem Vater, der in...  
...ancan wohnt, fertigte er eine...  
...aushalten an.

er der be... tief im Tal lie...  
...ren f... zerstört. In Zel...  
...er halbnomadi...  
...Die Freude...  
...amilie kann...  
...dem Nö...

fühl zu...  
...er Au...  
...ich...  
...er

Beueler Nachrichten  
Freitag, 21. August 1992  
Schriftsteller griffen Zaza-Kurden unter die Arme  
Grass und Krin...  
Haefs spendeten für Erdbebengebiet  
Von Verena Koch

„Man sagt, ich sei ein Naturromantiker. Doch die Situation in meiner Heimat machte mich so betroffen, daß meine Dichtung politische und soziokulturelle Züge annahm.“ Der in Beuel lebende zaza-kurdische Schriftsteller Kemal Astore startete eine Hilfsaktion für zwei erdbebengeschädigte Dörfer in der Nähe der Stadt Erzincan.

...nen...  
...amner...  
...sien dort...  
...große Familie...  
...Erdbeben war...  
...das erste in der...  
...region. Bei dem gro...  
...ßen Erdbeben von 1938...  
...starben 35 000 Men...  
...schen. Der Onkel des...  
...Lyrikers gehörte dazu...  
...im jetzigen kam...  
...Glück keiner der...  
...Dorfbewohner ums Le...  
...liebt seine...  
...seits aller...  
...„Ich...  
...öngestige...  
...und Ge...  
...greife ich...  
...ngen über...  
...atastrophe...  
...if und rief...  
...sein.“

**Diyarbakır'a göç eden ailelerden biri ile bir gecekondu semtinde iki odalı bir evde görüştük. Daha doğrusu iki kardeş, eşleri ve çocukları ile beraber kalıyorlar. Kiralık bir ev buldukları için, kış şartlarında göç eden diğer insanlara göre şanslılar. Bu ailenin adını açıklamıyoruz. Baskı ve tehditlerin boyutları bu insanların adlarını dahil açıklamaktan korkar hale getirmiş durumda. Bu konuda ısrarlı olmuyoruz.**

**'Bize şimdi kim masal anlatacak'**  
Y. LİNE 10.16/ Ocak 93

**Erkavim** ...  
Önce my ...  
diçlarla y ...  
lann ardı ...  
doğup, ...  
liğini k ...  
müşa ...  
diyar ...  
dür ...  
Merto Kabraman ...  
Kenaz Kabraman ...  
"Kaybolmuş Kentin Eskiçisi" ...  
Kasabesinde ...  
Kasabesinde ...  
birbu ...  
ler anlatırlar. İşte bu ...  
de Guguk Kusunun öykü ...  
derler ki uzun yıllar önce bun ...  
larda iki kardeş yaşamış;



„Liebestlieder der Zazaen“ ♦ 18.07 WDR 2

Westdeutscher Rundfunk Köln  
Informationen  
zum Radio-Programm  
November 1992

18.07 - 19.00 WDR 5  
Vom Bosphorus bis Gibraltar  
Liebestlieder der Zazaen  
Mit Kemal Astore und Michael Kleff  
Zaza heißt ein Volk, das vor Jahrhunderten aus einer Region des Kaspischen Meeres nach Ostanatolien kam. Die Zazaen, etwa 4-5 Mill. Menschen, sind an den Läufern des oberen Euphrat in dem Städte-Dreieck Erzsindshan - Siwerek - Wanto beheimatet. Die gemeinsame Sprache heißt Zazaki und gehört der indo-europäischen Sprachfamilie an. Das Zazaki ist mit dem Kurmancî-Kurdisch verwandt - so etwa wie das Holländische mit dem Deutschen.  
Zazaen und Kurden leben als gute Nachbarn, und insbesondere seit der Ausru-

**Mücadele: Bize köyünüzün daha önceki durumunu ve devletin tutumunu kasaca anlatır mısınız?**

- Köyümüz 120 hanelik bir köydür. Köyümüzde sadece bir karakol vardı. Bu karakolda da yaklaşık 50-60 kadar asker olurdu. Köyümüzde ve çevresinde çok az çatışma olurdu. Fazla gergin bir köy değil. Toprağımız hemen hemen yok. Biraz hayvancılık vardı. Gençleri ve iş yapabilen erkekleri yaz aylarında Adana'ya giderdi. Biz iki kardeş, yazın Çeylan inşaatçılıkta (Adana) çalışır, kışın köyümüze geliriz, ekseriye. Daha önce köyümüzde 7 korucu vardı. Çevre köylerde de vardı. Ama bıraktılar. Bu olaylar da karakol baskını olunca oldu.

**Mücadele: Daha önce köyünüz tehdit edilmiş miydi?**  
- Karakol yüzbaşısı köylülere "Bu karakolda bir tek askerin bumu kanarsa, köyü yakarım" demişti.

**Mücadele: Köyünüz nasıl yakıldı, neler yaptılar?**  
- 2 Kasım akşamı saat 5'ten sonra karakola bir saldırı oldu. Duyduğumuz kadarı ile askerlerin çoğu ölmüş. Olaylar bu yüzden oldu. Sabaha kadar bir şey yapmadılar bize. Sabaha doğru 3 panzer, 4 tank, komando dolusu 25 Reo araç geldi.

Önce bir süre evleri taradılar. Daha sonra komandolar evlerin kapılarını kırarak kadın, çocuk, erkek herkesi dışarı çıkardılar. Evlerdeki renidi televizyon, teyp, gibi eşyaları aldılar. Altın, para türü şeyleri de aldılar.

**Mücadele: Bu arada köylülerin durumu neydi?**  
- Erkekleri ayrı, kadınları ayrı topluyorlardı. Ben çocuklarımı alıp kaçtım. Ama köyün etrafını tutmuşlardı. Bizi geri köye götürdüler. Erkekleri yolun üstünde toplayıp yere yatırmışlardı. Süründürüp gençleri ve herkesi dipçiklerle dövüyorlardı. Bir kişiyi komaya sokdular.

"Kadınların etrafını askerler çevirmişti. "Siz teröristleri evinize alıyorsunuz. Onlara yemek veriyorsunuz. Nereye gittiler? Hepiniz Ermenisiniz." diye bağıyorlardı Kadınlarımız Zazaça biliyor. Ne Türkçe ne de Kürtçe bilmiyorlardı.

Oğlen saat 12'ye doğru evleri yakmaya başladılar. Evlerle beraber eşyalarımız, hatta hayvanlar da ölüyordu. Bazı hayvanları da keşip yediler. Keçi, tavuk gibi. Bize de köyü terk etmememizi söylediler."

5 Aralık 92

**Mücadele: Bu konuda eller...**  
Kağıt falan yoktu. Her s...

**Mücadele: Daha so...**  
Biz komşu köyler...  
larımız var mı diyr...  
mezzin yasak de...

**Mücadele: Köyünüzün...**  
köyden getirdikleriniz mi?  
diye bir şey kalmadı. Bizi de öldürseler daha...  
ar. Biz bu evde ik... aileyiz, 4 tane de çocuğumuz

**Mücadele: Önme durumunuz var mı?**  
şyalarımız, varlığını çalındı. Hayvanlarımız...  
ayında. Nasıl gidelim? Biz o evimizi on yıl çalı...  
sil yeniden ev yapalım? Hem devlet bize rahat ve...

**Mücadele: Daha sonrası için ne düşünüyorsunuz?**  
Aslında birbirimize uymuyor, birlikte olmuyoruz. Birimiz gitsen birim...  
Böyle olunca sonuç alınmaz.

**Mücadele: Burada geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz, ya da nasıl sağlıyadınız?**  
Bir seyfar tabla aldık, iki kardeş. Sebze satıp, gününbirik yaşıyoruz. Ek...  
olaa, bir oda da oisa başımızı sokacak bir damımız var. Seyfar bir tablani...  
lenlerin çoğu işsiz, açtıktalar. Onun-bunun evinde kalıyorlar. Diyarbakır'a...  
göç eden insanlarla dolu. Fakir fonu var. En azından bundan yararlanabili...  
atasözü var Türk milleti içinde. Şöyle diyorlar: "Biz iki dağın arasında kalmı...

**Mücadele: Peki... Toprağa namusumuz gibi bakarsız. Siz de bunu biliyorsunuz. Toprağımızı, köyümüzü terk etmek, göç etmek çözüm mü? Ya...**  
laş olabilir mi?

Aslında... gerçeği biz de bilmiyoruz...

**"Toprağımız namusumuzdur, ona sarımalıyız"**



## VON WARE

Liebe Freunde, liebe Leser,

an den Anfang unseres deutschsprachigen Parts der dritten Nummer von WARE (= Almweide, Sommerweide) stellen wir drei Briefe: "Offener Brief an die Weltöffentlichkeit", "Brief an die Gesellschaft für bedrohte Völker" und ein Brief von Anton J. Dierl an den Westdeutschen Rundfunk Köln (WDR), dessen Kopie wir freundlicherweise bekamen und hier abdrucken durften.

Nach diesen Briefen lesen Sie einen Bericht von Manfred Backhausen zur Lage der Zazas (Dimilen) in der heimatlichen Situation, am oberen Euphrat in Ostanatolien. Seine Beobachtungen in und um Erzincan sind von herausragender Bedeutung. Für solche Beiträge sind wir immer sehr dankbar, und wir würden uns sehr freuen, zukünftig davon mehr erhalten und veröffentlichen zu können.

Im zazasprachigen Teil geben wir Beispiele aus unserer klassischen (mündlichen) und modernen Literatur und Folklore.

In den letzten zehn Jahren erschienen in der europäischen Diaspora mehrere Zeitschriften in Zaza-Sprache. Dementsprechend ist die Zahl der Publikationen in Buchform rasch angestiegen. Darunter erschienen 1992 zwei Bände von Dersim-Liedern von Hesen Uşen, die er aus der mündlichen Überlieferung - teils aus Musikkassetten - gesammelt, niedergeschrieben und veröffentlicht hat. Diesen Liedern kommt eine große Bedeutung zu, da sie Zeugnisse der geschichtlichen Ereignisse darstellen.

Die Palette der Sammlung reicht von der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Diese Lieder schildern Kriege, Naturkatastrophen, Völkermord in Dersim (1937/38), Armut, Unterdrückung, familiäre Notlagen, die ständige Auswanderung und beinhalten auch zahlreiche Liebeslieder.

Auch wenn diese hier in Deutschland erfolgte Liedersammlung für uns einerseits eine große Freude bereitet, beweist sie andererseits eine beispiellose Tragik in der Geschichte eines Volkes. Denn diese Lieder sind in ihrer Heimat entstanden, dürfen aber dort nicht öffentlich verbreitet und niedergeschrieben werden, sondern werden nur mündlich und inoffiziell überliefert. So wurde diese Sammlung hier in Deutschland erst durch die Arbeitsmigration möglich.

Diese Tragik wird am Anfang des zweiten Bandes mit einer Einführung durch H. Dewran erläutert. Für unseren zazasprachigen Leser wird diese Einführung zusammen mit dem Vorwort des Autors im zazasprachigen Teil abgedruckt.

Im türkischsprachigen Abschnitt haben wir schwerpunktmäßig eine ausführliche Zusammenstellung von H. U. Bor zur Zaza (Dimili)-Sprache aufgenommen. In seinem Beitrag werden die Ergebnisse relevanter Studien europäischer Linguisten zitiert und der Sichtweise türkischer und kurdischer (Kurmanci) Autoren gegenübergestellt.

Im Anschluß daran schildert X. Çeliker in seinem Beitrag die Urteile und Meinungen der türkischen Politiker und einiger Intellektuellen zu dem Dersim-Genozides (1937/38). Diese Beiträge werden mit einem Artikel über die Zaza-Thematik in der modernen türkischen Literatur ergänzt. Hierbei ist festzustellen, daß der Zaza-Begriff etwa seit 1970 in der türkischen Öffentlichkeit und dementsprechend in der Literatur untergegangen ist und meist mit dem pauschalisierenden Terminus "Kürt" (Kurde) fortgesetzt wird.

Wir wünschen uns Ihre Unterstützung - Unterstützung in jeglicher Form - und verbleiben mit den besten Wünschen für das Jahr 1993. Es grüßt Sie herzlich

WARE, Frankfurt im Januar 1993.



Xazaxike  
Gellıcık  
Klatschmohn

## OFFENER BRIEF AN DIE WELTÖFFENTLICHKEIT

### *Der versperrte Weg zur Identität oder das Verbot sich als Zaza (Dimili) zu bekennen*

Die Zazas (Dimilen) leben im Osten der Türkei, und zwar mehrheitlich am oberen Euphrat. Sie sind teils sunnitische Moslems, teils Alewiten. Offiziell existieren sie aber nicht. Wenn von ihnen einmal die Rede ist, werden sie in türkischer Sprache als die Östler ("Dogulu") oder als "Bergtürken" oder in den letzten Jahren auch als "Kurden" ("Kürtler") bezeichnet. Die Zazas werden in der türkischen Sprache mit Kurmancen pauschal als "Kurden" eingestuft.

Wogegen die Kurmancen in den letzten Jahrzehnten den Begriff "Kurde" für sich reserviert haben. Dementsprechend wird Kurmanci als "Kurdisch" hervorgehoben und Zaza-Sprache als ein "Kurmanci Dialekt" verdrängt. In regionalen kurdischen Sendungen im Irak, in der Türkei und im Ausland z.B. in der BRD wird nie in der Zaza-Sprache gesendet, nicht mal ein Volkslied. Auch in all diesen "kurdischen" Sendungen wird über die Existenz der Zazas und ihre Sprache, genauso wie in der türkischen Öffentlichkeit, geschwiegen.

Die Zazas sind ein Volk ohne irgendeine Organisation. Es gibt keine Moschee oder ein alewitische Gebetshaus, in denen auf Dimilisch gepredigt wird. Es gibt keinen dimilischen Kulturverein, keine Rundfunksendung. Es gibt keine

politische, soziale kulturelle oder religiöse Organisation und keine Partei, weder im Heimatland noch im Ausland. Es gibt nirgendwo auf dieser Erde eine dimilische Schule oder einen dimilischen Kindergarten. Es gibt einfach nichts und wieder nichts. Das Volk ist bedroht. Seine Sprache und Kultur sind bedroht. Niemand sieht sie. Niemand weiß von ihrer Existenz. Eine Kultur, eine Sprache ohne Lobby.

Das Zaza-Gebiet war ständig das Schlachtfeld der Geschichte. Auch in diesem Jahrhundert fanden dort die schrecklichsten Pogrome statt. In den Jahren 1921 (Kocgiri/Sivas), 1925 (Scheich Said/Diyarbakir-Bingöl), 1937/38 (Genozid von Dersim) wurden massenhaft die sunnitischen und alewitischen Dimilen durch die türkische Zentralmacht vernichtet. Das soziale Netz der Gesellschaft wurde zerstört. Sprache und Kultur wurden verboten. Die Menschen wurden in den Westen der Türkei zwangsumgesiedelt oder flohen in den darauf folgenden Jahren unter fortlaufender politischer und wirtschaftlicher Unterdrückung selbst massenhaft in den Westen der Türkei. In den Großstädten der Türkei (Istanbul, Izmir, Bursa, Adana, Izmit, Ankara usw.) ist die Zahl der Dimilen (Zazas) sehr

hoch. Über die genaueren Bevölkerungszahl der Dimilen liegen offiziell keine konkreten Angaben vor. So werden sie nach einigen Quellen auf drei bis fünf, nach anderen auf fünf bis sechs und nach anderen Quellen wiederum auf etwa acht Millionen geschätzt.

Heute ist in der Türkei das Zaza-Gebiet das Auswanderungsgebiet Nummer Eins. In der Bundesrepublik Deutschland ist schätzungsweise jeder sechste Migrant aus der Türkei ein Zaza (Dimile).

Mehrheitlich leben heute die Dimilen in Dersim (Tunceli), Bingöl, Erzincan, in den nördlichen Provinzen von Diyarbakir, Siverek usw. Sie haben in anderen benachbarten Gebieten und in Großstädten inzwischen teils ihre Religion, teils ihre Sprache, teils beides aufgegeben. Während die Dimilen (Zazas) in Zara (bei Sivas) und Varto (Mus) ihre Sprache und Religion bis heute noch beibehalten konnten, haben sie in anderen Teilen von Sivas und Mittelanatoliens ihre Sprache aufgegeben, ihre alewitische Religion aber noch bewahren können.

Wann eine Spaltung der Dimilen in sunnitischen und alewitischen Glaube erfolgte, darüber können wir heute keine zuverlässigen Angaben machen. Wir wissen jedoch, daß auch in den letzten Jahrzehnten sogar in alewitisch-dimilisch dominanten Gebieten, wie in Erzincan, ganze Dörfer und Stämme zum sunnitischen Islam unter staatlichem Druck übergetreten sind. Auch in Dersim (Tunceli) fand in den 80iger Jahren eine staatlich organisierte Missionierung statt, wo in alewitischen Dörfern Moscheen aufgebaut und die Kinder in Koranschulen gezwungen wurden.

Die Zaza-Sprache wird in der Türkei als "Kurdisch" angesehen und wird wie

Kurmanci/Kurdisch bekämpft. Die indogermanische Zaza-Sprache ist die einzige Sprache, die ethno-geographisch ausschließlich innerhalb der heutigen Grenzen der Türkei gesprochen wird. Da sie aber in der Türkei nicht offiziell zugelassen ist, ist sie besonders in ihrem Fortbestehen bedroht. Dies bedeutet, wenn die Zaza-Sprache in der Türkei vernichtet wird, wird sie global und weltweit untergehen, da sie ja sonst nirgendwo mehr gesprochen oder gepflegt wird.

Angesicht dieser Tatsache richten wir unseren Appell hier an die Weltöffentlichkeit, an alle Universitäten, an die UNESCO, an die Gesellschaft für bedrohte Völker, an alle Kirchen und caritativen Verbände, an die Gewerkschaften, an alle Künstler, Schriftsteller und jeden einzelnen Menschen, mitzuhelfen, unsere Sprache und unsere Kultur vor dem drohenden Untergang zu retten.



---

**BRIEF AN DIE GESELLSCHAFT FÜR BEDROHTE VÖLKER**

Herrn  
Tilman Zülch  
Gesellschaft für  
bedrohte Völker  
Postfach 20 24  
3400 Göttingen

Frankfurt, 23.08.92

Betr.: "Ein neues Volk - die Zaza in Südostanatolien" von  
Paul Ludwig, in pogrom 165, Mai/Juni'92

Sehr geehrte Damen und Herren,  
Lieber Herr Tilman Zülch,

wir haben uns über Ihren Artikel "Ein neues Volk - die Zaza in Südostanatolien" in  
pogrom Nr. 165, Mai/Juni 1992 sehr gefreut.

Dazu möchten wir im folgenden eine Stellungnahme oder eigentlich eher eine Ergänzung  
dazu geben.

Schon seit längerer Zeit fragen wir uns, warum Ihre Gesellschaft nicht auch einmal über  
unsere Lage berichtet, wo sie doch für die ethnischen und religiösen Minderheiten dieser  
Erde wichtige Beiträge leistet.

Viele von uns leben seit Jahren und Jahrzehnten hier in der Bundesrepublik. Ihre  
Gesellschaft und dessen Organ "pogrom" sind uns ein Begriff. Als ethnische Minderheit  
interessieren wir uns sehr für die Situation anderer ethnischen und religiösen  
Minderheiten in der Welt und vor allem in unserer Region.

Wir verfolgen Ihre regelmäßigen Beiträge über die Lage der Armenier, Assyrer, Lasen (= z.B. pogrom Nr. 129/1987), Kurden, Yeziden usw. voller Aufmerksamkeit. Zu diesen Volksgruppen fühlen wir uns als weitere ethnische Minderheit der gleichen Region hingezogen, da wir mit ihnen ein gleiches oder ähnliches Schicksal teilen.

Wie es in Ihrem Artikel richtig zum Ausdruck kommt, kennt die Weltöffentlichkeit uns als "Kurden", und wir selbst nennen uns in türkischer Sprache ebenfalls "Kurden". In der Bundesrepublik werden wir wie alle Minderheiten aus der Türkei dem Paß nach als Türken angesehen. Eine kleine Anzahl dieser Minderheiten bekennen sich hier zu ihrer ethnischen Herkunft. Dementsprechend nennen sich politisch bzw. kulturell bewußte Menschen Zaza und mehrheitlich Kurden.

Die Kurden aus der Türkei setzen sich aus zwei Volksgruppen, aus den "Kurmanc" und

den "Zaza", zusammen. Die Zaza werden auch Dimilen genannt, die Kurmanc auch manchmal Kirmanc. In manchen Regionen, wie z.B. in Dersim, nennen sich die Zazasprachigen sich selbst "Kirmanc" und die Kurmanci-Sprecher werden von ihnen als "Qurr" oder "Kirdasch" bezeichnet.

In der türkischen Sprache werden beide Volksgruppen "Kürt" (Kurde) genannt. Die Kurden selbst nennen sich in türkischer Sprache ebenfalls "Kürt" (Kurde), obwohl sie für sich in ihren jeweiligen Muttersprachen unterschiedliche Namen verwenden und diesen Unterschied auch deutlich kennen. Diese Differenzierung blieb in der türkischen und allen anderen Sprachen bisher verborgen.

Für die Differenzierung in unterschiedliche Muttersprachen gibt es zahlreiche Belege, z.B.  
 - daß die beiden Volksgruppen sich untereinander auf zaza oder kurmanci nicht verständigen können. Die Kommunikation erfolgt deshalb auch untereinander auf türkisch.

- Ethno-geographisch gesehen leben die Zaza vorwiegend am oberen Euphrat in der Osttürkei, während Kurmanci-Sprecher auch im syrischen, irakischen und iranischen Teil von Kurdistan verbreitet sind. In Syrien, im Irak und Iran leben also keine Zaza.

- Wenn wir Zaza uns "Kurden" nennen, bedeutet das nicht, daß wir uns Kurmanc nennen. Das gilt auch für Kurmanci-Sprecher.

- Wenn wir sagen, unsere Sprache Zazaki (Dimili, Kirmanci, Dersimki usw., gleich wie man sie nennt) sei "Kurdisch" bzw. ein "kurdischer Dialekt", bedeutet das nicht, daß Zazaki Kurmanci bzw. ein Dialekt vom Kurmanci ist. Und umgekehrt können wir auch nicht behaupten, daß Kurmanci ein Dialekt von Zazaki ist. Das ist ein Bewußtsein, das alle Zaza-Angehörigen seit jeher miteinander teilen !

- Der Begriff "Kurdisch" ist für uns, für Kurmanc und Zaza, in diesem Sinne ein Oberbegriff, der etwa wie Balkanisch, Kaukasisch, Baltisch, Iranisch, Irakisch zu verstehen ist. Der Begriff beinhaltet beide Sprachen und beide Volksgruppen. Er kann daher nicht für eine Sprache und Volksgruppe allein, also für Zaza oder Kurmanc, verwendet bzw. in Anspruch genommen werden.

- Wenn wir auf die kurdische Geschichte von Kleinasien (Türkei) zurückblicken, sehen wir meist die Zaza auf der historischen Bühne. In der Türkei wurde daher der Begriff "Kürt" (Kurde) meist für den Zazasprachigen Teil gebraucht. Die bedeutendsten "kurdischen" Aufstände in unserem Jahrhundert in der Türkei 1921 (Kocgiri), 1925 (Scheich Said) und 1938 (Dersim) wurden ausschließlich von den Zaza geführt. Der Beitrag der Zazasprachigen zu der kulturellen und politischen Freiheitsbewegung in der Türkei ist also ein historisch nachweisbar großer Beitrag.

- In Folge dieser Widerstandsbewegungen und der daraus resultierenden Pogrome durch die türkische Regierung ist die Gemeinschaft der Zaza fast völlig vernichtet worden. Die Zaza-Sprache und -Kultur wurden dadurch um vieles beraubt. Die meisten Zaza wurden in den Westen der Türkei zwangsumgesiedelt, oder wurden durch ständige Repressalien gezwungen, selbst auf Dauer auszuwandern. Ein Beispiel hierfür ist Tunceli (Dersim), wo

mehrheitlich alewitische Zaza leben. Tunceli ist die einzige Stadt der Türkei, in der auf einen Einwohner drei Polizisten bzw. Soldaten kommen.

Zu Ihrem Artikel möchten wir Ihnen also sagen, daß wir nicht "ein neues Volk" sind, das plötzlich vom Himmel heruntergefallen ist oder "von Ethnologen entdeckt" wird, wie dies die türkische Zeitschrift AKTÜEL (vom 29.08.91) als eine Sensation herausstellte: "Ein neues Volk ist aufgetaucht".

Wir sind eines der ältesten Völker in Kleinasien. - Mit eigener Sprache, die zu der indogermanischen Sprachfamilie gehört und einer eigenen Kultur, die trotz Vernichtungskriege durch die Zentralmächte bis heute überlebt hat. In der Kultur Anatoliens ist auch unsere Spur bzw. unser Beitrag erkennbar. Vom Volksführer und Dichter Pir Sultan Abdal bis hin zum Filmemacher Yilmaz Güney kann man uns, ob Staatsmann oder Geistlicher, ob Dichter oder Sänger, ob Räuber oder Lastenträger nicht übersehen.

Die Welt kennt uns als Kurden und wir bezeichnen uns außerhalb unserer Sprache auch als Kurden. Warum wir aber gerade als "neues Volk" aufgetaucht sind, mag für manche vielleicht "nur" eine zynische Herabsetzungen sein, hat aber für uns jedenfalls einen sehr schmerzlichen Beiklang und zwar aus folgenden Gründen:

- In den letzten zehn Jahren konnten wir beobachten, daß manche politischen Kurmanci-Organisationen unsere Zaza-Sprache als einen lediglich "kurdischen Dialekt" einordneten, um für ihre Kurmanci-Sprache den Anspruch erheben zu können, "reines Kurdisch" bzw. "Hochkurdisch" zu sein.

- Diese scheuen auch nicht davor zurück, ohne jeden Respekt ihre politischen Parolen in der Kurmanci-Sprache unter die Bilder der Zaza-sprachigen Führer (Scheich Said und Seyid Riza) zu setzen und diese zu verbreiten. Damit übernehmen sie von den Zaza nicht nur alles, was sie gebrauchen können, sondern beanspruchen so für ihre Sprache die absolute Vormachtstellung und Priorität.

- Diese Absichten werden noch deutlicher einsichtig, wenn uns als "Kurden" bis heute in der türkischen Öffentlichkeit, in den Massenmedien, in Rundfunk- und Fernsehensendungen, Schulen usw. der Zugang strikt verboten ist. So erleben wir gegenwärtig nun als Zaza nicht einmal die Möglichkeit, in "kurdischen" (= Kurmanci) lokalen Radiosendungen in Deutschland und auch anderswo bspw. ein Zaza-Lied zu hören.

- Wenn in Ihren Zeitungen und Zeitschriften von uns einmal die Rede ist, dann werden wir lediglich als unbedeutende Randgruppe oder Dialekt-Sprecher dargestellt, für die sie ebenfalls nach "türkischem Rezept" eine strikte Assimilation bzw. Unterwerfung vorsehen.

Zum Schluß möchten wir hier noch einmal deutlich betonen, daß wir Zaza uns trotz dieser nicht zufriedenstellenden politischen Entwicklung bzw. Enttäuschungen immer noch im weiteren Sinne als "Kurden" betrachten, auch wenn einige Kurmanci-Organisationen

diesen Namen allein für sich reservieren wollen.

Aber wir Zaza und Kurmanc - auch wenn wir uns sprachlich nicht einwandfrei verstehen, - verstehen uns als zwei Zweige eines gleichen Ursprungs, die durch die jahrtausendalte Geschichte untrennbar zusammengewachsen sind und untrennbar bleiben wollen!

Zum Schluß möchten wir uns bei Ihnen und bei Herrn L. Paul für seinen Artikel - auch wenn unsere Redaktion mit ihm nicht in allen Punkten übereinstimmt - herzlichst bedanken. Auch in Zukunft würden wir uns über solche Beiträge sehr freuen.

Mit freundlichen Grüßen

WARE Redaktion

---

### **BRIEF AN WDR**

**Anton J. Dierl, Aachen**

23. November 1992

WDR Köln  
Abteilung Volksmusik  
Appelhofplatz 1  
5000 Köln 1

Ein Dankeschön für die heutige Sendung (23. November 1992, von 18.07 bis 19 Uhr) über die Lieder und Liebeslieder des Sasa-Volkes.

Ich lauschte den Texten und Klängen von Kadir Karagöz, von Frau Gulbahar, von Sesgun Coskun, und beim letzten Liebeslied entfiel mir leider der Name des Sängers und Dichters.

Es war zum erstenmal, daß ich Sasa-Volksmusik hörte, genauer zum zweiten Mal, denn im November 1991 hörte ich einige Kassetten des Sasa-Liedermachers Daimi Dschengis in seiner Gegenwart, aber ich konnte mir den damaligen Eindruck nicht merken.

Diesmal hörte ich sehr konzentriert den Sasa-Liedern zu und möchte den Eindruck auf mich schildern: Ich empfand die Musik als Mischung zwischen vorderasiatisch und europäisch. Und sehr melodische Klangerinstrumente!

Die Sasa-Sprache klang nicht fremd, nicht exotisch, sondern wie eine europäische Sprache.

Der Sasa-Volksforscher Kemal Astara gab wertvolle Hinweise zu den Liedern und zur Genese des Sasa-Volkes.



Da ich mit einigen iranischen Studenten der TH Aachen aus den Landschaften Gilan und Daylam an der an der Kaspiseeküste befreundet war und bin und da ich 1990 und 1991 das Sasa-Land Ostanatolien bereiste, kann ich bestätigen, daß zwischen Gilan-Daylam-Leuten und den Sasa-Leuten eine Rassenidentität ist. Der Anteil der nordischen Menschen (blauäugig und blond oder halbblond) ist auffällig hoch, wesentlich höher als bei den Kurmandsche-Kurden und bei benachbarten Türken.

Ich war 1990 für 3 Wochen im Sasa-Land. Damals bereiste ich Divrigi, Zara, Refahiye, Erzincan, Pülümür, Tunceli, Palu, Maden bis Diyarbakir.

1991 lebte ich wegen Heirat mit einer Sasa-Frau genau 2 Monate in der Stadt Erzincan und in den benachbarten Dörfern. Meine Erfahrung: Sasa-Sprache und Kultur sind am Aussterben. Ja selbst die Religion ist auf alevitischer Seite am Aussterben (es gibt eine sunnitische Minderheit). Der Türkisierungsdruck und der Sunnitisierungsdruck sind enorm. Es gibt ein ganz Bündel an Maßnahmen der türkischen Regierung und der herrschenden Kräfte, um die Ent-Enthnisierung, um die "ethnische Säuberung" zu erreichen. Ich kann im Rahmen dieses Briefes nicht darauf eingehen. Aber Sie können von Kemal Astore und vom neuen Sasa-Magazin WARE (= Almweide, Sommerweide) mehr erfahren.

Ich möchte Ihnen ein Dankeschön aussprechen, denn Sie haben mit dieser Sendung einem bedrohten Volk sehr geholfen.

Die Ententhnisierung ist schon soweit fortgeschritten in Erzincan und benachbarten Sasa-Dörfern, daß die Hauptsprache die türkische ist, dann kommt die deutsche Sprache und dann erst die Sasa-Sprache.

Es ist für einen Sasa-Menschen in Erzincan gefahrlos, Deutsch zu sprechen. Ein Polizist wird ihm auf die Schulter klopfen. Redet er aber Sasa, bekommt er eins auf die Fresse.

Der hohe Anteil der Deutschsprachigen unter den Sasa kommt durch die vielen "Gastarbeiter" in Deutschland, Österreich, Schweiz. Es gibt kein Teehaus, wo man nicht auf einen deutschsprachigen Sasa-Mann trifft.

Das Sasa-Land ist eine Mischung aus Tirol und Arizona. Es liegt im Östlichen Taurus-Gebirge, das alpinen Charakter hat. Zum Großteil wird es entwässert vom Oberen Euphrat. Die Sasa-Leute lebten jahrhundertlang in friedlicher Symbiose mit den Armeniern.

Die Sasa sind ein "unbekanntes" Volk, ein bedrohtes Volk. Der WDR Köln kann mithelfen, die ethnische Existenz dieses Volkes zu retten. Nochmals ein Dankeschön für die Sasa-Lieder-Sendung.

Mit Gruß

Anton Dierl

## SASA-ALEVITEN IN UND UM ERZINCAN

*Manfred Backhausen*

In diesem Beitrag soll dargestellt werden, wie in der heutigen Türkei die Sasa-Aleviten leben. Wer heute etwas von der Region Erzincan hört, denkt zwangsläufig zuerst einmal an das schwere Erdbeben vom März 1992, weiß aber zumeist nicht, was sich in diesem Raume historisch, soziologisch, kulturell, religiös, ökonomisch, politisch und ökologisch abgespielt hat. Reisende in diese Gegend erwarten zumeist nur, in eine relativ uninteressante, historisch unbewegliche Ecke Anatoliens zu kommen.

Und doch erfaßt den Besucher eine unerhörte Dramatik, welche in den nachfolgenden Zeilen stichwortartig dargeboten werden sollen:

- 1) Im Jahre 1915 wird die armenische<sup>1</sup> Bevölkerung von Stadt und Region Erzincan in einem Massaker ausgelöscht. Hier soll nicht über Recht oder Unrecht geurteilt werden, sondern lediglich eine Tatsache festgehalten werden, welche sowohl für die Alevi-Dörfer, als auch für die Dörfer der Sunniten Folgen hatte und hat.
- 2) In den freiwerdenden Siedlungsraum aufgelassener armenischer Dörfer rücken Alevi- und Sunna-Dörfler nach, u.a. bedrängt durch eine hohe Geburtenzahl. Dabei besetzten die Aleviten den Südrand des Erzincan-Beckens und die Firat-Insel. Am Beispiel von Mahmutlu Köyü sehen

wir, daß nicht alleine türkische Aleviten, sondern auch Sasa-Aleviten aus der Landschaft DERSIM im zentralen Tunceli in die verlassenen Armenier-Dörfer einziehen. Die Sasa Aleviten türkisieren sich im Laufe der Zeit, wie insbesondere der Ort Mahmutlu Köyü zeigt.

- 3) Im Jahre 1939 wird durch Erdbeben die gesamte alte Stadt Erzincan samt Bevölkerung vernichtet, wobei es 45.000 Tote gegeben haben soll. Und wieder ist durch einen Schicksalsschlag ein Freiraum geschaffen worden. Neu-Erzincan entsteht nicht in einer Kontinuität zur untergegangenen Stadt, sondern wiederrum rücken Sunna- und Alevi-Dörfler nach und begründen eine neue Stadt. Begründet wird diese erneute Wanderung durch einen weiteren Bevölkerungsdruck in den Dörfern.

Es wanderten alevitische Familien, etwa aus Mahmutlu Köyü und anderen Dörfern zu. Die Aleviten blieben mit etwa 45 % dennoch in der Minderheit. Zugleich bildete sich ein rechtskonservativer, von Sunniten dominierter Verwaltungsapparat heraus.

- 4) Erzincan wird irgendwann nach dem 2. Weltkrieg Garnisonsstadt. Eine eigene Industrie wird nicht entwickelt, somit sind die etwa 250.000 Einwohner völlig abhängig von der Armee.
- 5) Wiederrum bedingt durch die hohen

Geburtenzahlen bringen die letzten Dekaden eine erneute Wanderungsbewegung türkischer und Sasa Aleviten aus der Region Erzincan (u.a. Divrigi und die Landschaft Tunceli) nach Erzincan, Sivas, Ankara und Istanbul. Ein Beispiel ist der bekannte alevitische Gelehrte Sinasi Koc<sup>2</sup> aus dem Dorf Pertek bei Tunceli, welcher später nach Ankara verzog.

Wiederrum türkisieren sich die zugezogenen alevitischen Sasa, wobei in diesem Zusammenhang ungeklärt bleiben soll, ob sie es freiwillig oder gezwungenermaßen tun.

6) Die geschilderte Wanderungsbewegung greift ab 1960, verstärkt ab 1970 auf Deutschland über. Viele türkische und Sasa Aleviten aus der Region Erzincan (einschließlich Dersim) suchen ihr Glück in Deutschland, aber auch in Österreich, der Schweiz, den Niederlanden und Belgien. Hauptursache für diese Wanderung ist wiederum die hohe Geburtenrate (5 - 10 Kinder). Um 1984/85 kehrt ein Teil zurück, der Rest bleibt jedoch in Deutschland. Gerade in Erzincan findet man jede Menge sog. "Almancilar" (Deutschländer oder Deutschlinge), sei es in Restaurants, Cayhane (Teehaus) oder Werkstätten. Weiter muß festgestellt werden, daß ohne Unterstützung der Aleviten aus Deutschland viele Dörfer nicht mehr existieren könnten.

7) Nähere Nachforschungen über das Groß-Dorf Pülümür und die Landschaft Dersim ergeben daß Sasae Aleviten nicht allein in die türkischen Großstädte und in die Industriezentren der Bundesrepublik migriert sind, sondern auch, etwa um 1970, in ländliche Gebiete Thraziens, Westanatoliens, Mittelanatoliens und des Hatays umgesiedelt worden sind. In diesen

neuen Siedlungsgebieten sind sie sodann einem verstärktem Sunnitisierungs- und Türkisierungsdruck ausgesetzt worden. Beispiele hierfür sind u.a. die Dörfer Zengen zwischen Nigde und Eregli und Kirikhan im Hatay.

8) Türkische Alevi-Dörfer sind ebenso einem verstärkten Sunnitisierungsdruck ausgesetzt, da der Religionsunterricht an den Dorfschulen und im städtischen Gymnasium ausschließlich ein sunnitischer ist; weil der Staats- und Administrationsapparat von Sunniten dominiert wird und weil den Alevi-Dörfern häufig Sunni-Moscheen<sup>3</sup> aufgezwungen werden!

9) Sasa Alevi-Dörfer sind zusätzlich einem Türkisierungsdruck ausgesetzt, da in den Dorfschulen Sasa<sup>4</sup> keine Unterrichtssprache ist, alle Fächer werden in Türkisch unterrichtet. Dieser Druck zeitigt, wie das Dorf Pülümür zeigt, gewisse Erfolge.

10) Der Alevismus-Bektaschismus<sup>5</sup> ist als lebendige, praktizierte Religion fast erloschen. Nur der Name und Erinnerungen sind geblieben. Wie einst Jesus liegt der Alevismus in einer Felsenkammer<sup>6</sup> und es stellt sich die Frage ob und wann jemand den Felsen wegrollen wird.

11) Das türkische Fernsehen und die Informationen der bereits genannten Deutschländer haben die Alevi-Dörfler keineswegs aktiver und forscher werden lassen, ganz im Gegenteil, ein absoluter Frust hat sich breit gemacht. Es wird die Frage gestellt, warum man überhaupt noch in den primitiven Dörfern wohnt. Kommt es zu Unterstützungszahlungen durch die Almancilar und man will modernisieren, vergreift man sich oft in der

Zweckmäßigkeit und im Geschmack. Die begehrtesten Güter sind Beton, Wellblech und Autos geworden; dies gilt aber auch für die Sunni-Dörfer.

12) Die Alevi-Dörfer nutzen in kleinster Weise die vorhandenen Gewässer, den Boden und das Klima. Obst- und Gemüseanbau, Teichwirtschaft, Geflügelzucht und Waldwirtschaft wären fast überall möglich. Lieber aber bleibt man auf Schaf- und Ziegenzucht beschränkt und betreibt hierzu eine radikale Entwaldung. Beispiele hierfür sind Höböğ und Balyayla im Dersim. Die Dörfer in der Talebene des Firat, wie Mahmutlu Köyü bei Erzincan haben sich völlig auf Zuckerrüben spezialisiert und sind dadurch in eine totale Abhängigkeit zur Zuckerfabrik geraten. Als Fazit bleibt festzuhalten, daß die Alevi-Dörfler einen Teil ihrer ökonomischen Misere durchaus selbst verschuldet haben.

Zu diesen 12 Punkten über die Region Erzincan incl. Dersim gesellen sich drei gesamtstaatliche Ursachen, welche auf die Region und auf ihre türkischen und Sasa Aleviten ihre Auswirkungen haben:

- a) Die Bevorzugung des Sunnismus durch den türkischen Staatsapparat ist ein klarer Verstoß gegen den "Kemalismus"<sup>7</sup>.
- b) Einer Minorität wie den Sasa Aleviten, wie groß oder klein sie auch sein mag, ihre kulturelle Autonomie zu verweigern, verstößt gegen die Türkische Verfassung, Demokratie und insbesondere die Menschenrechte.
- c) Die Großregion Erzincan mit Divrigi und Tunceli ist von der staatlichen Zentrale bisher total vernachlässigt worden. Aufforstungen und Staudambau am Firat wären vonnöten, gekoppelt mit

kulturbautechnischen Maßnahmen wie Obstanbau, Fischzucht, Geflügelzucht, Feldwegebau und Erosionsverhinderung für die Alevi- und Sunni-Dörfer. Dies darf aber wiederum nicht dazu führen, daß die Aufforstung verfehlter Monokulturen bei Tunceli und der Stauseebau am Keban dazu dienen, die alevitische Bevölkerung radikal zu reduzieren, während die sunnitische Bevölkerung davon alleine den Profit davon trägt.

Die Garnison von Erzincan könnte z.B. als Arbeitsarmee für Aufforstung und Stauseebau sowie andere kulturtechnische Maßnahmen eingesetzt werden. Bis jetzt aber sitzen die Offiziere und Mannschaften in Erzincan unproduktiv und völlig nutzlos herum. Der Einsatz der Armee bei diesen wichtigen Arbeiten, könnte ein wenig die kurzsichtigen und asozialen Maßnahmen des türkischen ordoliberalen<sup>8</sup> Wirtschaftssystems mildern. Wie das Erdbeben im März 1992 gezeigt hat, ist der türkische Staat nicht in der Lage oder Willens dieser Region ernsthaft zu helfen.

Es bleibt zu hoffen, daß der Leser nach diesen Ausführungen einen kleinen und bescheidenen Überblick in den Alevismus-Bektaschismus gewinnen konnte. Die Palette an deutschsprachiger Literatur zu diesem Thema ist zwar immer noch sehr klein, wächst aber beständig<sup>9</sup>.

*Manfried Backhausen, Jahrgang 1952, Diplom-Verwaltungswirt, Amtsrat im Ministerium für Arbeit, Gesundheit und Soziales NW in Düsseldorf; Dozent am Institut für Öffentliche Verwaltung NW in Hilden; publiziert u.a. zu den Themen Judaica, Regionalgeschichte, Genealogie und Islam.*

*Dieser Artikel ist ein überarbeiteter Auszug des Autors Manfred Backhausen aus seinem Buch: Alevismus - Eine Alternative zum orthodoxen Islam, Verlag Halil-Ibrahim Cevahir, Ahlen/Westf., 1992;*

- 1) Die Armenier waren die größte geschlossene christliche Gruppe in der Türkei.
- 2) Sinasi Koc ist im Jahre 1990 in Deutschland verstorben, wurde aber in der Türkei beigesetzt.
- 3) Aleviten benutzen grundsätzlich keine Moscheen.
- 4) Offiziell leugnete die türkische Regierung bis 1991 die Existenz sowohl des Kurdischen wie des Sasa Volkes und bezeichnete sie als "Bergtürken". Aus diesem Grunde war selbst das Zitieren von Karl-May-Texten in der Türkei verboten, was eine deutsche Journalistin schmerzlich zu spüren bekam.
- 5) Der Bektaschismus war lange Zeit die bekannteste Form des Alevismus.
- 6) Nach Ansicht des Autors lag Jesus nicht in einer Grabkammer, sondern wurde in einer Höhle vor seinen Peinigern versteckt. Von hier brach er schließlich zu seiner Wanderung auf, die ihn über Damaskus bis nach Kaschmir führte. Näheres hierzu siehe u.a. Ghulam Ahmad: Jesus starb in Indien, Verlag Der Islam, Frankfurt; Nasir Ahmad: Jesus im Qur-an, Verlag Der Islam, Frankfurt; Nasir Ahmad: Die Wahrheit über die Kreuzigung Jesu, Verlag Der Islam, Frankfurt; Jesus in Kaschmir, Verlag Der Islam, Frankfurt; Faber-Kaiser: Jesus lebte und starb in Indien; Gerald Messadie: Ein Mensch namens Jesu; Franz Alt: Starb Jesus gar nicht am Kreuz? in Bunte Illustrierte, wahrscheinlich 1989; Olaf Ihlau: Das Geheimnis um den Propheten Yuz Asaf in Süddeutsche Zeitung vom 1./2. Juni 1983; sowie in dem noch zu veröffentlichenden Manuskript des Autors "Die christlichen Grabstätten Jesu in Jerusalem -Grab oder Versteck?-"
- 7) Abgeleitet von Mustafa Kemal, der Ehrenname "Atatürk" (Vater der Türken) wurde ihm erst später verliehen. Er wurde im ehemals türkischen Saloniki geboren. Neben dem Militär waren Hauptstützen seiner laizistischen Republik die Aleviten-Bektaschiten Anatoliens. Obwohl sich nach seinem Tode alle Regierungen auf den sog. "Kemalismus" berufen, findet seit Jahrzehnten ein Verrat an eben diesem Kemalismus durch türkische Politiker und Militärs statt, was sich unter anderem in der Verfolgung der Aleviten ausdrückt. Mehr über Atatürks Ideen vermittelt u.a.: Gürbüz D. Tüfekci: Universality of Atatürk's Philosophy, Pan Matbaacilik, Ankara, 1981.
- 8) Der Ordo-Liberalismus geht davon aus, daß alle gesellschaftlichen, sozialen, kulturellen Probleme etc. ausschließlich durch die freien Kräfte des Marktes gelöst werden können bzw. müssen.
- 9) zu empfehlen sind:
  - Anton Josef Dierl: Geschichte und Lehre des anatolischen Alevismus-Bektaschismus, Dagyeli Verlag, Frankfurt, 1985 ;
  - Mehmet F. Bozkurt: Das Gebot, Mystischer Weg mit einem Freund, E.B.-Verlag Rissen, Hamburg, 1988;
  - Gerhard Schweizer: Die Derwische, Heilige und Ketzler des Islam, Verlag Das Bergland-Buch, Salzburg, 1980;
  - Gerhard Schweizer: Die Janitscharen - Geheime Macht des Türkenreichs, Amalthea Verlag, Wien-München, 1984;
  - Manfred Backhausen: Alevismus - Eine Alternative zum orthodoxen Islam, Verlag Halil-Ibrahim Cevahir, Ahlen/Westf., 1992;

## **DIE DIMILI ETHNIZITÄT**

### **Kahraman G.**

Weder in Deutschland noch in der Türkei gibt es bisher ein Studienfach "Inter-ethnische Beziehungen". Es liegen auch keinerlei vernünftig gegliederten Quellen über die Territorien Ost- und Südanatoliens vor, was aus der Sicht der Gesellschaftswissenschaften zu bedauern ist. So rufen wir prominente Wissenschaftler und Forscher auf, sich dringend dieser Thematik anzunehmen und sie wissenschaftlich zu erforschen. Wir sind der Ansicht, daß die Gegebenheiten und Realitäten unseres Landes den Gesellschaftswissenschaften ein Anliegen sein müßten.

Die Öffentlichkeit mit durchschnittlicher Allgemeinbildung geht heute immer noch davon aus, daß alle Einwohner der Türkei auch Türken seien; die Existenz anderer Minderheiten, Kurden, Armenier, Dimili (Zaza) u.a. ist ihr wenig oder gar nicht bekannt.

In der Türkei drängt die Dimili-Frage wegen ihrer Aktualität auf eine stärkere wissenschaftliche Beachtung hin, wie es bereits auch mit der Kurden-Frage der Fall ist und wie es mit weiteren ethnischen Gruppen, wie Armeniern, Lasen und Tscherkesen wird geschehen müssen.

Die Dimili-Bevölkerung zeigt eine eigene Ethnizität. Im folgenden verdeutlichen wir anhand einiger Fakten, in welchem Sinn wir "Ethnizität" verstehen. Hier zunächst eine Definition von Ethnizität: "Ethnizität ist so wirksam, weil über sie Interessen und Gefühle miteinander verknüpft werden können, sie schafft gemeinsame Identifikation über sinnlich erfahrbare Dinge, wie Sprache, Religion, Bräuche, Essen, Musik und Namen.

Das Territorium der Dimili erstreckt sich in Ostanatolien über die Provinzen Siverek (Urfa), Gerger (Adiyman), Pötürge, Arapgir (Malatiya), Kangal, Hafik, Zara, Susehri (Sivas) und Refahiye (Erzincan) vorbei am Gebiet von Kelkit und Bayburt nach Tercan und Hınıs (Ezurnum). Zum Territorium der Dimili gehören ebenfalls Varto (Mus), Mutki (Bitlis), Sasan (Siirt) und davon südlich Lice, Hani, Dicle, Egil, Cermik, Cüngüs und Siverek. In diesen Provinzen bilden Dimili-Bewohner die Mehrheit, ebenso wie in den Städten Bingöl, Diyarbakir, Elazığ, Erzincan und Tunceli.

In der Türkei stellen traditionell die Türken gefolgt von den Kurden die größte ethnische Bevölkerungsgruppe dar; drittgrößte Gruppe sind die Dimili.

Von den in Ost- und Südanatolien lebenden ethnischen Gruppen sind die Kurden und die Dimili größte Bevölkerungsgruppe. Das Bewußtsein einer eigenen Identität der Dimili wächst.

Die Dimili unterteilen sich in sunnitische und alevitische Dimili, welche beide eine Gruppe von Menschen mit gemeinsamem Kulturbesitz, mit gemeinsamen historisch-geschichtlichen und auch aktuellen Erfahrungen bilden. Die sunnitischen und alevitischen Dimili gehen von einer ihnen gemeinsamen Herkunft aus und haben auf dieser Basis ein bestimmtes Identitätsbewußtsein und ein Bewußtsein von Solidarität entwickelt.

Bereits die Vorstellung einer gemeinsamen Herkunft ist für ethnische Gruppierungen von entscheidender Bedeutung: Abstammungsgemeinschaften, selbst wenn sie nicht real, sondern nur in der Vorstellung bestehen, haben diese herausragende Bedeutung (Weber 1972, S. 237). Wenn eine Gruppe im Integrationsprozeß mit anderen ihre Identität behauptet, schließt dieses immer Kriterien von Zugehörigkeit und Symbole von Zugehörigkeit und Ausschluß mit ein. Eine ethnische Gruppe wird unter anderem definiert durch die ethnische Grenze; der für diese Gruppe

---

typische kulturelle Stoff ist nicht das entscheidende Kriterium.

Es liegen Reiseberichte von ausländischen Reisenden über die Struktur der von Dimili bewohnten Gebiete vor, in denen der Dimili-Bevölkerung eine eigene ethnische Struktur bescheinigt wird. Armenische Reisende haben diese eigene ethnische Struktur unzweideutig beschrieben.

Der amerikanische Konsul von Diyarbakir, Taylor, schreibt über die Dimili in Dersim, daß sie die moslemischen Glaubensriten nicht praktizieren, sie gehen nicht zur Moschee, erfüllen nicht die moslemischen Gebetsauflagen, feiern keinen Ramadan, sind nicht alkoholabstinent, feiern ihre Feste gemeinsam mit beiden Geschlechtern, die Frauen bewegten sich unverschleiert und ohne Kopftuch in der Öffentlichkeit.

Caucasian Battlefields schreibt in seinem Buch "A history of the wars on the Turco-Caucasian border 1828-1921", daß die Dersim-Zazas (Dimili) keine Kurden, sondern ein eigenständiger, seßhafter Menschentypus seien, die eine uralte Ethnizität repräsentierten. Die historisch ältesten Stämme im Dersim-Gebiet sind die Zaza (Dimili), gleichzeitig die älteste Rasse aus Vorderasien.

Wie definieren die Dimili ihre eigene kulturelle Identität? Wodurch unterscheiden sich die Dimili von anderen ethnischen Gruppen? Wie werden die Dimili von anderen ethnischen Gruppen definiert?

Voraussetzen für die Suche nach einer spezifischen kulturellen Identität dieser Minderheit ist, daß die Erforschung ihrer Identität als eine wissenschaftliche Arbeit zugelassen und eingestuft wird. In der türkischen Republik wurde dieses Thema nie erwähnt oder gar diskutiert; das Vorhandensein einer kulturellen Identität einer Minderheit beschwört Ängste vor einer Spaltung der Republik herauf. Unter den konservativen Politikern ist trotz der Rede von der "kurdischen Realität" die Wahrnehmung der Existenz anderer Minderheiten noch tabu. Rassistisch und faschistisch orientierte Politiker sprechen zwar von einer "kurdischen Nation", sie leugnen jedoch das Vorhandensein einer kulturellen kurdischen Identität. Ignoriert wird auch die Existenz einer kulturellen Identität der Dimili, obwohl die Dimili das Recht auf Ausübung ihrer eigenen Sprache und Kultur fordern.

Ein wissenschaftlicher Arbeitsansatz zur Erforschung von Minderheiten-Identitäten wäre, daß ein Kulturbegriff geschaffen werden würde, der die besondere historische Ausprägung von Kultur und Identität beleuchtet. "Wenn und soweit die Einstellung des sozialen Handelns ... auf subjektiv gefühlter (affektuellem oder traditioneller) Zusammengehörigkeit der Beteiligten beruht, soll eine soziale Beziehung Vergesellschaftung heißen, ebenso, wenn und soweit die Einstellung des sozialen Handelns auf rational (wert- oder zweckrational) motivierten Interessenausgleich oder auf ebenso motivierter Interessenverbindung beruht" (Weber 1972, S. 21).

Weiterhin gibt Weber folgende Definition: "Wir wollen solche Menschengruppen, die aufgrund von Ähnlichkeiten des äußeren Habitus oder der Sitten oder beider, oder von Erinnerungen an Kolonisation und Wanderung einen subjektiven Glauben an eine Abstammungsgemeinschaft hegen, ... ethnische Gruppen nennen, ganz einerlei, ob eine Blutgemeinschaft vorliegt oder nicht" (ebd. S. 273). Die traditionelle und kulturelle Identität ist besonders für Minoritäten von großer Bedeutung. Ethnisches Selbstbewußtsein ist nicht an die eigene Sprache gebunden. Auch die Religion kann als Symbol der ethnischen Zugehörigkeit fungieren, wie das Beispiel Nordirland zeigt (vgl. Grant, 1987). Bei den Dimili z.B. wird die ethnische Zugehörigkeit vorrangig durch

alevitische religiöse Symbole demonstriert. Gruppen können ihre Identität auf die verschiedenste Weise ausdrücken. Es ist interessant zu beobachten, daß sich bei der Dimili-Bevölkerung in der Fremde eine ethnische Identität aus Sprachsymbolen entwickelt, die die religiös unterschiedlich eingestellten sunnitischen und alevitischen Dimili verbindet. Neben religiösen Symbolen ist die Sprache das stärkste Identitätssymbol. Auf Symbole dieser Art wird zurückgegriffen, um gefühlte, aber noch nicht präzise dargestellte Gemeinsamkeiten zu demonstrieren.

Thernstrom schlägt in seiner "Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups" 1980 vierzehn Charakteristika vor, die in variiertem Zusammenstellung für ethnische Gruppen bezeichnend sein können:

- 1) gemeinsame geographische Herkunft
- 2) Einwandererstatus ("migratory status")
- 3) Rasse
- 4) Sprache / Dialekt
- 5) religiöser Glaube
- 6) Verbindungen, die über Verwandtschaft, Nachbarschaft oder die Gemeinde hinausgehen
- 7) gemeinsam geteilte Traditionen, Werte und Symbole
- 8) Literatur, Folklore und Musik
- 9) Essensvorlieben
- 10) Muster der Siedlungs- und Arbeitsweise
- 11) Sonderinteressen in Bezug auf Politik im Heimatland und in den USA
- 12) Institutionen zur Sicherung und Aufrechterhaltung der Gruppe
- 13) ein inneres Gefühl der Unterschiedlichkeit (distinctiveness)
- 14) die Wahrnehmung der Unterschiedlichkeit von außen her;

Der Realitätsgehalt des Ethnischen wird auch durch Beiträge der Ethnopschoanalyse gestützt. Devereux nimmt ein "ethnisches Unbewußtes" an, und zwar mit folgender Begründung: "Jede Kultur gestattet gewissen Phantasien, Trieben und anderen Manifestationen des Psychischen den Zutritt und das Verweilen auf bewußtem Niveau und verlangt, daß andere verdrängt werden. Dies ist der Grund, warum allen Mitgliedern ein und derselben Kultur eine gewisse Anzahl unbewußter Konflikte gemeinsam ist ..." (Devereux 1982, S.12).

Es erscheint mir, daß das "ethnisch Unbewußte" bei den Dimili begründet ist im Ursprung ihrer religiösen Überzeugung, in der viele christliche, hauptsächlich von den Armeniern übernommene Elemente enthalten sind. Diese Elemente sind entweder übernommen im Verlaufe einer Verschmelzung mit den Vorstellungen der extremen Shi'a oder sie wurden von dem in Dersim lebenden armenischen Bevölkerungsanteil direkt übernommen. (vgl. G.S. Asatrian und N.Kh. Gevorgian).

Die Kultur dient der Deutung des gesellschaftlichen Lebens und damit der Orientierung des Handelns. Sie enthält die "Landkarten der Bedeutung" für die jeweilige Gruppe (Clarke 1979, S.122).

Obwohl diese Ethnizität kulturelle Manifestationen sichtbar werden ließ- durch ihre eigene Sprache, spezifische religiöse Symbole und ein abgrenztes Territorium- leugneten die Kemalisten



diese soziale Tatsache. Von "der Bedeutung der Sache" her betrachtet haben sich auch in der Türkei Bedingungen entwickelt, die auf eine stärkere wissenschaftliche Beachtung von Ethnizität hindeuten. Langsam zeigt sich, daß die bis jetzt nicht beachteten Ethnizitäten wie Dimili, Kurden, Armenier, Lazen, Araber, Cerkezen usw. in der Forschung der Ethnologen, Politologen, Pädagogen, Soziologen an Bedeutung gewinnen. Es ist zu hoffen, daß durch die Ethnizitätenforschung eine öffentliche Diskussion dieses Problems in der modernen Türkei in Gang gesetzt wird.

**Literatur**

Asatrian, G.S. and Gevorgian, N. KH.: Zaza Miscellany: Notes on Some Religious Customs and Institutions. In: *Acta Iranica*, Leiden Holland 1988.

Auernheimer, G.: Einführung in die interkulturelle Erziehung, Darmstadt 1990.

Clarke, J.( u.a.):Jugendkultur als Widerstand, Frankfurt/M 1979.

Devereux, G.: Normal und anormal. Aufsatz zur allgemeinen Entnopsychiatrie, Frankfurt/M 1974.

Grant, N.: Bildung und Erziehung für eine multikulturelle Gesellschaft. In: *Erziehung in der multikulturellen Gesellschaft*, VE-Info., Nr. 17, S. 27 ff, ...1987.

Weber, M.: Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen 1972.

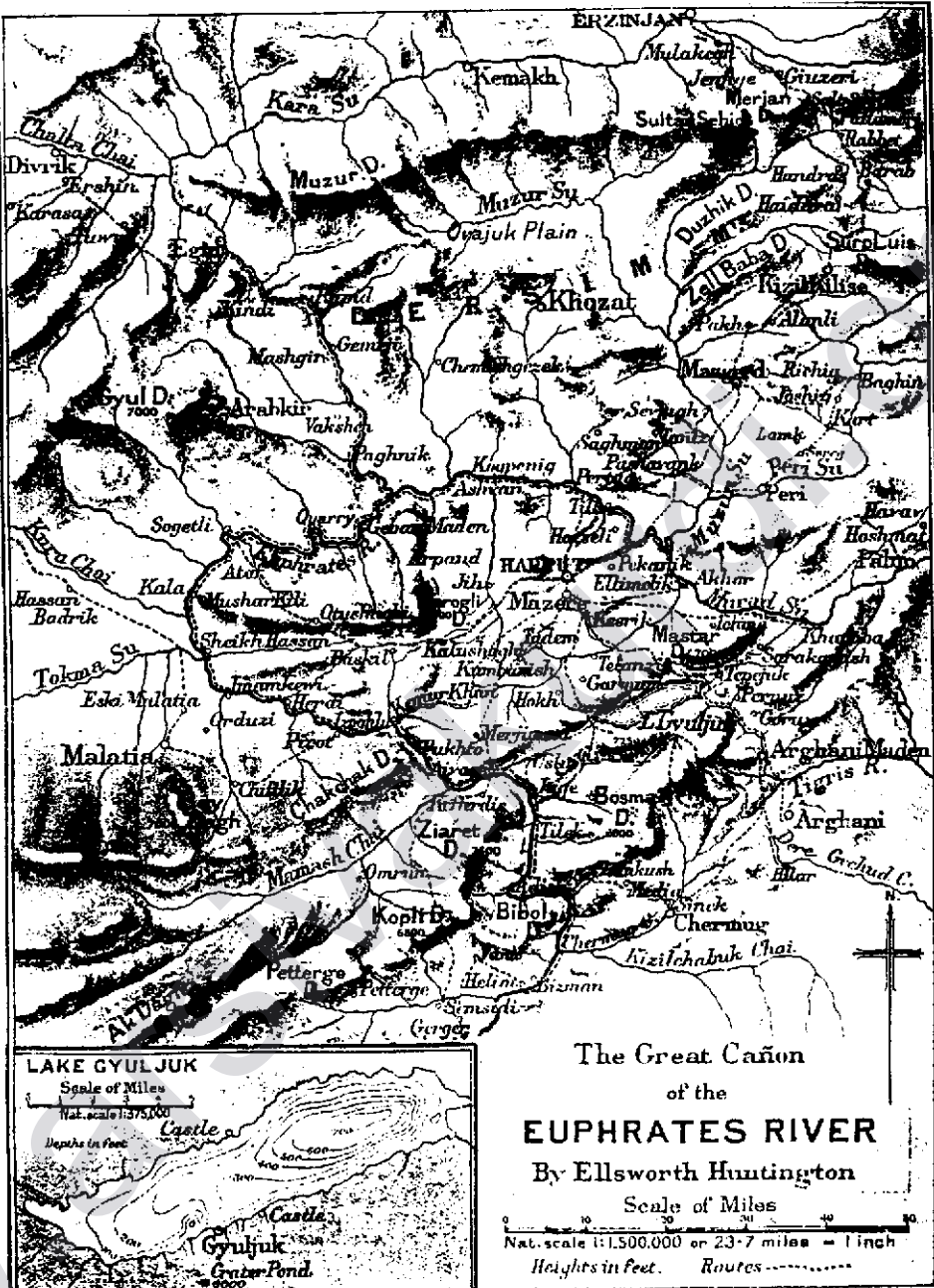


Abb. 1 Ellsworth Huntington, *The Great Canon of the Euphrates River*. G.J., voll. XX No.2 (Augus. 1902), S. 17'

## GULBAHARE

### *Kemal Astore*

Bis sie in ihr 16. Lebensjahr eintrat, hatte er ein ruhiges Gewissen.

Auch wenn die deutschen Mädchen und Jungen sich draußen, auf den Schulhöfen und auf Partys umklammerten und küßten, waren seine Gedanken über seine Tochter weit davon entfernt. Dennoch dachte er darüber nach, daß auch sie groß und heiratsfähig geworden sei, und es könne ja vorkommen, daß sie von denen etwas abguckt und sich verliebt.

Ihr Vater war der Ansicht, er kenne sich in Deutschland gut aus; deshalb hielt er sich auch von dieser Lebensart fern, und äugte immer wieder nach seiner Gulbahare. Wenn er abends von der Arbeit oder vom Teehaus nach Hause kam, wollte er sie belehren: "Hör mir zu! Wenn du von denen etwas Schlechtes nachmachst und ich über dich etwas Schlechtes zu hören bekomme, schneide ich dir die Haare auf beiden Seiten ab!"

Gulbahare stand sofort auf, lief schnell zu ihrer Mutter, legte den Kopf auf ihren Schoß und weinte. "Sieh dir das an, grundlos fügt er schon wieder unseren Herzen Kummer zu", entgegnete Gulbahares Mutter Yosma. Daraufhin wurde er wütend, stand abrupt auf, ging in Wohnzimmer aufgeregt hin und her, und brüllte sie an: "Sei du bloß ruhig, du hast von nichts eine Ahnung. Das uns etwas Schlimmes widerfahren kann, verstehst du nicht. Wir haben Ehre und Würde, die Nachbarn würden uns mit Gerüchten in den Ohren liegen." Yosma wieder sprach: "Nichts wird passieren, sei du nicht so von Sorgen geplagt; sie ist kein Kind mehr, und sie kann wohl unterscheiden, was gut und was schlecht ist." "Nein", schrie der Vater Eli, "du bist eine Frau und verstehst nichts davon!"

Abends, immer wenn sie zu dritt vor dem Fernseher saßen, und obwohl sie kaum deutsch verstanden, hatten sie von den Bildern schon genug. Wenn sich manchmal im Film ein Mann und eine Frau küßten, stand Eli immer gleich auf, schaltete das Programm um, schimpfte und fluchte. Als Eli noch alleine in Deutschland lebte, galt seine größte Sorge Tochter und Frau in der Heimat. Später holte er sie zu sich und hatte keinerlei große Sorge mehr. Er hatte eine schwere Arbeit, die in drei Schichten eingeteilt war. Gesicht, Hände und Füße waren von dunklen Staubkörnern immer völlig geschwärzt, wenn er herauskam. Man hätte meinen können, er wäre ein Geschirrzinker, so wie er einmal im Jahr in mein Heimatdorf kam. Trotz der schweren körperlichen Arbeit hielt er durch. Wegen seiner Tochter und seiner Frau ging er mit Freude zur Arbeit und kam mit der gleichen Freude nach Hause zurück.

Wenn er eine Frage im Kopf hatte, so ging es immer um seine Gulbahare. Denn wenn

seine Tochter einen Beruf lernen würde, würde sie ihm verdorben vorkommen. Andererseits wollte er natürlich, daß sie eine Ausbildung machte und dann am liebsten als Sekretärin in einem Büro arbeiten würde. Ohne Ausbildung würde sie heiraten und Hausfrau werden. Das letzte schien ihm ein glänzender Ausweg. Gulbahare schlief immer im Wohnzimmer. An jenem Abend hörte sie während der Nacht etwas aus dem Schlafzimmer der Eltern. Leise stieg sie aus dem Bett, schlich sich auf Zehenspitzen an die Tür und lauschte. Sie stritten. Als sie erkannte, worüber sie stritten, wandte sie sich um, legte sich wieder ins Bett und began zu weinen. Ihre Tränen benetzten das buntgeblümete Kopfkissen und es war ihr plötzlich, als sei sie im Heimatdorf.

Koffer, Kartons und andre Sachen lagen in der Mitte des Wohnzimmers. in seiner Hand hatte Eli zwei Flugtickets: "Wo ist sie, warum kommt sie denn nicht?" "Sie ist gleich zurück, sie verabschiedet sich nur gerade von den Nachbarn", sagte Yosma. Eli dachte, womöglich sitze sie beleidigt im Hinterzimmer. Er packte den Koffergriff, und als er zur Tür hinaus gehen wollte, begegneten ihm Gulbahare und die Nachbarin Helga. Gulbahare hielt sich an Helgas Hand fest und verbarg sich hinter ihrem Rücken. "ALI!?" sagte Helga, "so geht das nicht, Eli, sie ist doch erst sechzehn, seit Jahren ist sie hier und hat sich an dieses Leben gewöhnt, so geht das wirklich nicht, Eli!" Elis Gesicht wechselte mit einem Mal seine Farbe. Auch wenn er außer für die Arbeit und das Geld kein besonders herzliches Verhältnis zu den Deutschen hatte, so flößten sie ihm dennoch Respekt ein. Zunächst schwieg er, sagte dann aber in seinem "eigenen", gebrochenen Deutsch: "Meine Familie, ich Vater von Familie!" Helga schwieg, starrte Yosma an. Gulbahare streckte den Kopf hinter Helga hervor und sagte heulend: "Ja, warum schickst du mich weg, wenn ich dorthin gehe, was soll ich bloß dort im Dorf machen?" Eli fuhr sie an: "Sei ruhig!" "Schau dir das an, wie er auf sie losgeht, schämst du dich denn nicht vor der Nachbarin?" ließ sich Yosma vernehmen. "Streck deine Zunge nicht so weit hervor, sonst nehme ich dich unter die Füße", schimpfte Eli. Yosma kreuzte die Arme und schwieg. in diesem Augenblick hupte draußen das Auto. Elis Kewra trat ein, schwenkte den Autoschlüssel und sagte: "Seid ihr fertig, dann los, laßt uns fahren!" Eli nahm noch einen Karton unter den Arm, Kewra packte die andren Sachen und es ging zur Tür heraus. Gulbahare sprang zu ihrer Mutter, sie umklammerten sich und weinten. Die Mutter strich ihr mit den Händen über den Kopf, trocknete ihr die Tränen ab, und tröstete sie: "Nicht so schlimm, meine liebe Tochter. Wenn du gegangen bist, komme ich nach. Schau, wir haben nur noch zwei Monate bis zum Sommer, dann sind wir mit deiner Großmutter und deinem Großvater alle wieder zusammen. "

Von draußen rief Eli: "Nun, nun kommt endlich!" Sie gingen hinaus. Die Tränen liefen Gulbahare voran, so kam sie zum Auto. Als sie hinten einsteigen wollte, rief ihr Helga nach: "Gulbahare!" Gulbahare lief auf Helga zu und sie fielen sich in die Arme. Helga traten die Tränen in die Augen. Da sah Eli, daß auch die Augen der Deutschen Menschen nicht immer trocken sind. Sie stiegen ein, langsam fuhr Kewra auf den großen Parkplatz vor dem Haus, drehte zwei Runden, und alsbald entschwanden sie mit winkenden Händen und schwenkenden Taschentüchern hinter dem benachbarten Schwimmbad.

**KOREMORE - DIE BLINDSCHLEICHE**

Als die Blindschleiche auf die Erde kam, gab ihr der Herr der Erde einen Diamanten. Wenn sie Hunger hat, so soll sie sich im Glanz des Diamanten ernähren.

Die Blindschleiche ist blind. Tagsüber schläft sie. Über Nacht wandert sie. Man sagt, die Blindheit der Blindschleiche komme vom Sonnenschein.

Doch die Blindschleiche sieht im Dunklen, in der Finsternis der Nacht. Erst wenn die Dunkelheit anbricht, kommt sie aus ihrem Versteck und wandert. Dort, wo sie eine fruchtbare Stelle sieht, hält sie an, holt unter ihrer Zunge den Diamanten hervor, legt ihn auf den Boden, und in seinem Lichte frißt sie.

Wenn einer der Blindschleiche begegnet, sich niederbeugt, ihren Diamanten wegnimmt, flüchtet, hinter die sieben Berge gelangt, würde die Blindschleiche ihn aufsuchen und dort, hinter den sieben Bergen finden und ihren Diamanten zurücknehmen. Wenn die Blindschleiche auf ihrem Weg Baum und Strauch, Fels und Stein und den Vogel fragt; Berg, Strauch, Stein, Vogel..., sie alle würden anfangen zu sprechen und ihr Antwort geben, wo der Diamant gerade sei.

Wenn aber ein Anderer kommt, sieht, daß die Blindschleiche gerade an einer fruchtbaren Stelle frißt, sich niederbeugt, ihren Diamanten wegnimmt, sich schnell davonmacht, an den Fluß gelangt und ihn überquert, würde die Blindschleiche ihm folgen, an den Fluß kommen, und den Fluß fragen:

"Höre Fluß, jemand hat mir meinen Diamanten geraubt und ist davongerannt, sag mir, ob du ihn gesehen hast und ob er dich überquert hat?"

Auch der Fluß würde anfangen zu sprechen und ihr Antwort geben:

"Ja, er kam und ging, in seiner Hand hielt er einen Diamanten, und so überquerte er den Fluß. Aber der Fluß, den er überquerte, war ein anderer, dessen Wasser schon verflossen ist. Jetzt bin ich an seiner Stelle mit neuem Wasser.

*Eine mündlich überlieferte alte Volksfabel in Zaza-Sprache aus dem Dersim Gebiet. Die Originalfassung ist in Seite 14.*

*Ins Deutsche übertragen von Hasan Dewran.*

---



---

## KURZE KULTURELLE NACHRICHTEN

---



---

### \* Zaza Kulturtournee verboten

Die vom 30. Oktober bis 13. November 1993 geplante Dersim Kulturtournee wurde nach Angaben der Zeitschrift *Desmala Sure* durch die "Kurdische Arbeiter Partei" (PKK) verboten. In einem Flugblatt appellierte *Desmala Sure* an die Öffentlichkeit und protestierte gegen das Vorgehen der PKK, indem sie der PKK vorwarf, noch in einer Zeit, wo sie in der Opposition ist und von dem türkischen Staat verfolgt wird, sich gegen Zaza (Dimili) - Kultur zu stellen und dieser mit Gewalt zu drohen, anstatt als eine Organisation des unterdrückten kurdischen Volkes solche Veranstaltungen zu unterstützen.

Die oben genannte Kulturtournee - wie sie in der türkischen Tagespresse mehrmals angekündigt war - sollte in den folgenden Städten Berlin, Wien, Bielefeld, Frankfurt, Kassel, Brüssel u.a. stattfinden. An dieser Tournee sollten auch der Bürgermeister der Stadt Tunceli (Dersim) und zahlreiche Zaza-Sänger und -Künstler teilnehmen.

### \* Zaza-Lieder im WDR

Am 23. November 1992 strahlte der WDR Köln im Rahmen der Sendereihe "Von Bosphorus bis Gibraltar" Liebeslieder der Zazas aus. Durch das Program führten Michael Kleff und der in Bonn lebende Zaza-Lyriker Kemal Astore.

In der gleichen Sendereihe wird am 3. Mai 1993, (von 18.07 bis 19.00 Uhr im WDR 5), "Hochzeitslieder und -musik der Zazas" gesendet.

### \* In "Germanistischen Mitteilungen"

Prof. Hans Werner Panthel von der Universität Ontario/Kanada veröffentlichte über das Lyrikbuch "Tausend Winde - ein Sturm" von Zaza-Lyriker Hasan Dewran einen umfangreichen Artikel unter dem folgenden Titel: "Hasan Dewrans Tausend Winde - Ein Sturm: Lyrische Intensität auf der Suche nach sozialer Akzeptanz" in der Zeitschrift "Germanistische Mitteilungen", 35/1992, Brüssel.

### \* In "Acta Orientalia"

Der in Berlin an der Technischen Universität tätige Zaza-Wissenschaftler Zilfi Selcan verfaßte in "Acta Orientalia", 5./1992 zum Nachlaß des Linguisten und Iranisten Prof. Karl Hadank einen Artikel, in dem er die Arbeiten von Karl Hadank zur Klassifizierung der westiranischen Sprachen, besonders der Zaza-Sprache, würdigt. Oskar Mann und Karl Handank waren die ersten Wissenschaftler, die sich näher und umfangreich mit der Zaza-Sprache beschäftigten. Die damals von Oskar Mann eingeleitete Studie wurde durch K. Hadank abgeschlossen. Sein Werk "Mundarten der Zaza. Hauptsächlich aus Siverek und Kor", Berlin 1932, stellt für die Zazas (Dimilen) eine Art Bibel dar.

**DERSA ZONÉ MA - III / ZAZAKI FÜR ANFÄNGER - III**  
(Fekê Mamekiye)

Nustoxe: **Rozsêne**

Waxt: Çele 1993

Ca: Almanya

**I. Çê ma**

Gule:

Çor domonê mi estê. Lazê mino pil des u ses sere dero. Çêna mina pile des u di sere dera. Çêna mina qize hot sere dera. Lazê mino qiz 'ponc sere dero.

*(Ich habe vier Kinder. Mein älterer Sohn ist sechzehn Jahre alt. Meine ältere Tochter ist zwölf Jahre alt. Meine jüngere Tochter ist fünf Jahre alt.)*

Ali:

Çê mi de ses domoni estê. Hire lazeki estê, hire çêneki estê. Çond domonê to estê?

*(Es gibt sechs Kinder in meiner Familie. Es gibt drei Jungen und es gibt drei Mädchen. Wieviele Kinder hast du?)*

Bese:

Zu biraê mi esto, vişt u di sere dero. Di waê mi estê. Waa mina pile des u new sere dera. Waa mina qize des u hire sere dera. Ez des u 'ponc sere derune. Tı çond sere dera?

*(Ich habe einen Bruder; er ist zweiundzwanzig Jahre alt. Ich habe zwei Schwestern. Meine ältere Schwester ist neunzehn Jahre alt. Meine jüngere Schwester ist dreizehn Jahre alt. Ich bin fünfzehn Jahre alt. Wie alt bist du?)*

**II. Qesê Newey**

laz  
lazek  
lazeki  
lazê mi  
lazê mino pil

çêna  
çêneke  
çêneki  
çêna mi  
çêna mina qize

**Neue Wörter**

Sohn / Junge  
Junge  
Jungen  
mein Sohn  
mein älterer Sohn

Tochter  
Mädchen  
Mädchen (plural)  
meine Tochter  
meine jüngere Tochter

sere	Jahr
çê	Haus, Familie
bıra	Bruder
wae	Schwester
çond	wieviel
Çond domonê to estê?	Wieviele Kinder hast du?
Tı çond sere dera?	Wie alt bist du?

## III. Çıturi vajime?

## Aussprache

/j/ - wie das zweite g in Garage.

Mesela

Almanki

jil  
jên  
laji

Sproß  
Sattel  
Söhne

IV.  
25

## Çıturi moreme?

1 ra hata 25

## Zählen

von 1 bis

Zonê Ma:

Almanki:

1	- zu (jü)	eins
2	- dı	zwei
3	- hire	drei
4	- çor	vier
5	- 'ponc	fünf
6	- ses	sechs
7	- hot	sieben
8	- hêgt	acht
9	- new	neun
10	- des	zehn
11	- des u zu	elf
12	- des u dı	zwölf
20	- vişt	zwanzig
21	- vişt u zu	einundzwanzig
22	- vişt u dı	zweiundzwanzig
25	- vişt u 'ponc	fünfundzwanzig

## V. Xo vira meke!

## Nicht vergessen!

Ez...-une  
 T1...-a  
 O....-o  
 A....-a

Ich bin  
 Du bist  
 Er ist  
 Sie ist

Ma...-ime  
 Sîma.-iyê  
 î....-iyê

Wir sind  
 Ihr seid  
 Sie sind

## VI. Nika t1 vaze!

A. 2, 4, 6, .....10

d1, çor, ses, hêşt, des

1. 1, 2, 3, .....10

2. 5, 10, .....25

3. 25, 23, 22, ..19

4. 11, 13, 15, ..23

5. 9, 8, 7, .....3

B. T1 çond sere dera?

Ez vişt sere derune.

1. Biraê to çond sere dero?

2. Waa to çond sere dera?

3. Çond waê to estê?

4. Lazê to çond sere dero?

5. Çond domonê to estê?



<i>Ware</i>	<b>ZAZAKI</b>	<b>TÜRKÇE</b>	<b>DEUTSCH</b>	<b>ENGLISH</b>	<b>FRANÇAIS</b>
Aa	ap	amca	Onkel	Uncle	oncle
Bb	bize	keçi	Ziege	she-goat	chèvre
Cc	cile	yatak	Bett	bed	lit
Çç	çım	göz	Auge	eye	oeil
Dd	dest	el	Hand	hand	main
Ee	dēs	on	zehn	ten	dix
Êê	dês	duvar	Wand	wall	mur
Ff	fek	ağız	Mund	mouth	bouche
Gg	ga	öküz	Ochse	ox	boeuf
Hh	her	eşek	Esel	donkey	ane
Iı	bılbıl	bülbül	Nachtigall	nightingale	rossignol
İi	isot	biber	Paprika	pepper	poivre
Jj	jil	filiz	Sproß	sprout	pousse
Kk	ko	dağ	Berg	mountain	montagne
Ll	linge	ayak	Fuß	foot	pied
Mm	manga	inek	Kuh	cow	vache
Nn	non	ekmek	Brot	bread	pain
Oo	ostor	at	Pferd	horse	cheval
Pp	puç	çorap	Strumpf	sock	chaussette
Qq	qatır	katır	Maultier	mule	mulet
Rr	ri	yüz	Gesicht	face	visage
Ss	soe	elma	Apfel	apple	pomme
Şş	şêr	aslan	Löwe	lion	lion
Tt	tire	oklava	Nudelholz	rolling-pin	rouleau
Uu	ustine	direk	Säule	column	colonne
Üü	lüye	tilki	Fuchs	fox	renard
Vv	verg	kurt	Wolf	wolf	loup
Ww	ware	yayla	Sommerweide	summer pasture	pature d'été
Xx	xılık	çömlek	Vase	vase	vase
Xx	xezale	gazel	Gazelle	gazelle	gazelle
Yy	yare	yar	Geliebte	darling	chérie
Zz	zarance	keklik	Rebhuhn	partridge	perdix

# Ware

## Zaza Dili ve Kültürü Dergisi Periodical for Zaza- language and culture

*"Das Zaza, ebenfalls eine nordwestiranische Sprache, wird mitten im Grenzgebiet der Kurmandschi-Sprecher gesprochen. Obwohl das Zaza kein Dialekt des Kurdischen ist, fassen sich die Zaza-Sprecher meist als Kurden auf... Kurden und Zaza bilden gemeinsam die größte Minderheitengruppe in der Türkei."*

Johannes Meyer-Ingwersen  
In: *Studium Linguistik*,  
S. 49, 2/1976

*Zaza: Sprecher eines mit dem Gorani verwandten iranischen Idioms. Das Zazaki kann von Kurden mit Kirmanca als Muttersprache nicht verstanden werden, auch wenn sich viele der Zaza als Kurden einstufen. Auch kommt die Selbstbezeichnung Dimili vor. Sunnitische Zaza leben vor allem zu beiden Seiten des Murat zwischen den Städten Palu, Solhan,, Genç, Lice, während sich die alewitischen Zaza im Tunceli-Bergland konzentrieren.*

Klaus Kreiser  
In: *Kleines Türkei Lexikon*.  
C.H. Beck Verlag, München 1991.

*"...sind die Zaza, etwa zwei Millionen Menschen, die im Dreieck Erzincan-Varto-Siverek wohnen und eine gemeinsame Sprache sprechen: Zazaki. Ihre Sprache ist zwar mit dem Kirmanci-Kurdischen verwandt - wie etwa das Holländische mit dem Deutschen - ist aber linguistisch eindeutig als eigene Sprache abgrenzbar.*

Ludwig Paul  
In: *Pogrom (Zeitschrift für bedrohte Völker)*, Nr. 165, Mai/Juni 1992